

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Vojtěch Večeře

Litomyšlská kázání Jindřicha z Vildštejna

Sermons of Jindřich from Vildštejn in Litomyšl

Praha 2017

vedoucí práce PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D.

Na tomto místě činím poděkování lidem, kteří mi byli odbornou i psychickou oporou při badatelské činnosti a psaní samotného textu. Jmenovitě děkuji vedoucí této práce, PhDr. Blance Zilynské, Ph.D., za podnětné připomínky, odborné vedení a veliké osobní nasazení, s kterým mi vždy vyšla vstříc. Edice, která tvoří druhou část překládané práce, by zřejmě nikdy nevznikla nebýt obdivuhodné ochoty a častých konzultací Doc. Lucie Doležalové, Ph.D., za což i jí patří můj veliký dík. Dále děkuji své mamince Daně Večeřové, jejíž bibliografické znalosti mi byly významným ulehčením heuristické přípravy. Poděkování samozřejmě zasluhují všichni moji blízcí, jimž vděčím za trpělivost, kterou si mé pracovní nasazení vyžadovalo. Největší dík ze všech ovšem patří mé snoubence Veronice Modlitbové.

Vojtěch Večeře

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. května 2017

.....

Abstrakt

Předkládaná práce *Litomyšlská kázání Jindřicha z Vildštejna* pojednává o kazatelském díle klerika Jindřicha z Vildštejna, které se nám dochovalo v rukopise Bavorské státní knihovny v Mnichově (BSB, Clm 14256). K popsání a zhodnocení tohoto rukopisného souboru si autor vybírá pouze malou sondu (tři z celkových třinácti kazatelských textů), na níž různými způsoby ukazuje podobu, kontext a sociálně-komunikační účel pozdně středověkého kázání. Tyto tři vybrané části pramene poji skutečnost, že zazněly v Litomyšli (v letech 1376 a 1378). Jedná se o dvě eucharistická kázání a o jednu smuteční řeč ku příležitosti pohřbu Karla IV. Na začátku celé práce je čtenář obeznámen s životními reáliemi historické osobnosti Jindřicha z Vildštejna, který byl příslušníkem minoritského řádu a zastával v průběhu svého života několik biskupských úradů. V druhé části autor předkládá popis a klasifikaci vybraných kazatelských textů. Třetí část práce pak tvoří interpretační studie, v které se autor snaží na vyčtené pramenné sondě objasnit dobový komunikační význam jednoho výrazného fenoménu středověkých kazatelských rukopisů, jakým je hojně používání citátů z Bible a autorit. Na samém konci práce je přiložena kritická edice tří litomyšlských kázání Jindřicha z Vildštejna, s kterými autor v průběhu studie pracoval.

Klíčová slova: Jindřich z Vildštejna, kázání, Litomyšl, intertextualita, autorita, exegete, Bible, středověk, 14. století

Abstract

This thesis *Sermons of Jindřich from Vildštejn in Litomyšl* deals with the preaching work of the cleric Jindřich of Vildštejn, which is preserved in the manuscript of the Bavarian State Library in Munich (BSB, Clm 14256). In order to describe and evaluate this handwritten collection, the author chooses only a small probe (three of the total of thirteen preachers), in which in various ways he shows the form, context and socio-communicative purpose of the late medieval sermon. These three sermons were held in Litomyšl (1376 and 1378). Two of them are Eucharistic sermons and one is funeral speech on the occasion of the funeral of Charles IV. At the beginning of the whole work, the reader is introduced with the life of the historical personality of Jindřich of Vildštejn who was a member of the Minority Order and who held several episcopal offices throughout his life. In the second part, the author presents a description and classification of selected preaching texts. The third part of the thesis is an interpretative study in which the author tries to elucidate the contemporary communication significance of one important phenomenon of medieval preaching manuscripts such as the abundant use of quotes from the Bible and the authorities. At the very end of the work, the critical edition of three sermons from Litomyšl by Jindřich of Vildštejn, with which the author worked during the study, is attached.

Key words: Jindřich from Vildštejn, sermon, Litomyšl, intertextuality, authority, exegesis, Bible, the middle ages, fourteenth century

Obsah:

LITOMYŠLSKÁ KÁZÁNÍ JINDŘICHA Z VILDŠTEJNA	7
Úvod	9
I. Životní osudy kazatele Jindřicha z Vildštejna	11
II. Sbírka kázání Jindřicha z Vildštejna na příkladu tří litomyšlských textů	31
III. Autorita – realita – meziprostor: Role citátů v kázáních Jindřicha z Vildštejna	53
Závěr	63
EDICE	65
Ediční poznámka	67
Obsah rukopisu	68
Kázání 1	68
Kázání 2	84
Kázání 13	100
Seznam použitých pramenů a literatury	108
Seznam zkratk	117

**LITOMYŠLSKÁ KÁZÁNÍ
JINDŘICHA Z VILDŠTEJNA**

Úvod

Studium středověkého kazatelství se již dlouhodobě těší poměrně širokému zájmu badatelů. Velké množství dochovaných vrcholně a pozdně středověkých kazatelských rukopisů podnítilo v 60. letech minulého století především ve Francii, Velké Británii a Německu vlnu zájmu o tento středověký žánr mediální kultury.¹ Přihlédneme-li však ke skutečnosti, že valná většina těchto pramenů stále čeká na své ediční zpracování, zjistíme, že je výzkum středověkého kazatelství stále ještě na svém začátku. V této fázi vědeckého procesu stojí před historiky a filology úkol zpracovávat postupně co největší množství kazatelských pramenů, zpřístupňovat je formou kritických edic a vytvářet dílčí případové studie, z kterých v budoucnu mohou teprve vyrůst obsáhlé syntézy interpretující na široké pramenné základně roli kázání ve středověké společnosti. Práce, kterou nyní držíte v rukou, chce být jedním z mnoha dílčích výstupů, jež mohou (a musí) v nastíněném vývoji dlouhodobého badatelského kursu sehrát úlohu jistého mezistupně historického poznání.

Na následujících stránkách je do centra našeho zájmu postaven rukopisný soubor kázání Jindřicha z Vildštejna² – přesněji řečeno jeho malá část coby reprezentativní vzorek celku. Pro účely této práce jsem vybral tři kázání (z celkových třinácti) této sbírky, jejichž kontextuálním pojítkem je skutečnost, že všechna tři zazněla v Litomyšli. První dvě, která mají v rámci sbírky pořadová čísla 2 a 3, jsou datována rokem 1376 a pojednávají o eucharistii.³ Třetí vybrané kázání pak bylo předneseno v rámci pohřebních exsequií za Karla IV. na konci roku 1378 – jedná se tedy o smuteční řeč.⁴ Takto stanovená sonda je v průběhu předkládané práce zkoumána z několika zorných úhlů. Následující text se v podstatě skládá ze tří samostatných studií, které s vybraným pramenným materiálem pracují zcela odlišně a snaží se na něm popsat různé aspekty středověkého kazatelství. Schematicky bychom mohli tuto koncepci znázornit jednoduchou posloupností: 1) historický kontext pramene, 2) popis pramene, 3) dílčí interpretace pramene.

Na začátku celé práce se tedy snažíme zjistit, kdo byl onen kazatel, po jehož proslvech se nám dochoval rukopisný záznam? Odkud pocházel, kde působil, jaké funkce během svého života zastával a s kým se stýkal? Toto představení Jindřichovy osobnosti by mělo plnit úlohu jistého biografického vhledu do problematiky, jenž je nutný k pochopení historického kontextu pramene. Jindřich z Vildštejna představuje pro většinu badatelské obce neznámé jméno, kterému na stránkách odborné literatury doposud nebyla věnována přílišná pozornost. Jedinou studií, která se zabývá dílem a životem tohoto kazatele, je poměrně stručný článek Helmuta Bansa z roku 1968.⁵ Následující řádky se tedy snaží tuto mezeru zaplnit.

¹ Dosavadní bádání přehledně shrnuje Carolyn MUESSIG, *Sermon, Preacher and Society in the Middle Ages*. *Journal of Medieval History*, 28, 2002, s. 73–91.

² München, Bayerische Staatsbibliothek, fond Codices latini monacenses, 14256, (dále jen BSB, Clm 14256), fol. 2r–66v.

³ Tamtéž, fol. 7v–18v.

⁴ Tamtéž, fol. 63r–66v.

⁵ Helmut BANSA, *Heinrich von Wildenstein und seine Leichenpredigten auf Kaiser Karl IV.*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 24, 1968, s. 187–223.

Po životopisném nástinu, který tvoří celou první kapitolu, je věnován prostor zkoumání samotného vytčeného pramene. V druhé kapitole se tedy snažíme vysvětlit, jaký charakter má psaný záznam Jindřichových kázání. K popsání této skutečnosti je zde nastíněn kodikologický kontext pramene, jeho rukopisné dochování, žánrové zařazení v rámci dobových kazatelských forem a v neposlední řadě strukturální rozbor všech tří vybraných textů. Tato část práce by měla čtenáře zevrubně seznámit se zkoumaným rukopisem.

V poslední kapitole je pak věnován prostor interpretaci vybraných kazatelských textů. Ústřední otázka závěrečného zamyšlení zní: co nám napovídá forma pramene o sociálně-komunikační dimenzi pozdně středověkého kázání? Snad nejvýraznějším prvkem kazatelských rukopisů sledovaného období je všudypřítomná intertextualita, na kterou se v rámci třetí kapitoly obzvláště zaměříme. Pokus o vysvětlení tohoto charakteristického prvku scholastických sermonů je sice v rámci této práce demonstrován na malém pramenném vzorku, závěry z něho vzešlé si ovšem nárokují univerzální platnost. Interpretační část je tudíž jakousi mikrosondou, z níž by měly vyplynout obecné závěry o používání citátů v pozdně středověké kazatelské literatuře.

Na tyto nastíněné otázky se pokusíme najít odpovědi v jednotlivých kapitolách první části práce. Druhou část práce pak tvoří kritická edice litomyšlských kázání z Jindřichovy sbírky. Všechny tři texty, které stojí ve středu našeho zájmu, tedy můžeme nalézt v jejich úplném latinském znění v druhé půli svazku.

I. Životní osudy kazatele Jindřicha z Vildštejna

Ve večerních hodinách dne 29. listopadu roku 1378 zemřel v Praze císař a král Karel IV. Panovník dokonal svou životní pouť, jeho tělo ovšem muselo podstoupit ještě jednu cestu – pohřební. Karlova duše se odebrala ze své pozemské služby lidu do věčné a blažené služby Bohu. Vladařovo tělo však stále setrvalo na zemi, obtíženo panovnickým majestátem a v očekávání své poslední pozemské pouti do hrobu. Až pohřbem ztrácelo v očích současníků císařovo tělo svého génia (tzv. druhé tělo krále),⁶ který v tu chvíli přecházel na nastupujícího monarchu. Poté již mohla panovníkova fyzická schránka podlehnout zkáze, neboť jediná rovnost, kterou středověký člověk v rámci hierarchizované společnosti skutečně pociťoval, byla rovnost před smrtí. Vždyť i sám Karel IV. pamatoval ve svém životopise na vlastní smrtelnost a odkázal svým nástupcům tato slova o pozemské pomíjivosti: „Když pak kralovati budete po mně, okrášlení korunou královskou, pamatujte, že jsem já kraloval před vámi a v prach obrácen jsem a hlínu červů.“⁷

Pohřeb panovníka představoval důležitý přechodový rituál, který měl mimo jiné zajišťovat trvalou vzpomínku na zesnulého.⁸ Za tímto účelem byla mrtvola Karla IV. krátce po smrti nabalzamována a vystavena na Pražském hradě, aby si lid ještě naposledy vtiskl do paměti podobu svého vladaře. Až 11. prosince (tedy 12 dní po Karlově smrti) vyrazil do pražských ulic rozsáhlý pohřební průvod. Karlovo tělo, okrášlené pohřebními insigniemi královské a císařské moci, nesli nejprve čeští pánové, poté významní staroměstští a novoměstští měšťané. Každá ze zastávek průvodu měla svůj symbolický význam. Tento průvod trval pět dní, přičemž přes noc byl nebožtík uložen vždy v některém významném kostele pražského souměstí. První noc (z 11. na 12. prosince) spočinulo Karlovo tělo v chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, druhého dne večer (12. prosince) v minoritském kostele sv. Jakuba na Starém městě a na sklonku třetího dne (13. prosince) se smuteční průvod zastavil před johanitskou komendou Panny Marie pod řetězem na Malé Straně. Až 14. prosince ráno byl zesnulý Karel IV. odnesen do svatovítské katedrály na Pražském hradě, kde se následujícího dne (15. prosince) odehrálo poslední rozloučení a hlavní zádušní mše sloužená pražským arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimi.⁹ Celá pohřební slavnost nabízela

⁶ Blíže Ernst H. KANTOROWITZ, *Dvě těla krále*, Praha 2014.

⁷ *Život císaře Karla IV.*, FRB III, 370.

⁸ Smrti a pohřebním rituálům v předmoderní době byla na stránkách odborné literatury věnována velká pozornost. Za vše zde uveďme alespoň tato díla: Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997; Robert HERTZ, *A Contribution to the Study of the Collective Representation of Death*, in: Týž, *Death and the Right Hand*, Aberdeen 1960, s. 27–86; Norbert OHLER, *Sterben und Tod im Mittelalter*, München–Zürich 1990; Paul S. Joachim WHALEY (ed.), *Mirrors of Mortality. Studies in the Social History of Death*, New York 1981.

⁹ Z dobových pramenů nás o průběhu pohřbu podrobně informuje očitá relace v Augsburské kronice (*Augsburger Chronik von 1368–1406*. Ed. F. FRENSDORF, *Die Chroniken der deutschen Städte von 14. bis in 16. Jahrhundert IV. Die Chroniken der schwäbischen Städte*, Leipzig 1865, s. 59–63) a tzv. Annotationes o pohřbu císaře Karla IV. a královny Johany Bavorské (Univerzitní knihovna v Olomouci, sign. M II 15, fol. 3v–44r). Pohřbem Karla IV. se podrobně zabývali: František ŠMAHEL, *Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV.*, in: Týž, *Mezi středověkem a renesancí*, 2002, s. 133–160; Marie BLÁHOVÁ, *Die königlichen Begräbniszeremonien im spätmittelalterlichen Böhmen*, in: L. Kolmer (ed.), *Der Tod des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, Paderborn–München–Wien–Zürich 1997, s. 89–111, zde s. 101–103; Libor JAN, *Pohřební obřady za Karla IV. v kostele Panny Marie Na konci*

velkolepou podívanou plnou vladařské a duchovní symboliky. Po dobu jednotlivých zastávek probíhala ve vyjmenovaných chrámech celonoční liturgie, zahájená vždy večerní vigilií a zakončená ranní mší s ofěrami.

Každodenní liturgický pořad nad márami mrtvého krále je třeba vnímat v náležitém duchovním a sociálním kontextu. Vykonané mše a pobožnosti obsahují jednak přímlyvný element za spásu duše zesnulého (vytváření tzv. modlitebního trastu) a jednak poskytují prostor ke kolektivnímu prožívání lidské smrtelnosti coby mementu křesťanské mravouky. Panovnícký pohřeb proto představoval významnou platformu sociální komunikace, v rámci které pronikala věrouka velice intenzivně do veřejného prostoru, a to především v rovině symbolické. Součástí královských pohřbů proto bývala i kázání (jakési středověké masmédiu), uzpůsobená svým tématem dané události. Nevíme přesně, kolik kázání během pětidenního pohřbu Karla IV. zaznělo. Lze předpokládat, že řeč nad mrtvým panovníkem byla součástí všech zastávek smutečního průvodu, při kterých probíhala liturgie. Vycházíme-li však z dochovaného pramenného materiálu, víme o třech kázáních, jež byla k této události sestavena a pronesena. Nejznámější z těchto proslovů jsou ty, jež zazněly při hlavní zádušní mši 15. prosince 1378 v katedrále sv. Víta. Jedná se o pohřební promluvy Jana z Jenštejna a Vojtěcha Raňkova z Ježova.¹⁰ Vedle nich se ovšem dochoval i zápis pohřebního kázání jistého minority Jindřicha z Vildštejna. Tento kazatel řečnil nad panovníkovou mrtvolou 14. prosince při ranní liturgii v malostranském johanitském chrámu Panny Marie pod řetězem, ještě než bylo Karlovo tělo odneseno na Hradčany.

Na základě řádových statut špitálního bratrstva svatého Jana se Libor Jan pokusil přiblížit, jak konkrétně mohla probíhat noční a ranní liturgie v tomto kostele „křížovníků s bílým křížem u paty mostu“.¹¹ Od setmění dne 13. prosince zůstával chrám jen spoře osvětlen. Císařovo mrtvé tělo leželo pod baldachýnem v chóru kostela před hlavním oltářem. Kolem něho stáli řádoví bratři a v rukou svírali plápolající svíce. Zatímco klerici zpívali během celé noci žaltář, laičtí příslušníci řádu se modlili sto padesát otčenášů. Liturgický prostor zůstával pohroužen v této kontemplativní atmosféře až do ranních hodin, kdy ho zaplavila zář pěti set voskovic předznamenávající nový den a symbolizující příchod království Božího. Každý z přítomných johanitů pak obětoval za zesnulého na oltář jednu svíci a jednu

mostu, in: E. Doležalová – P. Sommer – M. Nodl (eds.), *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. Narozeninám*, Praha 2004 s. 189–192; Rudolf J. MEYER, *Königs- und Kaiserbegrebnisse im Spätmittelalter. Von Rudolf von Habsburg bis zu Friedrich III.*, Köln–Weimar–Wien 2000, (zde kapitola o pohřbu Karla IV.) s. 100–118; Václav V. TOMEK, *Dějepis města Prahy III.*, Praha 1893, s. 317–320; Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 480–483; František KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, Praha 1993, s. 85–87.

¹⁰ *Řeči, jež měli při pohřbu císaře Karla IV. Jan Očko, arcibiskup Pražský, a Vojtěch Raňkův z Ericinia*, FRB III, s. 423–441. První z těchto kázání bylo dlouho připisováno arcibiskupu Janu Očkovi z Vlašimi, aniž by pro toto autorství existoval přímý důkaz. Jako mnohem pravděpodobnější se jeví varianta, že pohřební řeč pronesl Očkův synovec, tehdy ještě míšeňský biskup Jan z Jenštejna, což poměrně spolehlivě dokázal F. ŠMAHEL, *Kdo pronesl smuteční řeč při pohřbu císaře Karla IV.?* *Studia Mediaevalia Bohemica*, 2/2, 2010, s. 215–220.

¹¹ Toto označení malostranské johanitské komendy nacházíme v dobovém prameni: „[...] portatus est ad ecclesiam beatae Virginis cruciferorum cum alba in pede pontis“. *Annotationes o pohřbu císaře Karla IV. a královny Johany Bavorské*, Univerzitní knihovna v Olomouci, sign. M II 15, fol. 44r, tiskem vydal F. ŠMAHEL, *Smuteční ceremonie a rituály*, s. 148.

minci.¹² Asi hodinu po rozednění následovala slavná zádušní mše, během níž zřejmě pronesl kázání i zmiňovaný Jindřich z Vildštejna.¹³

Osobnost a dílo tohoto preláta představuje zajímavý badatelský materiál. Jednalo se zřejmě o poměrně věhlasného kazatele, který působil v různých částech tehdejší Evropy a který udržoval pravidelné styky i s českými zeměmi. Opustíme tedy prozatím smuteční atmosféru předvánoční Prahy roku 1378 a vydáme se po stopách životních osudů tohoto muže.

Jindřich z Vildštejna se narodil snad někdy ve 30. letech 14. století, neznámo kde.¹⁴ Tázeme-li se po jeho původu, dostáváme pouze velice nepřesné a značně hypotetické odpovědi. Jindřichovo kazatelské dílo známe pouze z jednoho rukopisu Bavorské státní knihovny v Mnichově (BSB, Clm 14256). Jedná se o sbírku třinácti tematických sermonů. Některé z nich byly proneseny v Římě, jiné v Avignonu, ve Vídni, v Praze a tři neb čtyři z nich i ve východočeské Litomyšli.¹⁵ Kázání, vykazující spojitost s českým prostředím, tvoří ve sbírce téměř polovinu všech textů. Očividná vazba kazatele k českému prostředí vedla dosavadní bádání k názoru, že Jindřich pocházel z Čech.¹⁶ Tuto hypotézu lze považovat za oprávněnou. Musíme si ovšem vzápětí položit otázku, k jaké rodové příslušnosti odkazuje onen predikát „z Vildštejna“ (v rukopise psáno vždy „de Wildenstein“)? Šlechtických rodů, které v druhé polovině 14. století používaly tento přídomek, lze vysledovat hned několik. Kupříkladu jedna z větví rodu paběnických Hraběšiců odvozovala své jméno od východočeského hradu Vildštejna nad řekou Chrudimkou. Patrně začátkem 40. let 14. století si bratři Petr a Oldřich z Paběnic rozdělili rodové majetky, přičemž Petrovi zůstalo dosavadní rodové přízvisko „z Paběnic“, zatímco Oldřich začal používat označení „z Vildštejna“. ¹⁷ Lze předpokládat, že tento rodinný přídomek podrželo veškeré Oldřichovo potomstvo, neboť ještě

¹² L. JAN, *Pohřební obřady za Karla IV.*, s. 190–191.

¹³ Kázání nebývalo ve středověku pronášeno uprostřed bohoslužby, jak je tomu dnes. Často se kázalo až po mši, nebo naopak před začátkem bohoslužby. Nelze tedy s jistotou říci, zda Jindřichovo pohřební kázání zaznělo přímo při samotné zádušní bohoslužbě nebo mimo ni. Zřejmě však na ni bylo navázáno.

¹⁴ Doba narození Jindřicha z Vildštejna je pouze odhadována na základě jeho prvního nástupu do biskupského úřadu (1372) a na základě jeho úmrtí (1409). Luigi TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*. In: E. Gatz (ed.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon*, Berlin 2001, s. 817.

¹⁵ Sbírka třinácti kázání Jindřicha z Vildštejna se v rukopise (BSB, Clm 14256) nalézá na fol. 2r–66v. O tom, kde byla jednotlivá kázání proslovena, nás informují jednak kolofony jednotlivých sermonů a jednak obsah celého rukopisu na fol. 1r. Nejvíce zde zapsaných kázání (pět) pronesl Jindřich v Říme, jedno ve Vídni, jedno v Avignonu, dvě neb tři v Praze a tři neb čtyři v Litomyšli. Viz níže.

¹⁶ Helmut Bansa, který se zatím jako jediný podrobněji zabýval Jindřichovými kazatelskými texty jakož i jeho životními osudy, uvádí: „...fast die Hälfte der Predigten ist in Prag oder Leitomischl entstanden oder gehalten worden; Heinrich stammte zweifellos aus Böhmen.“ H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, zde s. 193. Český původ Jindřichovi přičítají i další badatelé: Pius KELLER, *Index episcoporum ordinis Eremitarum sancti Augustini Germanorum digestus*, Műnnerstadt 1876, s. 34; Adalbero KUNZELMANN, *Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten*. Band 3, Würzburg 1972, s. 338; Giuseppe MAINATI, *Croniche ossia memorie storiche sacro-profane di Trieste*. Tomo 2, Venezia 1817, s. 156; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817; Ferdinando UNGHELLI, *Italia Sacra sive De episcopis Italiae et infularum aedjacentium*. Volume 5, Venetiis 1720 s. 581.

¹⁷ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrže království českého I. Chrudimsko*, Praha 1993, s. 156; TÝŽ, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*. Svazek 3: Atlas erbů. Čechy (2. část), Praha 2002, s. 379.

roku 1382 nacházíme v pramenech jistého Hrabiše z Vildštejna.¹⁸ Nemáme však zprávy o tom, že by se v této rodové linii kdy vyskytoval mužský zástupce jménem Jindřich.

Druhý český hrad tohoto jména se nachází u Blovic na Plzeňsku a v mapách bychom ho dnes našli jako Vlčejn. Na sklonku 13. století držel toto sídlo jistý Holen z Vildštejna, u něhož nevíme, z jakého rodu pocházel. V letech 1363 a 1374 se pak připomíná jistý Petr či Pešík z Vildštejna, zřejmě Holenův potomek. Tento šlechtic se sice stále nazýval podle hradu Vildštejna (či Vilčejna) na Plzeňsku, avšak od počátku 60. let ho již nadržel.¹⁹ Ani v této rodové linii nestřetáváme žádného mužského zástupce, kterého bychom mohli ztotožnit s kazatelem Jindřichem. Nelze samozřejmě zcela vyloučit, že námi sledovaný kazatel pocházel z některého z těchto českých rodů, nutno však k těmto hypotézám přistupovat velice obezřetně.

Jako mnohem pravděpodobnější se naopak jeví hypotézy o německém původu kazatele Jindřicha. Nelze v tomto světle opominout hrad Vildštejn na Chebsku (původně Wildstein, dnes součást města Skalná), který ve 13. století držela větev chebsko-bavorského ministeriálního rodu Notthaftů, kteří se v pramenech často vyskytují jako „de Wildstein dicti Nothafft“, a to i po ztrátě přímé držby hradu roku 1298.²⁰ Až do 60. let 14. století se poté Vildštejn na Chebsku nacházel v držení Rábů z Mechlgrünü a není výjimkou, že i zástupci tohoto rodu používali přídomek „z Vildštejna“.²¹ Obě tyto rodiny, jak Notthaftové, tak Rábové, se tedy po dobu první poloviny 14. století odkazovali k témuž hradu, ačkoliv jedni tak činili na základě dřívější držby sídla, druzí pak na základě držby současné. Jméno Jindřich se v rodové historii Notthaftů i Rábů vyskytuje poměrně často. Ani zde však nenarazíme na žádné přímé indicie, na jejichž základě bychom objasnili identitu kazatele Jindřicha.

Níže bude ukázáno, že Jindřich z Vildštejna zřejmě udržoval bližší kontakty s dvorem císaře Karla IV., což naše pátrání vede geograficky ještě dále. Stranou úvah o možném Jindřichově původu totiž nelze nechat ani hornofalcké ministeriály z Vildštejna a na Wildenfelsu. Tito původem bavorští Vildštejnové se nazývají podle hradu Wildenstein u Dietfurtu zhruba na půli cesty mezi Norimberkem a Řeznem.²² Ve 14. století sídlili především na hradech Wildenfels a Rothenberg nedaleko Laufu u Norimberku.²³ Jednalo se o ministeriální sídla nacházející se v zájmové oblasti Karla IV., který zde v 50. a 60. letech budoval z pozice českého krále systém lén i přímých držav pod názvem Nové Čechy. Roku 1356 přijali bavorští Vildštejnové od Karla IV. hrad Wildenfels v léno.²⁴ Císař získal od

¹⁸ TÝŽ, *Hrady, zámky a tvrze I*, s. 156.

¹⁹ Okolo roku 1360 se dostal Vildštejn na Plzeňsku do držení Rožmberků. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého IX*. Domažlicko a Klatovsko, Praha 1993, s. 213; TÝŽ, *Atlasy erbů a pečeti*. Sv. 3, s. 365.

²⁰ Např. zde: RBM IV, s. 747, č. 1897; RBM IV, s. 765, č. 1947; RBM IV, s. 786, č. 2006. Srov. Vilém KNOLL, *Nothafft – základní přehled o dějinách jednoho ministeriálního rodu*, in: Sborník Chebského muzea, Cheb 1999, s. 18–27.

²¹ Harald STARK, *Vom Egerland in die Oberpfalz*, online zde: <http://www.notthafft.de/geschichte/egerland.htm>. (30. 4. 2017).

²² Herbert RÄDLE, *Wildenstein (Stadt Dietfurt)*, in: Týž, *Burgen und Burgställe im Kreis Neumarkt. Ein Führer zu historischen Stätten*, 2001, s. 131–133.

²³ Blíže Carl S. CRAMER, *Geschichtliche Mittheilungen über das Schloß Wildenfels und das Geschlecht der Wildenstein zum Wildenfels*, Archiv für Geschichte von Oberfranken, 8/1, Bayreuth 1860, s. 78–93.

²⁴ RBM VI, s. 256–257, č. 464.

norimberských purkrabí lenní práva i k druhému hornofalckému sídlu těchto Vildštejnů, tedy k hradu Rothenbergu,²⁵ kterýžto hrad později (roku 1360) od Vilsdštejnů sám odkoupil.²⁶ Kromě úzké vazby těchto ministeriálů na císaře Karla je též pozoruhodné, že se v jejich řadách vyskytovalo mnoho zástupců jménem Jindřich. Kupříkladu muž, který Karlovi IV. prodal hrad Rothenberg, se v pramenech vyskytuje jako „Heinrich von Wildenstein“ či „Heinrich Wildensteiner von der Rotenburg“.²⁷ Tento šlechtic však není zdaleka jediným Jindřichem, který se tou dobou v rodině hornofalckých Vildštejnů vyskytoval. V listině ze 14. října roku 1356 máme doloženy dokonce tři současně žijící příslušníky rodu nesoucí toto křestní jméno, což svědčí o jeho rodové tradici a oblíbenosti.²⁸ V rodině Vildštejnů se navíc těšila veliké úctě církevní služba.²⁹ Na pozadí všech těchto okolností si můžeme lehko představit, že námi sledovaný kazatel pocházel právě z tohoto rodu bavorských Vildštejnů usídlených v Horní Falci. I přes tuto lákavou představu však nelze s jistotou ztotožnit některého z hornofalckých Jindřichů s kazatelem Jindřichem z Vildštejna.

V severobavorském prostoru sídlili ještě další Vildštejnové, a sice leníci bamberského biskupa, jejichž hrad Wildenstein leží asi dvacet kilometrů na západ od města Hof.³⁰ Tito Vildštejnové jsou jedním z pokračujících rodů velmi staré ministeriální rodiny „von Sack“. Ve 14. století však není znám žádný příslušník tohoto rodu, který by se jmenoval Jindřich.

Na následujících stránkách bude ukázáno, že se kazatel Jindřich z Vildštejna hojně pohyboval na rakousko-slovinském území. Taktéž ho pojily osobní styky s habsburským vévodou Leopoldem III., pročež by nám v závěru tohoto dlouhého výčtu rodů neměla uniknout skutečnost, že významný panský rod s přízviskem „von Wildenstein“ působil i v Korutanech a Štýrsku. Tito Vildštejnové zřejmě pocházeli ze stejného rozrodu jako jejich hornofalckí jmenovci a do oblasti dnešního Rakouska přesídlili z Bavor již ve 12. století.³¹ Konstantin von Wurzbach počítá ve svém lexikonu rakouské šlechty k těmto štýrsko-

²⁵ RI VIII, č. 3026.

²⁶ Hrad Rothenberg koupil císař Karel IV. od bavorských Vildštejnů 18. února 1360 za 5080 kop gr. českých (RBM VII, s. 280–281, č. 434; RBM VII, s. 281, č. 435), kteroužto sumu ještě téhož roku zaplatil ve dvou splátkách. K těmto splátkám se dochovaly dvě kvitance: první na 500 kop gr. čes. z 21. února 1360 (RBM VII, s. 282, č. 437), druhá na zbytek splatné sumy z 11. dubna 1360 (RBM VII s. 306–307, č. 477). Srov. C. S. CRAMER, *Geschichtliche Mittheilungen über das Schloß Wildenfels*, s. 78–79.

²⁷ Jako „Heinrich von Wildenstein“ zde: RBM VII, s. 280, č. 434; RBM VII, s. 281, č. 435; RBM VII, s. 282, č. 437; RBM VII s. 306, č. 477. Jako „Heinrich Wildensteiner von der Rotenburg“ zde: RI VIII, č. 6746. Tento Jindřich zřejmě i po prodeji hradu zastával funkci rothenberského purkrabí, neboť k roku 1375 se připomíná jistý „Heinrich von Wildenstein, Burgman zum Rotenberg“. (Nelze říci jednoznačně, zda se skutečně jedná o téhož Jindřicha, který Karlovi IV. hrad sám prodal, nebo o některého jeho jmenovce z téhož rodu.) Srov. Andreas WÜRFEL, *Historische, genealogische und diplomatische Nachrichten zur Erläuterung der Nürnberglichen Stadt- und Adelsgeschichte*. Band 2, Nürnberg 1767, s. 804.

²⁸ V listině ze 14. října 1356 máme doloženy tři mužské členy rodu hornofalckých Vildštejnů jménem Jindřich, a to v různých variantách predikátu: „Heinrich von Wildenvels“, „Heinrich von Wildenstein von Stralnues“, „Heinrich von Wildenstein von Rotenberg“. RBM VI, s. 256–257, č. 464. Dále máme zprávu z roku 1375 o kupní transakci mezi dvěma bratrance, kteří se oba jmenovali Jindřich a oba psali svůj predikát „z Vildštejna“. A. WÜRFEL, *Historische, genealogische und diplomatische Nachrichten*, s. 804.

²⁹ Herbert Rädle vyjmenovává mnoho příslušníků rodu bavorských Vildštejnů, kteří působili v církevních službách. H. RÄDLE, *Wildenstein (Stadt Dietfurt)*, s. 133.

³⁰ Blíže Maximilian LERCHENFELD, *Die von Wildenstein und ihr Gericht zu Presseck*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde von Oberfranken, 16/3, Bayreuth 1886, s. 30–90.

³¹ Constantin WURZBACH, *Wildenstein, die Grafen und Freiherren, Genealogie*, in: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Band 56, Wien 1888, s. 146.

korutanským Vildštejnům i námi sledovaného kazatele Jindřicha, aniž by však tuto informaci jakkoliv podkládal přímými důkazy.³² Rodová identita muže, který 14. prosince 1378 řečnil nad zesnulým císařem, zůstává tedy nadále zahalena mnoha nejasnostmi. Nevíme, jaký erb zdobil čabraku jeho koně, když přijížděl do smutkem zahalené Prahy, aby se zde naposledy rozloučil s římským a českým panovníkem. Heraldickou figurou tohoto řečníka mohla být některá z barevných variací hrabišických hrábí, modré břevno ve zlatém poli chebských Notthaftů, polcený červenožlatý štít hornofalckých ministeriálů, či okřídlený černožlatý dráp štyrsko-korutanských pánů z Vildštejna.

Nedokážeme sice přesně určit Jindřichův původ, zato však alespoň rámcově známe jeho církevní kariéru. Jindřich z Vildštejna zřejmě absolvoval minoritské řádové učení v Avignonu, díky čemuž získal slušné teologické a hlavně kazatelské vzdělání. Jako člen Řádu menších bratří patrně inklinoval ke kazatelské praxi, k čemuž měl jako mendikant ve francouzském intelektuálním prostředí vynikající podmínky.³³ Na přelomu 60. a 70. let 14. století začala Jindřichova církevní dráha příkře stoupat. V této době byl již zralým mužem, který přijal kněžské svěcení. Ve sbírce Jindřichových kázání se dochoval sermo, který zazněl roku 1371 v avignonském minoritském klášteře,³⁴ což ilustruje skutečnost, že Jindřich v této době řečnil před vzdělaným auditoriem. Avignon představoval po celé 14. století centrum církevního dění, tím pádem i významnou intelektuální platformu. Jindřich mohl v tomto prostředí nasávat aktuální teologické trendy a adekvátně rozvíjet svůj intelektuální život. Zřejmě tehdy se také dostal do užšího okruhu papežského dvora, což mu přineslo zisk významných církevních obročí. Roku 1372 ho papež Řehoř XI. jmenoval biskupem s titulaturou „episcopus croacensis“.³⁵ Zde však narážíme na zásadní interpretační problém.

Titul „episcopus croacensis“ se několikrát vyskytuje v kuriálních registrech za platy servicií, na jejichž základě dovedl Konrad Eubel, že se jednalo o jednoho ze sufragánů splitské provincie.³⁶ Žádné takové „kroacenské“ (slovansky „hrvatské“) biskupství však v Dalmácii neexistovalo, nebo o něm alespoň chybí spolehlivé informace. Herman Hoberg se

³² Tamtéž.

³³ V některé starší literatuře bývá Jindřich mylně označován jako člen řádu augustiniánů eremitů, což je omyl pocházející patrně od autora souborné encyklopedie církevních dějin *Italia Sacra*, Ferdinanda Ughelliho. F. UNGHELLI, *Italia Sacra* 5, s. 581. Od něj tuto informaci přebírají: P. KELLER, *Index episcoporum ordinis Eremitarum*, s. 34; A. KUNZELMANN, *Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten*, 3, s. 338; C. WURZBACH, *Wildenstein, Heinrich*, in: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Band 56, Wien 1888, s. 148. Na Ughelliho chybu poprvé upozornil Giuseppe Mainati, avšak i on zařadil Jindřicha z Vildštejna mylně k řádu benediktinů. G. MAINATI, *Croniche ossia memorie*, 2, s. 156. Správné určení Jindřicha z Vildštejna jako příslušníka Řádu menších bratří předložil na základě papežské jmenovací buly až Conrad EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi I (1198–1431)*. Editio altera, Monasterii 1913, s. 216. Od něj informaci přebírají: H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 194; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

³⁴ Kázání o svatém Lukášovi na téma *Confirmabit vos usque in finem* se v kazatelské sbírce Jindřicha z Vildštejna (BSB Clm 14256) nachází na fol. 40r–44v. Je zakončeno kolofonem: „Sermo Henrici de Wildenstein episcopi Croacensis factus in Avinione, anno etc. LXXI“ (tamtéž, fol. 44v). V druhotně připsaném obsahu celého kodexu na fol. 1r je toto v pořadí osmé kázání sbírky uvedeno pod chybným číslováním jako deváté: „Nonus: de sancto Luca *Confirmabit vos usque in finem*, Awynione in ecclesia fratrum minorum.“

³⁵ Jmenovací bula ze dne 5. července 1372 je opsána v Avignonských registrech Vatikánského archivu, č. 186, fol. 198. Uvádí H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 191.

³⁶ C. EUBEL, *Hierarchia Catholica I*, s. 216.

sice pokusil ztotožnit sídlo „hrvatského“ biskupství s dalmatským městečkem Hrvace,³⁷ tato hypotéza ovšem postrádá jakoukoliv oporu v pramenech. Nelze zcela vyloučit ani možnost, že se jednalo o jakési titulární biskupství „chorvatské“. I tato domněnka se ovšem jeví jako velice nepravděpodobná, neboť za titulární funkce se zpravidla neplatilo *servicium commune*, které je zde pramenně doloženo v kuriálních registrech.³⁸ Nejspokojivější řešení celého problému předložil Milan von Šufflay, který se domnívá, že pojmenování „croacensis“ představuje písařskou variaci adjektiva „croensis“, tedy titulaturu biskupů v albánské Krujë.³⁹ I přes různé další nejasnosti, které tuto problematiku ještě více komplikují, se nyní spokojme s tvrzením, že byl minorita Jindřich z Vildštejna roku 1372 vskutku jmenován ordinářem nevelké diecéze v dnešní severní Albánii.

Albánské území představovalo od raného středověku nárazníkové pásmo mezi vlivy východního a západního křesťanství. Biskupství v horském městě Krujë bylo založeno již v 6. století a stalo se sufragánním stolcem církevní provincie Durrëz.⁴⁰ V první polovině 14. století se na pozadí bouřlivých politických událostí ustálil v severoalbánských diecézích model jisté dvojkolejnosti římských a pravoslavných ordinářů.⁴¹ Od 50. let si však katolictví postupně vydobylo primární postavení, což bývá připisováno především soustavné misijní činnosti žebrových řádů. Mendikanti zde od druhé poloviny 14. století často působili ve funkcích diecézních biskupů,⁴² dosazení minority Jindřicha na jeden ze zdejších stolců se tedy jeví v plném souladu s tímto misijním programem.

Udělení biskupského svěcení a pastýřského úřadu v Krujë představovalo pro Jindřicha velikou poctu, ve svém důsledku však mohlo vzdělaného klerika, uvyklého intelektuálnímu „kvasu“ evropských metropolí, odstříhnout od centra dění. Lze předpokládat, že se Jindřich z Vildštejna do Krujë vypravil, aby zde osobně převzal biskupský úřad, ovšem s jistotou to tvrdit nelze. Ve své diecézi zřejmě natrvalo nepobýval, neboť ho i nadále potkáváme u kurie a také v Čechách, jak bude popsáno níže. V kontextu dobové praxe kuriálního fiskalismu nebylo výjimkou, že vlivní klerici obdrželi formou provize nějaký uprázdněný církevní úřad,

³⁷ Herman HOBBERG, *Taxae pro communibus servitiis ex librisque obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1455 confectis*, Roma 1949, s. 44.

³⁸ Ante SOLDO, *Takse „servitium commune“ kod nas kroz XIV. i polovicom XV. stojeća*, Archivni vjesnik, 9, Zagreb 1967, s. 305–326, zde s. 312.

³⁹ Milan ŠUFFLAY, *Die Kirchenzustände im vortürkischen Albanien. Die orthodoxe Durchbruchszone im katholischen Damme*, Vjesnik Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga, 17, Zagreb 1915, s. 1–70, zde s. 23, pozn. č. 1.

⁴⁰ Tamtéž, s. 6.

⁴¹ Od 70. let 13. století bylo v Albánii vytvořeno království pod vládou neapolských Anjuovců, jejichž zájmy zde podporoval především římskokatolický klérus. Anjuovská moc zde nebyla konstantní a některé oblasti se dostávaly více či méně do sféry vlivu Byzance. Ve 40. letech 14. století pak většinu Albánského území dobyl srbský car Štěpán Dušan, který tvrdě prosazoval pravoslavnou orientaci na území své říše, avšak již roku 1355 zemřel. Ve městech i na venkově fungoval dvoukofesijní systém, přičemž v průběhu 14. století získávalo římskokatolické vyznání většinu. Blíže Pavel HRADEČNÝ – Ladislav HLADKÝ (eds.), *Dějiny Albánie*, Praha 2008, s. 64–71. Po celou první polovinu 14. století fungovaly v severoalbánských diecézích dvě souběžné řady ordinářů, katolických a pravoslavných. Někdy jeden z nich z politických důvodů sídlil v exilu podle toho, která církev zde momentálně získala navrch, nebylo to však pravidlem. V Durrëz kupříkladu rezidoval jak římskokatolický arcibiskup, tak pravoslavný metropolita. M. ŠUFFLAY, *Die Kirchenzustände*, s. 18–20.

⁴² Tamtéž, s. 21–23.

aniž by opustili své místo u dvora. Jindřich tedy používal titul „episcopus croacensis“, avšak působil spíše v oblastech západní a střední Evropy.

Papežství za dob Řehoře XI. (1370–1378) se nacházelo ve značně úpadkové podobě. Řehoř XI., vlastním jménem Pierre Rogger de Beaufort, ztělesňuje ukázkový příklad nepotismu v době avignonského zajetí papežů. Pierre byl povýšen do kardinálské kolegia již v osmnácti letech svým strýcem Klimentem VI. (1342–1352), což mu předznamenalo skvělou církevní kariéru. Když byl roku 1370 zvolen na svatopetrský stolec, bylo mu čtyřicet let a měl tehdy pouze jáhenské svěcení.⁴³ Pierre a Jindřich byli zhruba vrstevníci a není vyloučeno, že se osobně znali. Snad již tehdy byl Jindřich u papežského dvora žádaným kazatelem, byť k tomuto tvrzení chybí jakékoliv přímé důkazy. Roku 1377 učinil Řehoř XI. dlouho očekávaný krok a přenesl sídlo papeže zpátky do Říma. Nevíme, jaký postoj zaujal biskup Jindřich z Vildštejna k tomuto dobově velmi kontroverznímu počínu, víme však, že po Řehořově smrti roku 1378 a v nastalé situaci papežského schismatu zachovával striktní římskou obedienci. Býval častým hostem v římském paláci papeže Urbana VI. (1378–1389), kde několikrát kázal, přičemž minimálně dvakrát z toho řečnil přímo ve svatopetrské bazilice, jak nás o tom informuje sbírka jeho kázání.⁴⁴ Vraťme se ovšem ještě na chvíli zpět na začátek 70. let, kdy si Jindřich teprve začínal dobývat slávu na poli kazatelství.

Věhlasní kazatelé představovali v mediální kultuře 14. století důležitý performativní fenomén. Kázání bylo pojímáno jako zpřístupňování slova Božího atraktivní formou, což ve svém důsledku vedlo k transformaci kazatelských žánrů v jistý projev dobové popkultury. Ze sociologického hlediska hrála kazatelská *performance* podobnou roli jako dnes rockový koncert či televizní show. Jistě byl rozdíl, zda řečník mluvil k prostému lidu, nebo zda mu naslouchali učení klerici (tzv. kázání *ad clerum*). Sociálně-komunikační role kázání však zůstávala stejná. Ať už kazatel prováděl svým proslovem lidovou katechizaci, nebo rozvíjel sofistikované teologické pojednání, vždy se jednalo o projev masmediální kultury své doby, pročež musíme ke středověkému kazatelství přistupovat jako k důležitému sociálně historickému prameni.⁴⁵ Pokud se Jindřich z Vildštejna těšil v Avignonu a později i v Římě pověsti kazatelské „celebrity“ (což lze předpokládat), pak se zprávy o něm mohly rozšířit i na jiných evropských dvorech. Je kupříkladu známo, že císař a český král Karel IV. zval slavné kazatele do Prahy, neboť působení takovýchto lidí v jeho království znamenalo prestižní

⁴³ Claudio RENDINA, *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství. Životopisy 265 římských papežů*, Praha 2005. s. 412.

⁴⁴ V kazatelské sbírce Jindřicha z Vildštejna (BSB Clm 14256) se nachází pět sermonů, o kterých je na fol. 1r uvedeno, že zazněly v Římě před papežem Urbanem. Jedná se o páté, sedmé, osmé, desáté a jedenácté kázání v této sbírce: „5us: de Ascensione Domini *Iesus assumptus est a vobis in celum*, Rome in ecclesia sancti Petri coram domino nostro papa Urbano; [...] 7us: de novo anno *Apparuit gratia Dei*, Rome in ecclesia sancti Petri coram domino nostro papa Urbano; Octavus: de sancto Nicolao *Ecce sacerdos magnus*, Rome in palacio domini pape Urbani; [...] Decimus: *Si peccavit in te frater tuus*, Rome in titulo sancte Potentiane virginis; Undecimus: *Tu es, qui venturus es*, Rome in palatio apostolico coram domino nostro papa Urbano.“

⁴⁵ K masmediálnímu a performativnímu rozměru středověkého kazatelství blíže David L. d'AVRAY, *The Preaching of the Friars. Sermons diffused from Paris before 1300*, Oxford 1985, s. 3–5; Beverly M. KIENZLE, *Medieval Sermon and their Performance. Theory and Record*, in: C. Muessig (ed.), *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*, Leiden–Boston–Köln 2002, s. 89–124. K performativní kultuře středověku v obecné rovině blíže Mary A. SUYDAM – Joanna E. ZEIGLER (eds.), *Performance and Transformation. New Approaches to late medieval Spirituality*, New York 1999.

záležitost.⁴⁶ Již roku 1370 vystoupil v Praze i minorita Jindřich z Vildštejna, který zde v přítomnosti císaře Karla přednesl kázání na eucharistické téma.⁴⁷ Existuje jistě několik možností, kde mohl Karel IV. Jindřicha poznat. Pokud by platila jedna z výše předeslaných hypotéz, že námi sledovaný kazatel pocházel z Čech, z Chebska či z Horní Falce, pak by se oba muži mohli znát již od 50. let na základě zemské stavovské sounáležitosti. Pokud však Jindřich odvozoval své rodové přízvisko podle štyrsko-korutanských Vildštejnů, mohl se s Karlem IV. setkat kupříkladu roku 1365 v Avignonu, když zde císař jednal s Urbanem V. o návratu papeže do Říma.⁴⁸ Ať už se panovník a Jindřich poznali jakkoliv, zůstali v kontaktu.

Na pražském dvoře Karla IV. mohl Jindřich okusit překvapivě intelektuální atmosféru⁴⁹ a potkat zde zajímavé osobnosti z řad církevních hodnostářů, kteří pro císaře často vykonávali nejrůznější diplomatické a úřednické funkce. Při své návštěvě Prahy roku 1370 se Jindřich jistě setkal s pražským arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimi. Velmi inspirativní osobností Karlova dvora byl bezesporu císařský kancléř, překladatel, literát a v neposlední řadě olomoucký biskup Jan ze Středy.⁵⁰ Mezi těmito preláty se pohyboval také litomyšlský biskup Petr řečený Jelito, velice vzdělaný muž, který v Říme dosáhl doktorátu z práv a nyní působil při císařském soudním dvoře.⁵¹ Dost možná zde Jindřich střetl i magdeburského arcibiskupa Alberta ze Šternberka a můžeme si představit situaci, že se spolu oba muži dali do hovoru. Albert Jindřichovi možná nastínil svou současnou situaci. Vysvětlil mu, že přijel do Prahy jen na chvíli kvůli poradám s panovníkem. Co nejdříve se prý musí vrátit do Magdeburku a zasáhnout na východní hranici své diecéze proti braniborskému markrabí Otovi z rodu Wittelsbachů. Albert líčil Jindřichovi, jak se císařův zeť Ota Braniborský před rokem přiklonil na stranu svých bavorských příbuzných a nyní tajně formují mocnou koalici, která má donutit Karla IV. k odstoupení od smlouvy o lucemburském nástupnictví v Braniborsku. On, Albert, jakožto arcibiskup magdeburský představuje nyní hlavní opěrný bod císařské moci v severoněmeckém prostoru mezi Saskem, Braniborskem a Meklenburskem.⁵² Na závěr konverzace si snad Albert Jindřichovi postěžoval na své chatrné zdraví a bolesti kloubů, které

⁴⁶ Nejznámějším případem takového pozvání je příchod Konráda Waldhausera do Čech roku 1363. Blíže František Michálek BARTOŠ, *Konrád Waldhauser a ohlas jeho díla u nás*, in: Týž, *Knihy a zápasy*, Praha 1948, s. 40–44.

⁴⁷ Jedná se o první sermo Jindřichovy kazatelské sbíry (BSB Clm 14256, fol. 2r–7r). V obsahu kodexu na fol. 1r je k tomuto prvnímu kázání poznamenáno: „Primus: de cena Domini *Accipite et manducate*, coram domino Karolo Imperatore.“ V kolofonu kázání na fol. 7r pak čteme: „Sermo Heinrici de Wildensteyn episcopi Croacensis de cena Domini Iesu, anno Domini M^o CCC^o 70 in Praga coram cesare.“

⁴⁸ K problematice jednání Karla IV. s papežem Urbanem V. o přenesení papežského sídla zpátky do Říma blíže Gustav PIRCHAN, *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt*, Prag 1930.

⁴⁹ Na svou dobu nevidaně intelektuální zázemí na Karlově dvoře popisuje F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 98–105.

⁵⁰ Blíže M. BLÁHOVÁ, *Život a dílo Jana ze Středy*, in: *Studia z dziejów Środy Śląskiej, regionu i prawa Średzkiego*, Acta Universitatis Wratislaviensis. No 980, Historia LXX, Wrocław 1990, s. 77–93.

⁵¹ Osobností Petra Jelita se blíže zabýval Petr ELBEL, *Litomyšlský biskup Petr Jelito (1368–1371)*, *Východočeské listy historické*, 17–18, 2001, s. 71–87; Týž, *Osobnost olomouckého biskupa Petra III. řečeného Jelita (1381–1387)*, *Střední Morava. Kulturně historická revue*, 7/13, 2001, s. 4–26; Týž, *Petr Bertholdův z Brna řečený Jelito (†1387)*, in: *Krajem koruny země. Vlastivěda Lanškrounska*, 2002, s. 67–72; Týž, *Petr Jelito, dvořan a diplomat Karla IV.*, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, C 48, 2001, s. 67–87;

⁵² K formování protilucemburské koalice v letech 1369–1371 blíže František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika*. Díl II (1365–1378), Praha 1993, s. 108–120; J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 426–430.

ho velice zmáhají. Jakmile to prý bude možné a císař již nebude jeho služby nutně potřebovat, rezignuje na post arcibiskupa magdeburského a požádá u kurie o jiný biskupský úřad stranou od vysoké politiky.

Tento rozhovor sice nejspíše nikdy neproběhl, může však plasticky simulovat politické pozadí roku 1370, kdy Jindřich v Praze pobýval. Albert ze Šternberka byl na magdeburský stolec dosazen papežskou provizí z iniciativy Karla IV. na jaře roku 1368.⁵³ Panovník potřeboval v Magdeburku oddaného spojence, který se zde v případě potřeby postaví proti nepřátelům lucemburské politiky a podstoupí českému králi lenní práva k Dolní Lužici.⁵⁴ To byl Albertův tajný úkol v této funkci. Roku 1371 se rozhořela otevřená válka mezi Wittelsbachy a Karlem IV., přičemž Albert zde sehrál roli hlavního velitele lucemburských vojsk. V červnu roku 1371 dobyl strategický bod Oty Braniborského, město Görzke, čímž zajistil Karlovi IV. skvělou výchozí pozici pro další diplomatická jednání.⁵⁵ Znaven touto náročnou kampaní a sužován dnou, rozhodl se Albert ze Šternberka ještě téhož roku na post arcibiskupa magdeburského rezignovat⁵⁶ a byl mu místo toho svěřen úřad biskupa litomyšlského. Na uprázdněný magdeburský stolec vzápětí povýšil dosavadní litomyšlský ordinář Petr Jelito a oba muži si tímto způsobem de-facto vyměnili své posty.⁵⁷ Petr Jelito, Albert ze Šternberka i Jindřich z Vildštejna byli v podstatě vrstevníci, začátkem 70. let jim bylo něco kolem čtyřiceti a ocitali se na vrcholu své církevní kariéry.

Není důležité, zda se Jindřich poznal s Albertem opravdu na Karlově dvoře roku 1370, nebo zda se seznámili za zcela jiných okolností. Zůstává však klíčovým faktem, že se oba muži znali a udržovali spolu kontakty. Jak již bylo vylíčeno, Jindřich dva roky po návštěvě

⁵³ Blíže F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 73.

⁵⁴ Od roku 1301 drželi magdeburští arcibiskupové formální lenní práva k Dolní Lužici. Když se toto území stalo na základě dědictví po Bolkově II. Svidnicko-Javorském přímou držbou českého krále, usiloval Karel IV. o získání všech lenních práv, aby se český panovník stal suverénním pánem této země. 1. srpna 1370 byla Dolní Lužice slavnostně inkorporována do svazku zemí České koruny (CIB II/1, č. 559) a 15. srpna 1371 se pak magdeburský biskup Albert ze Šternberka za náhradu 6000 hřiven stříbra vzdal všech lenních práv k tomuto území (CIB II/1, č. 553 – zde uvedena špatná datace). Blíže Lenka BOBKOVÁ, *Diecézní správa na území Koruny království českého a její úloha v politice Karla IV.*, in: L. Bobková – J. Konvičná (eds.), *Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.–17. století*, Praha 2009, s. 60–73, zde s. 68; TÁŽ, *Územní politika prvních Lucemburků na Českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 120–126.

⁵⁵ K tomu nejnověji Tomáš STRAKA, *Získání Braniborska Karlem IV. – koupě, nebo dobytí?* *Historie – otázky – problémy*, 7/1, 2015, s. 130–147.

⁵⁶ MBV IV, s. 182, č. 324.

⁵⁷ Albert ze Šternberka působil ve funkci litomyšlského biskupa již v letech 1364–1368. Po Albertově povýšení na arcibiskupský stolec do Magdeburku byl v Litomyšli intronizován dosavadní churský biskup Petr Jelito. Oba muži si pak roku 1371 z výše nastíněných důvodů funkce vyměnili a Albert se vrátil do Litomyše, kde působil až do své smrti roku 1380. Osobností Alberta ze Šternberka se blíže zabývali: Jiří FIALA, *Albert ze Šternberka (†16. 1. 1380). Životopisný nástin*, Olomouc 2001; Stefan PÄTZOLD, *Erzbischof Albert von Sternberg*, in: W. Freitag (ed.), *Mitteldeutsche Lebensbilder. Menschen im späten Mittelalter*, Böhlau-Verlag-Köln-Wiemar-Wien 2002, s. 11–26; Josef PRUCEK, *Albert ze Šternberka – raně humanistický mecenáš*, in: *Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1973*, s. 22–27; Dušan ŘEZANINA, *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, *Duchovní pastýř*. Měsíčník katolického duchovenstva, 29, 1980, s. 134–136, 150–151, 166–167; TÝŽ, *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, *Přehled* 3, 1980. Informační občasník Středočeského sdružení katolického duchovenstva *Pacem in Terris*; Ludwig SCHMUGGE, *Albert von Sternberg*, in: F. Seibt (ed.), *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder*. Band. 3, Karl IV. und sein Kreis, München 1978, s. 43–64; Josef SAKAŘ, *Albert ze Šternberka*. *Výroční zpráva c. k. české vyšší školy reálné v Pardubicích* vydaná za školní rok 1902, Pardubice 1902; Vojtěch VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, *Strojopis bakalářské práce* obhájené na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2014.

Prahy obdržel biskupský úřad v albánské Krujë, ovšem zdržoval se v té době nejspíše u kurie. O Albertově vojenském úspěchu při dobývání města Görzke a jeho následné rezignaci na arcibiskupský post se možná dozvěděl přímo v kanceláři Řehoře XI. Albert tedy přesídlil z majestátného Magdeburku do skromné Litomyšle a vzápětí sem pozval i svého známého Jindřicha z Vildštejna, aby zdejšímu kléru přednesl některé ze svých kázání.

Litomyšl (provinční město na pomezí Čech a Moravy) se stala centrem biskupského úřadu teprve roku 1344, kdy došlo k ustanovení pražské církevní provincie a bylo třeba podřídit nově povýšené metropolitní katedrále vedle Olomouce ještě jeden sufragánní stolec. Jako centrum, kolem kterého se má vytvořit nová diecéze, byla vybrána právě Litomyšl, neboť se zde nacházelo příhodné zázemí v podobě premonstrátského konventu. V 70. letech 14. století, kdy zde působil Albert ze Šternberka, existovalo litomyšlské biskupství teprve něco přes 25 let a stále se potýkalo se správními problémy, které bychom mohli okřídleně nazvat „porodními bolestmi“ nové instituce. Probíhala zde vrcholně gotická přestavba románské baziliky Panny Marie a u starých budov premonstrátské kanonie vznikl reprezentativní biskupský palác, čímž se celý ohrazený komplex začal stále více podobat sídelnímu hradu.⁵⁸ Poddanské město v podhradí zažívalo v důsledku těchto změn neobvyčejný hospodářský a sociální rozvoj a nad městem vyrostl nový kostel s přilehlým klášterem augustiniánů eremitů. Dosavadní litomyšlská vrchnost, tedy premonstráti, byli hned roku 1344 přeměněni na katedrální kapitulou a z jejich majetků byli nadále vyživováni i biskupové a jejich konzistorní úřednictvo, což zapříčinilo nejeden ostrý spor mezi kapitulou a biskupy. Litomyšl v této době představovala velice živelně se rozvíjející semiperiferii.⁵⁹

V polovině 70. let pak do tohoto východočeského města zavítal i Jindřich z Vildštejna. Z jeho kazatelské sbírky známe dva sermony na eucharistická témata, které zazněly v litomyšlské katedrále a které se svými kolofony hlásí do roku 1376. U prvního z nich je dokonce uvedena přesná datace (úterý před přenesením sv. Václava), tudíž s jistotou víme, že Jindřich pobýval v Litomyšli nejpozději od 26. února tohoto roku.⁶⁰ Dále se musíme tázat, zda byl jeho pobyt pouze jednorázovou zastávkou, nebo zda setrval v Litomyšli déle, jak naznačují některé další zprávy.

⁵⁸ K otázce středověké zástavby litomyšlského biskupského sídla nejnověji V. VEČEŘE, *Klášter nebo hrad? Rezidence litomyšlských biskupů v letech 1344–1421, její hypotetická rekonstrukce a klasifikace*. Casellologica Bohemica, v tisku.

⁵⁹ Z bohaté regionální literatury o dějinách litomyšlského biskupství zde uveďme alespoň tato díla: Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, in: M. Skřivánek (ed.), Litomyšl. Duchovní tvář českého města, Litomyšl 1994, s. 29–50; František JELÍNEK, *Historie města Litomyšle I*, Litomyšl 1838; Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl I, Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421)*, Litomyšl 1903; Milan SKŘIVÁNEK, *Litomyšl 1259–2009. Město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009; V. VEČEŘE, *Působení premonstrátů v Litomyšli v době biskupství (1344–1321)*. Pomezí Čech, Moravy a Slezska, 15, 2014, 9–26.

⁶⁰ Jedná se o druhé a třetí sermo Jindřichovy kazatelské sbírky (BSB Clm 14256, fol. 7v–12v, 12v–18v). V kolofonu druhého kázání sbírky na fol. 12v čteme tuto dataci proslovu: „Feria III^a ante translationem beati Wenceslay ducis Bohemie anno domini etc. LXXVI in Luthomisl.“ V kolofonu třetího kázání sbírky na fol. 18v čteme: „Sermo domini Henrici episcopi Croacensis de cena et passione Christi editus, anno etc. LXXVI in Luthomisl.“ V druhotně připsaném obsahu kodexu na fol. 1r je zřejmě chybně uvedeno, že v Litomyšli zazněla kázání č. 3 a 4, zatímco druhé kázání, které se svým kolofonem jasně hlásí k Litomyšli, pisar obsahu mylně uvádí jako pražské: „2us: de cena Domini *In finem dilexit eos* in ecclesia pragensi. 3us: de cena Domini *Hodie est rex, et cras morietur* in luthomuslensi ecclesia. 4us: de eodem *Lavit pedes eorum*, ibidem.“

Když Albert ze Šternberka roku 1371 opouštěl Magdeburk, vyžádal si od tamní kapituly nezanedbatelnou část ostatků z chrámové klenotnice.⁶¹ Část těchto relikvií zřejmě daroval Karlu IV. a část, především ostatky svatého Viktorina, odvezl na své rodové sídlo v moravském Šternberku, kde téhož roku založil augustiniánskou kanonii.⁶² Už o pět let později se však Albert rozhodl k další translaci této relikvie. 18. října 1376 došlo ke slavnostnímu přenesení pozůstatků svatého Viktorina do katedrály Panny Marie v Litomyšli a řečený světec byl tímto ustanoven patronem litomyšlské diecéze. Tuto velikou událost si jistě nenechali ujít duchovní z celé diecéze. Přítomen byl kupříkladu opat nedalekého benediktinského kláštera v Podlažicích u Chrudimi a mnozí další klerici, mezi nimiž figuruje i jakýsi Albertův vikář jménem Jindřich, v té době „biskup Chorvatský“.⁶³ Tímto vikářem nemohl být nikdo jiný, než Jindřich z Vildštejna s titulaturou „episcopus croacensis“. Zde ovšem nastává jistý heuristický problém. Informaci o Jindřichově přítomnosti na translační slavnosti nacházíme prvně v regionálně-historickém spisu Františka Jelínka z roku 1838, z něhož tuto zprávu nekriticky přejímá další literatura.⁶⁴ Jelínek sám sice odkazuje na jakousi listinu v archivu litomyšlského děkanství, avšak tento pramen je v současné době nedohledatelný. Nezbyvá nám tedy nic jiného, než tomuto zprostředkovanému sdělení alespoň rámcově důvěřovat. Máme tedy dvě zprávy z téhož roku, které potvrzují Jindřichovu přítomnost v Litomyšli. Sledovaný kazatel zde patrně pobýval delší dobu.

Jelínek kupodivu nazývá Jindřicha biskupovým vikářem. Pokud se námi sledovaný kazatel opravdu zdržoval v Litomyšli delší čas, mohl jistě Albertovi pomáhat se správou diecéze. Dozajista zde nezastával funkci generálního vikáře, neboť ta v té době příslušela Mikulášovi z Jičína.⁶⁵ Jakožto vysvěcený pontifik však mohl Alberta zastupovat ve výkonu svátostných úkonů, na základě čehož by mu příslušel titul *vicarius in pontificalibus* (tedy světicí biskup).⁶⁶ Těžko si domyslíme okolnosti, které přiměly slavného kazatele usídlit se na nějakou dobu v malém východočeském městě. Snad to bylo blízké přátelství se zdejším biskupem Albertem, snad se mu zamlouvala atmosféra provinčního města a vyloučit nemůžeme ani rodové zájmy, pakliže by platila hypotéza o jeho českém původu.

Když se Jindřich postavil v březnu roku 1376 na kazatelnu v litomyšlské katedrále Panny Marie, naskytl se mu pohled do bazilikálního trojlodí, které právě procházelo

⁶¹ Blíže V. VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, s. 58–59.

⁶² CDM X, s. 129–130, č. 111.

⁶³ „Albert [...] těch sw. ostatkůw ze Šternbeku wyzdwihl a do Litomyssle přivezl; a také gich s tau neywětssi slawnosti s wikářem swým Gindřichem, biskupem Chorvatským, Bohuňkem opatem kláštera Podlažického, řehole Benedyktynské a wesskerým duchowenstwem biskupstwi swého, u přítomnosti welikého množství horliwých křesťanů, w kostele hlawnim blahoslawené Marye Panny na hoře Oliwetské (jméno bývalé premonstrátské kanonie, pozn. autor), w olowěné nádobě k počtě dne 18. měsýce Řigna, t. g. na den sw. Lukásse wystawil; a téhož sw. Wiktorýna za patrona biskupstwi Litomysslského a den geho kostelnim swátkem prohlásyl.“ F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle I*, s. 186.

⁶⁴ J. SAKAŘ, *Albert ze Šternberka*, s. 30.

⁶⁵ Mikuláš z Jičína (zvaný Miketa) působil v Litomyšli jako oficiál i generální vikář v jedné osobě po dobu obou episkopátů Alberta ze Šternberka (1364–1368 a 137–1380). V době, kdy Albert působil jako arcibiskup magdeburský (1368–1371), byl Mikulášovi udělen kanonikát v magdeburské kapitule. Jednalo se tedy o Albertova klíčového spolupracovníka, který stál biskupovi vždy po boku. Blíže Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 260; V. VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, s. 124–126.

⁶⁶ Za světicího biskupa považují Jindřicha D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občastník, s. III P; J. SAKAŘ, *Albert ze Šternberka*, s. 32.

intenzivní vrcholně-gotickou přestavbou.⁶⁷ V dlouhém, nedávno dostavěném polygonálním presbytáři sedělo dvacet osm členů biskupské kapituly v bílém premonstrátském oděvu, přičemž čestná místa zde zaujímal čtyři kapitulní preláti (převor, kustos, scholastik a kantor).⁶⁸ Z pastýřské katedry naslouchal proslovu biskup Albert. V hlavní lodi kostela stáli úředníci biskupské konzistoře, žáci zdejší katedrální školy a jejich lektoři⁶⁹ a možná si přišlo věhlasného kazatele poslechnout i několik světských osob biskupského dvora. Z dobových pramenů víme, že si Albert ze Šternberka vydržoval rozsáhlou družinu a známe též několik jmen nižších šlechticů, kteří tvořili úzkou společnost mocného preláta.⁷⁰ Tyto lidi snad přivedla na Jindřichovo kázání zvědavost či prestižní charakter celé situace. Patrně však proslovu příliš nerozuměli. Jindřichovy sermony řadíme k tzv. kázání *ad clerum*, která byla pronášena většinou latinsky a pojednávala o poměrně složitých teologických otázkách, což bude podrobněji rozebráno v další kapitole.

Středověký kazatel musel být člověk velmi sečtělý a intelektuálně založený. Kázání tehdy rozhodně nepředstavovalo pracovní náplň všech kněží, neboť zdaleka ne každý klerik dosáhl adekvátního vzdělání k tomu, aby mohl vykládat slovo Boží. Kazatel potřeboval ke své práci především knihovnu, z které čerpal potřebné informace pro přípravu proslovů. Jindřich z Vildštejna mohl v Litomyšli využívat potenciálu zdejší sbírky knih, jejíž složení dnes nejsme schopni přesně rekonstruovat, dozajista však zde nějaká byla.⁷¹ Nemusel se samozřejmě omezovat pouze na litomyšlskou knihovnu a mohl se vypravit do některého z okolních klášterů. Vyhledávaným typem literatury byla pro středověkého exegetu nejrůznější florilegia a konkordance, neboť právě tyto knihy mu selektivní formou umožňovaly používat široké spektrum spisů, které v jejich komplexní podobě nebyl schopen obsáhnout. Víme, že Jindřich navštívil knihovnu augustiniánů kanovníků v Sadské⁷² a prostudoval si zde rukopis s konkordancí k dílu sv. Ambrože od Bartoloměje z Urbina. Tento kodex se dnes nachází v knihovně Národního muzea pod signaturou XV A 4.⁷³ Na konci knihy se nalézá zřejmě vlastnoruční Jindřichův přípis, v němž vyjadřuje „medovými slovy“

⁶⁷ K vrcholně gotické přestavbě litomyšlské baziliky Panny Marie blíže Květa REICHERTOVÁ, *Litomyšl*, Praha 1977, s. 24; TÁŽ, *Vývoj historického jádra města Litomyšle*, in: M. Richter (ed.), *Středověká archeologie a studium počátků měst. Sborník příspěvků přednesených na celostátní konferenci středověkých archeologů v Hradci Králové*, Praha 1977, 164–174, zde s. 168; TÁŽ – Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, *Počátky monumentální architektury v Litomyšli*, *Umění*, 14, 1966, s. 317–333, zde s. 331–332.

⁶⁸ K uspořádání litomyšlské kapituly blíže V. VEČEŘE, *Působení premonstrátů v Litomyšli*.

⁶⁹ Existenci katedrální školy lze v litomyšli předpokládat, spolehlivé důkazy o její existenci však nemáme. Blíže Z. HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 42–43.

⁷⁰ Z kroniky magdeburských biskupů se kupříkladu dozvídáme, že Albert přišel do Magdeburku ve velkém doprovodu svých dvořanů a družiníků: „[...]ad archiepiscopatum Magdeburgensem cum familia sua de Boemia, videlicet 33 militibus et multis aliis militaribus, se transtulit...“ *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, MGH SS XIV, s. 445. Z konkrétních osob jsou u Alberta dvora doloženi hofmistr Markvart z Dobromilic, stolník Jindřich z Dambořic, kuchmistr Bareš z Čechovic, maršálek Jan z Nalenic (dnešní Malenovice) a netitulovaný Jindřich ze Šumvaldu. Blíže V. VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, s. 128–131.

⁷¹ Blíže Z. HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 43.

⁷² K augustiniánské kapitule v sadské blíže Pavel VLČEK – Petr SOMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 632.

⁷³ Knihovna Národního muzea (dále jen KNM), Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XV A 4. Na fol. 3v–4r dole: „Iste liber est monasterii sancti Appolinaris in saczka, can[oni]corum regular[iu]m.“ Pod chybnou signaturou uvádí F. M. BARTOŠ, *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*. Díl II., Praha 1927, s. 319, č. 3537.

svatého Bernarda veliké potěšení z četby tohoto díla a dodává, že knihu přečetl až do úplného konce.⁷⁴ Táž písářská ruka obdařila kodex stručnými poznámkami in margine, což svědčí o tom, že Jindřich celý rukopis opravdu pozorně přečetl. Abecedně uspořádaný výbor klíčových slov a úryvků z Ambrožova díla (sestavený italským augustiniánem Bartolomějem z Urbina pro papeže Klimenta VI.) představuje očividně jeden z inspiračních zdrojů Jindřichovy kazatelské tvorby. V dalších kapitolách bude popsáno, že svatého Ambrože Jindřich cituje poměrně často. Na konkrétním příkladu zde vidíme svědectví o praxi kazatelské kompilační tvorby.

Lze si představit, že v rámci tohoto svého pobytu v Čechách Jindřich znovu navštívil i Prahu. Nemáme zprávy o tom, že by někdy působil na pražské univerzitě, mohl však nahlédnout do některé z kolejních knihoven. Nyní se však již ocitáme v rovině nepodložených spekulací. Při svých studijních cestách po Čechách Jindřich možná vyprávěl o té veliké novině, že byly do litomyšlské katedrály přeneseny ostatky svatého Viktorina. *Translatio reliquiarum* bývá v legendách opředeno mnohými nadpřirozenými projevy a zdá se, že jistý druh mystického zážitku při tomto aktu prožívali i jeho očití svědkové. S trochou fantazie si lze představit, že biskup Jindřich vyprávěl o zázracích, které již stihl nový patron v Litomyšli vykonat, což se prý bezprostředně po translačním aktu opravdu rozneslo po celém království.⁷⁵ Svatoviktorinský kult se v poslední třetině 14. století rozšířil i do pražské diecéze a je pozoruhodnou shodou náhod, že nejstarší dochované officium k jeho svátku pochází z johanitské komendy Panny Marie pod řetězem na Malé Straně,⁷⁶ kde Jindřich z Vildštejna přednesl pohřební kázání nad zesnulým Karlem IV. v prosinci roku 1378. Obloukem se tedy vracíme tam, kde jsme začali.

Už víme, že onen řečník, kterého jsme potkali na císařském pohřbu, patřil mezi slavné kazatele své doby, udržoval styky s papežským dvorem, stal se biskupem v albánské Krujë a možná působil jako světící biskup litomyšlský. Do smuteční Prahy přijel patrně v doprovodu svého přítele Alberta ze Šternberka. Jeho kazatelský výstup ráno 14. prosince na Malé Straně předznamenával vyvrcholení celé pětidenní pohřební festivity, jež byla o den později zakončena slavnou zádušní bohoslužbou ve svatovítské katedrále. Při tomto posledním rozloučení pronesli smuteční proslovy scholastik pražské metropolitní kapituly Vojtěch Raňkův z Ježova a bamberský biskup Jan z Jenštejna. Jindřich patrně naslouchal těmto svým

⁷⁴ „*Ihesus mel in ore, in aure melios, iubilus in corde* [srov. Bernardus Claraevallensis, *Sermones super cantica canticorum* (PL 183, 847)] . . . Henr[icus] Wild[e]n[stein] To[tu]m ad fine[m] li[bru]m legit.“ KNM, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XV A 4, fol. 287v.

⁷⁵ Barokní historik Tomáš Pešina z Čechorodu uvádí, že již roku 1377 se císař Karel IV. a arcibiskup Jan Očko z Vlašimi dozvěděli o mnohých zázracích, které v Litomyšli koná sv. Viktorin. Proto prý nechali část relikvie převést do Prahy. Tomáš PEŠINA, *Prosporus Septicornis*, Praha 1673, s. 475. V 90. letech 14. století se prý arcibiskup Jan z Jenštejna také dozvěděl o zázracích sv. Viktorina, a zavedl proto v pražské diecézi zvláštní lekce o svátku tohoto světce: „Dum vero ecclesiam Lutomisliensem visitasset, et ibi multa mirabilia fieri dicerentur et memoriam beati Victorini martyris eiusdem martyris fesum in sua dioecesi Pragensi sub IX lectionibus instituit celebrari.“ *Život Jana z Jenštejna, arcibiskupa pražského*, FRB I, s. 465. Zpráva o zázracích v Litomyšli po přenesení ostatků se stává v 15. století pevnou součástí viktorinské legendistiky. Blíže V. VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, s. 82–83.

⁷⁶ Jedná se o breviář maltézských rytířů z roku 1398. V antifoně třetího nokturnu se officium výslovně zmiňuje o „ochranné ruce“, kterou svatý Viktorin drží nad Litomyšlí: „Te Lutomyśl per saccula – te, Victor, benedicat – tu cleri lucens facula, – en, audi, laudes dicat.“ *Historiae rytmicae*. Liturgische Reimofficien des Mittelalters. Ed. G. M. DREVES, *Analecta hymnica medii aevi XXVIII*, Leipzig 1898, s. 267, č. 96. Rozebírá D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. V I–V J.

kolegům kazatelům, ovšem aktivně se závěrečného ceremoniálu neúčastnil. Mši sloužil pražský arcibiskup a koncebrovalo s ním sedm dalších biskupů.⁷⁷ Jindřicha z Vildštejna však mezi nimi nenacházíme.

Funerální homiletika nemusí být spojena pouze se samotným pohřbem. Zádušní liturgie za zemřelého panovníka probíhala tou dobou jistě i na dalších místech Karlem ovládaného území. Všechny korunní země i říšské oblasti se na sklonku roku 1378 ponořily do smuteční atmosféry a z mnohých kazatelen po celé Evropě se ozývaly upomínky na smrt velkého vladaře. Biskupové Albert a Jindřich se krátce po Karlově pohřbu odebrali z Prahy zpět do Litomyšle, kde společně oslavili Vánoční svátky. Poslední den toho roku, tedy 30. prosince 1378, pak proběhla i v litomyšlské katedrále vzpomínková exsequia za nedávno zesnulého krále. Jindřich z Vildštejna i zde pronesl smuteční sermo, o němž bude ještě řeč v dalších kapitolách.⁷⁸ V Jindřichově kazatelské sbírce tedy máme zachovány dva texty s funerální tematikou, jež se vztahují k úmrtí Karla IV. První z nich zazněl 14. prosince v Praze, druhý pak 30. prosince v Litomyšli. To je ovšem poslední zpráva o Jindřichově působení v tomto východočeském biskupském městě.

Na přelomu 70. a 80. let 14. století jako by končila jedna epocha českých středověkých dějin. S Karlem IV. odchází z dějinné scény celé jedna generace významných českých prelátů a politiků, kteří byli bytostně spjati s dobou největší slávy lucemburského rodu. Roku 1380 zesnuli Jan Očko z Vlašimi, Karlův dlouholetý kancléř Jan ze Středy a 14. ledna toho roku naposledy vydechl i Albert ze Šternberka.⁷⁹ Sužován dlouhými nemocemi skonal litomyšlský biskup nejspíše na své tvrzi v Tržku u Litomyšle, v jejímž těsném sousedství založil ještě na sklonku života kartuziánský klášter.⁸⁰ Jindřich z Vildštejna se však stále těšil pevnému zdraví a svého přítele Alberta přežil o celých dvacet devět let. Přestože byl již na svou dobu poměrně starým mužem (cca 45–50 let), čekalo ho teprve vyvrcholení církevní kariéry. Patrně v důsledku svého občasného působení u římské kurie a snad i v důsledku předpokládaných vazeb na rakouské Habsburky byl Jindřich roku 1383 dosazen na post biskupa v Terstu.⁸¹

Město Terst na pomezí Furlánska a Istrie bylo od 60. let 14. století těžce zkoušeno válečnými konflikty. Roku 1369 ho dobyli Benátčani a od té doby zde udržovali větší či menší vliv až do počátku 80. let. Terst se pokusil z této nadvlády několikrát vymanit a v roce 1376 dokonce otevřeně podporoval protibenátskou koalici v čele s Janovem. Samotná

⁷⁷ Zádušní mši dne 15. prosince 1378 sloužil pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi. Koncebrovali biskupové: míšeňský (Jan z Jenštejna), bamberský (Lamprecht z Brunu), řezenský (Konrád z Heimburgu), olomoucký (Jan ze Středy), litomyšlský (Albert ze Šternberka) a dva pomocní biskupové, pražský a olomoucký. F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 242.

⁷⁸ Jedná se o třinácté sermo Jindřichovy kazatelské sbíry (BSB Clm 14256, fol. 63r–66v). V kolofonu na fol. 66r čteme: „Anno Domini M^o CCC^o 78 feria V^a post nativitatem Cristi hunc sermonem compilavi, et in exsequis imperatoris in Luthomisl feci.“

⁷⁹ 14. ledna bylo v pražské kapitule slaveno aniersarium za Alberta ze Šternberka. D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. IV F; V. VEČEŘE, *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, s. 73.

⁸⁰ K tržecké kartouze blíže Václav O. HLOŠINA, *O „kartouzi“ Tržecké a „růžovém paloučku“ u Morašic v Litomyšlsku*, *Vlast*, 29, 1912, s. 1040–1044, 1094–1097; Stanislav PETR, *Rukopis kartuziánského kláštera v Tržku ve vatikánské knihovně Palatina a nové poznatky k osobě zakladatele tržecké kartouze Alberta ze Šternberka*, *Studie o rukopisech*, 41, 2012, s. 19–56; Rafał WITKOWSKI, *Fundacija kartuzji Domus Rubi i jej translacja do Dolan pod Olomuńcem*, in: H. Krmíčková – A. Pumprová – D. Růžičková – L. Švanda (eds.), *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové*, Brno 2006, s. 417–428.

⁸¹ Zmiňují: H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 194. G. MAINATI, *Croniche ossia memorie*, 2, s. 156; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817; C. WURZBACH, *Wildenstein, Heinrich*, s. 148.

městská reprezentace však nebyla politicky jednotná a existovala zde silná klika, jež sympatizovala s Republikou sv. Marka. Proto byl Terst roku 1380 vystaven dalšímu tlaku obléhání, tentokrát ze strany Janovanů. Jindřichův předchůdce, biskup Angelo Canopeo, to neměl v této bouřlivé situaci lehké. Během několikerého obléhání města sloužil biskupský palác jako pevnost, v důsledku čehož došlo k jeho poboření a vyplenění. Biskup poté musel sídlit v pronajatém domě.⁸² Roku 1381 vstoupil do tohoto severoitalského konfliktu rakouský vévoda Leopold III. Habsburský. Nejprve se angažoval po boku Benátské republiky, později však rozvinul vlastní nezávislou politiku. Když Terst roku 1382 využil chvilkové slabosti Benátek a požádal Leopolda III. o ochranu, neváhal vévoda přijmout od zdejší městské reprezentace hold a svrchované právo vlády nad městem.⁸³ Téhož roku zemřel dosavadní terstský biskup Angelo a Leopold vydal nařízení, aby kapitula nevolila nového biskupa, dokud on sám k tomu nedá souhlas.⁸⁴ Zdá se pravděpodobné (nikoliv však jisté), že toto nařízení vydal nový pán města právě proto, aby sem mohl být papežskou provizí dosazen Jindřich.

Pokud by platila jedna z nastíněných hypotéz, že kazatel Jindřich pocházel z panského rodu štýrsko-korutanských Vildštejnů, pak by se zdálo pravděpodobné, že se s vévodou Leopoldem osobně znal již z dřívější doby. Leopold spravoval jakožto mladší bratr Albrechta III. Habsburského pouze část rodových držav, mezi které spatřily Štýrsko, Korutany, Tyrolsko a nově získané majetky na Istrii.⁸⁵ Zdálo by se logické, že vévoda nechal dosadit na stolec v Terstu příslušníka své zemské šlechty, aby zde měl vlivného exponenta svých zájmu. A vskutku, Jindřich z Vildštejna byl po celou dobu svého působení v tomto severoitalském městě (1383–1396) věrným zastáncem habsburské politiky. Když roku 1384 vypuklo v Terstu povstání proti rakouské nadvládě, musel Jindřich jakožto Leopoldův přívrženec dokonce uprchnout na sídlo aquilejského patriarchy v nedalekém Udine. Proti Leopoldovi se v Terstu postavila značná část městského patriciátu podporovaná i částí zdejšího kléru. S podporou vévody Leopolda se Jindřich vrátil do Terstu až následujícího roku 1385 a neváhal ukázat svou nelibost vůči kněžím, kteří se před rokem otevřeně postavili proti lennímu pánovi města. Za rebelii vůči sobě samému jakožto představenému zdejší církve pak nechal popravit arciděkana katedrální kapituly s několika dalšími duchovními.⁸⁶ Jindřich byl terstským klérem zkrátka vnímán jako cizí element, který se dostal na biskupský stolec bez jejich souhlasu a vyhocené události let 1384–1385 jen upevnili nepřátelství mezi ním a domácí církví.

Minorita a kazatel, uvyklý doposud spíše dvorskému životu, se příchodem do Terstu octl takřka ve válečné zóně a musel se zorientovat v mocenských zájmech, které opanovaly tuto oblast. Po svém předchůdci zdědil nejen pobořený palác, ale také mnoho dluhů. Agenda zdejší diecéze se nacházela v katastrofálním stavu, neboť mnoho listin a register z biskupské kanceláře odvezli Benátčani. V této složité situaci se nový pontifik snažil zinventarizovat příjmy biskupství, domoci se vyplacení odškodného za zničený či odcizený majetek a

⁸² L. TAVANO, *Angelo Canopeo*, in: E. Gatz (ed.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen*, s. 816–817.

⁸³ Karl F. KRIEGER, *Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I (1218–1291) do Fridricha III. (1415–1493)*, Praha 2003, s. 141–142.

⁸⁴ G. MAINATI, *Croniche ossia memorie*, 2, s. 157; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

⁸⁵ K. F. KRIEGER, *Habsburkové ve středověku*, s. 140.

⁸⁶ L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

dokonce koupil nový biskupský palác.⁸⁷ V listopadu roku 1385 byla dokončena rekonstrukce katedrály sv. Justa. Biskup Jindřich znovu posvětil opravený chrám a do jeho hlavního oltáře umístil několik relikvií. K ostatkům zdejších patronů přidal i tři světce, kteří jsou bytostně spjati s českým prostředím. Můžeme se pouze domýšlet, zda relikvie svatých Víta, Václava a Ludmily, které spočinuly v ústředním retáblu terstské katedrály,⁸⁸ získal Jindřich za svého pobytu v Čechách od samotného císaře Karla IV.

Ačkoliv nemáme přesvědčivé zprávy o tom, že by Jindřich v této době někdy navštívil Litomyšl či k pražský královský dvůr, zůstával zřejmě v kontaktu s některými církevními institucemi, s kterými přišel za svého pobytu v Čechách do styku. S jistotou to lze tvrdit o konventu čáslavských minoritů, kterému snad někdy v 80. či začátkem 90. let věnoval knihu. Rukopis, obsahující pojednání o logice od Alberta Saského, se dnes nalézá v Národní knihovně České republiky pod signaturou IV. G. 4. Na fol. 1r čteme latinský přípisek, který nás informuje o tom, že tento kodex „daroval bratřím u Panny Marie v Čáslavi ctihodný otec Jindřich z Vildštejna, biskup terstský“.⁸⁹ Můžeme se pouze domýšlet, zda Jindřich svým řádovým spolubratřím tento dar předal osobně, nebo zda ho do Čech po někom poslal. Není zcela vyloučeno ani to, že se mohl potkat s některým čáslavským minoritou na půdě vídeňské univerzity, kde v této době zřejmě příležitostně působil. Ve sbírce jeho kázání totiž nalézáme text, který zazněl na den sv. Bernarda (20. srpna) roku 1387 v katedrále sv. Štěpána ve Vídni před shromážděnou univerzitní obcí.⁹⁰ Vazba terstského biskupa na univerzitu ve Vídni byla zřejmě dána jeho styky s Habsburky. V této době již Jindřich zcela jistě nespolupracoval s Leopoldem III., který zemřel roku 1386 v bitvě se Švýcarským spříseženstvím u Sempachu.⁹¹ Vládu nad Terstem převzal Leopoldův starší bratr Albrecht III., s kterým Jindřich zřejmě taktéž dobře vycházel.

Zatímco Terstu se prozatím úspěšně vyhnuly další válečné konflikty, zbytek Furlánska byl sužován bojem mezi Benátkami a Udine na jedné a vévodou Francescem z Carrary na druhé straně, jehož politickým zájmem byl nakloněn i aquilejský patriarcha.⁹² Aby došlo k uklidnění situace v oblasti patriarchátu, odvolal papež roku roku 1387 dosavadního patriarchu Filipa a na aquilejský stolec dosadil člena moravské větve rodu Lucemburků jménem Jan. Tento Jan, zvaný v italských pramenech „z Moravy“, byl uznaným levobočkem markraběte Jana Jindřicha, tedy synovcem zesnulého císaře Karla IV. a bratrancem římského

⁸⁷ G. MAINATI, *Croniche ossia memorie*, 2, s. 158.

⁸⁸ Tamtéž, s. 161–162.

⁸⁹ Národní knihovna České republiky, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. IV. G. 4. Na fol. 1r nahoře: „Loyca Alberti. Hu[n]c librum donavit r[everendus] p[at]e[r] d[omi]n[u]s Henricus de Wildenstein ep[iscop]us et comes tergestinus fr[at]ribus b[ea]te virginis in Czaaslavia.“ Uvádí Josef TRUHLÁŘ, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur*. Tomus I, Praga 1905, s. 292–293, č. 736. Zmiňují i P. VLČEK – P. SOMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 193.

⁹⁰ Jedná se o šesté sermo Jindřichovy kazatelské sbíry (BSB Clm 14256, fol. 24v–31v). V obsahu kodexu na fol. 1r je k tomuto prvníku kázání poznamenáno: „6us: de cena Domini *Accipite et manducate* in ecclesia sancti Stephani Wyene coram universitate.“ V kolofonu kázání na fol. 30v pak čteme: „Reverendus pater in Christo dominus Henricus de Wildenstein Dei gratia episcopus et cones tergestinus ad laudem Dei omnipotentis in die sancti Bernardi hunc sermonem compegit in Wiena, anno Domini etc. LXXXVII°.“

⁹¹ K. F. KRIEGER, *Habsburkové ve středověku*, s. 142.

⁹² G. MAINATI, *Croniche ossia memorie*, 2, s. 163.

a českého krále Václava IV.⁹³ Jelikož Terst spadl do aquilejské arcidiecéze, stal se Jan přímým představeným Jindřicha z Vildštejna. Je velice pravděpodobné, že se oba muži znali již z dřívějších dob, neboť Jan v 70. letech coby vyšehradský probošt a blízký příbuzný císaře Karla IV. často pobýval na pražském dvoře a roku 1380 převzal po smrti Alberta ze Šternberka správu litomyšlské diecéze. Byl to prelát asi o generaci mladší než Jindřich,⁹⁴ avšak jeho panovnický původ (byť z nemanželského lože) mu usnadnil cestu na vrcholný post církevní hierarchie. Kvůli nepříznivé politické situaci proběhl nastolovací rituál patriarchy Jana na kamenný stolec v aquilejské bazilice až roku 1390 a mezi sufragány, kteří obřadně vyšli nastupujícímu metropolitovi vstříc, byl dozajista i Jindřich z Vildštejna.⁹⁵ Terstský biskup dokonce pomáhal Janovi s pontifikální agendou jeho diecéze, když pro něj několikrát plnil úlohu světícího biskupa.⁹⁶ Snad si spolu tyto dva biskupové stihli při některém osobním setkání popovídat a zavzpomínat na společné místo jejich bývalého působení. Zatímco Jindřich opustil Litomyšl zhruba před deseti lety, Jan v tomto východočeském městě rezidoval posledních sedm let před svým příchodem do Itálie, takže mohl Jindřichovi vyprávět „žhavé novinky“. Kupříkladu jak za tu dobu pokročila přestavba katedrály, v které stárnoucí minorita kdysi kázal, a do jakých nepříjemných majetkových sporů se dostal s bývalým litomyšlským vikářem Mikulášem z Jičina,⁹⁷ kterého si Jindřich dozajista pamatoval, neboť se jednalo o hlavního úředníka litomyšlské diecéze v době pontifikátu Alberta ze Šternberka.

Aquilejský patriarcha Jan IV. „z Moravy“ si velice záhy po svém příchodu do Itálie zneprátelil značnou část patriciátu města Udine, což se mu záhy stalo osudným. Roku 1396 se stal v tomto největším a nejmocnějším městě svého dominia obětí atentátu.⁹⁸ Severoitalské prostředí plné intrik a násilí působilo zřejmě velice neblaze i na Jindřicha z Vildštejna, který svolal v únoru roku 1394 do Terstu diecézní synodu. Snad pod tíhou nastíněné konfliktní atmosféry a vlivem neustálých zničujících bojů nechal terstský biskup prosadit na této synodě speciální přímluvnou modlitbu, kterou měli kněží jeho diecéze odříkat na konec každé mše svaté: „A svého služebníka našeho biskupa se všemi spolupracovníky chraň ode vší nepřízně a zachovej svůj mír v našich časech.“⁹⁹ Vlivem válečných kampaní, jež se v poslední čtvrtině 14. století s různou intenzitou dotýkaly terstského biskupství, byla světskými panovníky zabráněna mnohá církevní benefícia, která se už nikdy nevrátila do majetku církve.¹⁰⁰ Tento proces majetkové sekularizace se velice negativně podepsal na stavu biskupské pokladny.

⁹³ Osobností preláta Jana „z Moravy“ se nejnověji zabýval Ondřej Schmidt, který spolehlivě vyvrátil dosud tradovaný omyl, že se jednalo o Jana Soběslava. Oba tyto nevlastní bratři (Jan „z Moravy“ a markrabě Jan Soběslav) bývají často zaměňováni, do čehož vnáší zmiňovaný autor poněkud jasnější světlo. Ondřej SCHMIDT, *Jan z Moravy. Zapomenutý lucemburk na aquilejském stolci*, Praha 2017, s. 185–198.

⁹⁴ Tamtéž, s. 33–39.

⁹⁵ K nastolovacímu rituálu blíže tamtéž, s. 113.

⁹⁶ Zmiňuje Pio PASCHINI, *Storia del Friuli*, Udine 2010, s. 660, pozn. č. 110. Od něj informaci přebírá O. SCHMIDT, *Jan z Moravy*, s. 181, pozn. č. 733.

⁹⁷ Ke sporu biskupa Jana s bývalým generálním vikářem litomyšlské diecéze Mikulášem z Jičina zvaným Miketa blíže tamtéž, s. 56. K osobnosti Mikuláše z Jičina viz výše (pozn. č. 65).

⁹⁸ Blíže tamtéž, s. 145–150.

⁹⁹ „Et famulum tuum episcopum nostrum, cum omnibus sibi commissis, ab omni adversitate custodias, et pacem tuam nostris concedas temporibus.“ Citují G. MAINATI, *Croniche ossia memorie*, 2, s. 171; C. WURZBACH, *Wildenstein, Heinrich*, s. 148.

¹⁰⁰ G. MAINATI, *Croniche ossia memorie*, 2, s. 172–173.

Zdejší klérus, naladěný značně nepřátelsky vůči svému ordináři, přičítal finanční krizi špatnému hospodaření Jindřicha z Vildštejna, který prý nadto všechno vedl značně hýřivý a okázalý život. Nevíme, do jaké míry se jednalo o oprávněné výtky a do jaké míry si tímto způsobem terstští duchovní pouze vylívali zlost na neoblíbeném biskupovi. Je však jisté, že kapitula i město Terst zažalovali Jindřicha za špatnou finanční a majetkovou správu u papežské soudní stolice. Svatý otec Bonifác IX. pak na toto naléhání odvolal roku 1396 námi sledovaného minoritu z jeho biskupského úřadu a přeřadil ho do menší sufragánní diecéze v téže provincii, a sice na stolec v istrijské Pedeně.¹⁰¹

Poloostrov Istrie byl v této době rozdělen na panství Habsburků (kteří zde od roku 1374 drželi území z titulu hrabat Istrijských), aquilejských patriarchů (kteří od začátku 13. století opanovali mnohá zdejší léna z titulu markrabat Istrijských) a Benátské republiky (která tradičně uplatňovala svůj vliv nad samosprávnými pobřežními městy).¹⁰² Malé vnitrozemské město Pedena (dnešní Pićan) těsně sousedilo s majetky aquilejských metropolitů. Jindřich do této provinční diecéze přijel již jako starý muž, avšak stále ho zde čekalo celých 13 let života. O jeho působení zde však téměř nic nevíme, pročež se na závěr celého životopisného nástinu spokojme s konstatováním, že zcestovalý a svého času poměrně slavný kazatel Řádu menších bratří dožil svůj dlouhý a velice pestrý život v pedenském biskupském paláci.¹⁰³

Zdejší románská bazilika poskytla starci v posledních letech jeho života příjemný chladný prostor pro odpočinek a pro bilancování svého života. Snad zde vzpomínal na mladistvá léta strávená v Avignonu, na chvíle své největší kazatelské slávy u císařského dvora a u papežské kurie, na čas prožitý ve východočeské Litomyšli i na bouřlivé události v severoitalském Furlánsku. V modlitbách se přimlouval za spásu duší svých přátel a známých, kteří ho předešli v cestě na věčnost a zanechali v jeho životě nesmazatelné stopy. Možná v pokleku před oltářem pedenské katedrály prosil Boha za svatého otce Řehoře XI. a Urbana VI., za císaře Karla IV., za svého přítele Alberta, za vévodu Leopolda III. a za patriarchu Jana. A čím více cítil, že se i on brzy odebere na pravdu Boží, tím spíše mu na mysl tanuly biblické citáty, které používal ve svých kázáních, když potřeboval vylíčit nevyhnutelnost smrti: *Všichni zemřeme a jsme rozliti jako voda, která se nedá sebrat*. Sam 14,14.¹⁰⁴ – *Dnes je králem, ale brzy zemře*. Sír 10,12¹⁰⁵ – *Drahá je Hospodinu smrt jeho oddaných*. Ž 115,15¹⁰⁶ – *Chválit bude má duše Hospodina až do smrti. Má duše se přiblížila k smrti a můj život byl blízko podsvětí tam dole*. Kaz 51,8¹⁰⁷ – *Spravedliví žijí na věky, jejich odměna je u Hospodina*. Mdr 5,16. *Duše spravedlivých jsou však v Boží ruce a trýzeň smrti se jich nedotkne*. Mdr 3,1.¹⁰⁸

¹⁰¹ H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 193–194; G. MAINATI, *Croniche ossia memorie*, 2, s. 173; L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

¹⁰² Jan RYCHLÍK – Milan PERENČEVIĆ, *Dějiny Chorvatska*, Praha 2007, s. 71.

¹⁰³ C. EUBEL, *Hierarchia Catholica I*, s. 397. L. TAVANO, *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, s. 817.

¹⁰⁴ „2 Rg 14,[14]: *Omnes morimur, et quasi aque dilabimur*“¹⁰⁴ *in eterram, que non revertentur*.“ BSB, Clm 14256, fol. 63r.

¹⁰⁵ „*Hodie est rex, et cras morietur*. [Eccli 10,12]“ Tamtéž, fol. 63r.

¹⁰⁶ „*Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*, in Ps [115,15].“ Tamtéž, fol. 61r.

¹⁰⁷ „*Laudabit usque ad mortem anima Dominum* [...] *usque Deus noster* [chyba, má být deorsum]. Eccl 51,[8].“ Tamtéž, fol. 61v.

¹⁰⁸ „*Iusti autem in perpetuum vivent, et apud Deum est mercedes eorum*. Sp 5,[16]. *Iustorum namque anime in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum mortis*. Sp 3,[1]. Tamtéž, fol. 63r.

Roku 1409 Jindřich z Vildštejna *zemřel v utěšeném stáří* (Gn 25,8).

II. Sbíрка kázání Jindřicha z Vildštejna na příkladu tří litomyšlských textů

Jak již bylo předesláno v minulé kapitole, kazatelské dílo Jindřicha z Vildštejna známe pouze z jediného rukopisu, který se v současné době nalézá v Bavorské státní knihovně v Mnichově (BSB, Clm 14256).¹⁰⁹ Jedná se o papírový kodex z třetí čtvrtiny 14. až první čtvrtiny 15. století s pozdně středověkou vazbou. Vedle sbírky Jindřichových kázání, která tvoří první část knihy (fol. 2r–66v), zde můžeme nalézt různé teologické traktáty (včetně protihusitského polemického spisu Petra z Pulky *Tractatus contra quattuor articulos Hussitarum*), kazatelské texty jiných autorů, astronomické kalendárium, dvě písně v němčině a pojednání o genealogii.¹¹⁰ Jedná se tedy o sborník různých, v podstatě disparátních textů, které byly druhotně svázány do jedné knihy. Svazek se skládá ze šesti fasciklů.¹¹¹ Nevíme, kde přesně kodex vznikl, ani kde byl ve středověku uchováván. První fascikl (fol. 1–74), v němž je zapsán soubor Jindřichových kázání, vykazuje jistou spojitost s česko-jazyčným prostředím, čemuž napovídá marginální poznámka na foliu 40r: „pomoz myly boze“. Zda byla kniha svázána v Čechách a komu patřila, ovšem nevíme. V průběhu své existence se rukopis dostal do knihovny benediktinského kláštera sv. Jimrama v Řezně, kde byl uchováván až do zrušení konventu v roce 1803. Vazba kodexu nese barokní signaturu C LXXV a na hřbetu čteme novověký nadpis: „Sermon. et articuli contra Husitas. Saec. VIV. et XV.“¹¹²

Na fol. 1r připsali dva písaři z 15. století obsah celého svazku, přičemž první z těchto písařů podrobně popsal složení kazatelské sbírky Jindřicha z Vildštejna, druhý pak heslovitě uvedl tituly dalších, v knize zapsaných textů. Celý obsah je nadepsán slovy, jež a priori uvozují Jindřichovu sbírku: „Sermones Latini reverendi patris in Christo domini Heunrici de Wildenstein, episcopi et comitis Tergestini, per eum compilati et in diversis locis predicati“.¹¹³ Takto nadepsaný obsah kodexu poskytuje spolu s kolofony jednotlivých kázání pozoruhodné informace o dějinném kontextu zde zapsaných proslovů. U každého z třinácti kázání sbírky je uvedeno, kde zaznělo, případně jaká významná osobnost mu naslouchala. V některých případech se však vyskytuje rozpor mezi sdělením uvedeným v obsahu a sdělením kolofonu toho kterého kázání. Kupříkladu k druhému kázání sbírky *In finem dilexit eos* (fol. 7v–12v) uvádí obsah, že zaznělo v Praze, ovšem z kolofonu explicitně vyplývá, že se

¹⁰⁹ Viz pozn. č. 15.

¹¹⁰ Obsah kodexu BSB, Clm 14256 je následující: 2r–66v Henricus de Wildenstein, Semones XIII, 75r–93v Gerardus de Vliedervoven, Cordiale de quattuor novissimis, 94ra–104vb Johannes Andrae, Lectura super arboribus consanguinitateis et affinitatis cum glossa, 105r Mönch von Salzburg, Zwei Lieder, 106r–116r Calendarium astronomicum cum regimine mensium, 117r–119v Sermo de passione Domini in Parasceve, 120r–164rb Petrus de Pulkau, Tractatus contra quattuor articulos Hussitarum, 164va–167ra Nicolaus de Dinkelsbühl, Sermo de oratione dominica, 172r–207v Thomas Bradwardinus, De causa Dei contra Pelagium (fragment).

¹¹¹ Fascikl I (fol. 1–74), fascikl II (fol. 75–93), fascikl III (fol. 94–104), fascikl IV (fol. 105–119), fascikl V (fol. 120–171), fascikl VI (fol. 172–207).

¹¹² Ingeborg NESKE, *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Die Handschriften aus st. Emmeram in Regensburg*, Band 2, Clm 14131–14260, Wiesbaden 2005, s. 286–291. Kodex BSB, Clm 14256 je přístupný online v digitální podobě: <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0004/bsb00046825/images/> (3. 4. 2017).

¹¹³ BSB, Clm 14256, fol. 1r.

tak stalo v Litomyšli.¹¹⁴ Zdá se, že si písař obsahu spletl kázání č. 2 s kázáním č. 4, kterému připsal litomyšlskou provenienci. Zápis čtvrtého kázání s incipitem *Lavit pedes eorum* (fol. 18v–19r) je neúplný a nemá kolofon. Mezi oběma problematizovanými úseky se nachází kázání č. 3 *Hodie est Rex, et cras morietur* (fol. 12v–18v), o kterém jak obsah, tak kolofon shodně uvádějí, že bylo proneseno v Litomyšli.¹¹⁵ Sdělení kolofonů lze považovat za autentičtější, a tudíž za spolehlivější, než sdělení druhotně připsaného obsahu. Domnívám se proto, že v Litomyšli zaznělo druhé a třetí kázání sbírky. Okolnosti torzovitě zachovaného kázání č. 4 zůstávají nejasné, patrně však bylo proneseno v Praze. Na tomto příkladu vidíme, že sdělovací hodnota připsaného obsahu má své limity.¹¹⁶ I tak ovšem představuje obsah významný zdroj kontextuálních informací o kazatelské činnosti Jindřicha z Vildštejna, čehož již bylo využito v minulé kapitole.

Jediný, kdo se zatím blíže zabýval námi sledovaným souborem kázání, byl německý badatel Helmut Bansa. Ten provedl paleografickou analýzu rukopisu a rozeznal zde čtyři písařské ruce, které se podílely na zapsání Jindřichovy sbírky. V pořadí první až čtvrté kázání tohoto souboru (fol. 2r–19r) je zapsáno **první písařskou rukou** z poslední čtvrtiny 14. století. Tento písař zapsal texty, které se vztahují k pobytu Jindřicha z Vildštejna v Čechách (první kázání zaznělo v Praze roku 1370, druhé a třetí v Litomyšli roku 1376, čtvrté zůstává nejasné). Tataž písařská ruka zapsala ještě osmé kázání sbírky (fol. 40r–44v), jež se hlásí do roku 1371 a bylo proneseno v Avignonu. Tento písař byl patrně Čech, neboť právě on napsal na okraj fol. 40r onu výše zmiňovanou modlitební formuli v češtině: „pomoz myly boze“. Jelikož první písař uvádí v kolofonech titulaturu kazatele vždy slovy „*episcopus croacensis*“, domnívá se Helmut Bansa, že jeho zápis pochází z doby před Jindřichovým přeložením do Terstu roku 1383,¹¹⁷ tedy z doby, kdy kazatel hojně pobýval v Čechách. Téměř s jistotou nejde o Jindřichův autograf, neboť první písařská ruka vykazuje značně odlišný ductus od přípisu v rukopisu Národního muzea XV A 4, který jsme v minulé kapitole ztotožnili s vlastnoruční poznámkou sledovaného kazatele.¹¹⁸ Písařská ruka, jež zapsala Jindřichovy sermony ze 70. let, však mohla patřit někomu z jeho blízkého okolí.

Z charakteru zapsaných textů lze vytušit, že se jedná o kazatelské přípravy – tedy o jakési koncepty či poznámky, které řečník používal jako podpůrný materiál k ústnímu projevu. Při jejich četbě narážíme na vpisky vztahující se k interpretaci nějakého použitého citátu (např. „*applicia sicut placet*“, fol. 62v) nebo odkazující k jinému kázání z téže sbírky (např. „*nota in sermone...*“, fol. 63r). Všechna zde zapsaná kázání se skládají převážně z biblických i jiných citátů, aniž by byly tyto přejímky nějak výrazněji okomentovány a propojeny. Takovýto rukopis proto vypadá spíše jako koláž tematicky seřazených úryvků z autorit, než jako svědectví o proslovu věhlasného kazatele. Výklad a propojení citátů si

¹¹⁴ Kolofon druhého kázání sbírky (BSB, Clm 14256, fol. 12v): „*Feria III^a ante translationem Beati Wenceslay, ducis Bohemie. Anno domini etc. LXXVI in Luthomisl.*“ Obsah kodexu tamtéž na fol. 1r: „^{us} de cena Domini *In finem dilexit eos, in ecclesia Pragensi.*“ Viz pozn. č. 60.

¹¹⁵ Kolofon třetího kázání sbírky (BSB, Clm 14256, fol. 18v): „*Sermo domini Henrici episcopi Croacensis de cena et passione Christi editus, anno etc. LXXVI in Luthomisl.*“ Obsah kodexu tamtéž na fol. 1r: „^{us} de cena Domini *Hodie est rex, et cras morietur, in luthomuslensi ecclesia.*“ Viz pozn. č. 60.

¹¹⁶ Rozpory v druhotně připsaném obsahu rukopisu sumarizuje H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 190.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 191–192.

¹¹⁸ KNM, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XV A 4, fol. 287v. Viz v této práci kapitolu I, s. 23.

autor zřejmě ponechal až na kazatelnu a nepotřeboval si k tomu dělat žádné poznámky.¹¹⁹ Někdy si kazatel ani nevyplisoval celé znění úryvku, který do textu zařadil, neboť mu byl jeho obsah dobře známý a stačilo mu udělat si pouze zkrácený zápis. Kupříkladu když chtěl ve třetím kázání sbírky na fol. 13v–14r ocitovat celou dvanáctou kapitolu z Meditací Bernarda z Clairvaux,¹²⁰ přerušil tento úryvek po prvních dvou větách, zapsal pouze „etc., usque“ („atd., až do“) a dále uvedl až poslední dvě slova vybraného citátu.¹²¹ Tímto jednoduchým náznakem si kazatel (případně pozdější písař) poznačil přejímku jedné kapitoly z díla sv. Bernarda, aniž by ji musel celou opisovat. Podobných příkladů se v rukopisu nachází mnohem více. Dozajista se tedy nejedná o posluchačské reportace Jindřichových projevů, neboť zápis neodráží žádné přímé stopy ústního projevu. Nenašli bychom zde nic, co by nám, byť třeba nepřímo, přiblížilo performativní prvky, kterými kazatel působil na své posluchače.¹²²

Z nastíněné charakteristiky psané formy textů dále vyplývá snaha o jejich sekundární uživatelskou redakci. Sbírký kázání sloužily ve středověku jako exegetické vzorníky teologické argumentace a rezervoáry vhodných citátů, z nichž mohli další kazatelé přímo čerpat.¹²³ Soubor kázání Jindřicha z Vildštejna se nevztahuje k žádnému liturgickému období, nemá tedy charakter postily. Texty jsou zde seřazeny spíše náhodně a tvoří jakýsi tematický svod převážně eucharistických výkladů. Takováto kázání se svými obecně věroučnými náměty hodila k opakovanému použití. Z toho důvodu byl jejich zápis doplněn a upraven tak, aby více vyhovoval dalším kazatelům. Některé poznámky v textu čtenáři přímo radí, jak má s daným úsekem zacházet a kde k němu najde potřebná upřesnění.¹²⁴ Tyto instruktážní vpisky je třeba vnímat právě jako pokyny pro další exegety, kteří Jindřichův soubor používali coby pracovní pomůcku, v níž mohli hledat inspiraci pro svůj vlastní proslov. V kontextu redakčních úprav rozeznává Helmut Bansa **druhou písářskou ruku**, která nezapsala žádný text v úplnosti, nýbrž vytvořila různé přípisky, poznámky a doplňky in margine ke kázáním č. 1–8 (fol. 2r–44v).¹²⁵ Přípisky tohoto písaře, které mnohdy nad rámeček hlavního textu rozvádějí

¹¹⁹ Strohou citátovost kazatelských sbírek a používání interpretačních poznámek v těchto textech přibližuje Jan VILIKOVSKÝ, *Kazatelství a počátky české prózy*, in: Týž, *Písemnictví českého středověku*, Praha 1948, s. 109–119, zde s. 115.

¹²⁰ Bernardus Claraevallensis, *Meditationes piissimae cognitione humanae conditionis* (PL 184, s. 504).

¹²¹ „Hoc considerans Bernardus in suis Meditacionibus dicit: *Heu mihi! Quoniam undique sunt mihi bella! Undique tela volant, undique temptamenta etc., usque vincentes coronat.*“ BSB, Clm 14256, fol. 13v–14r. Citát: Bernardus Claraevallensis, *Meditationes piissimae cognitione humanae conditionis* (PL 184, s. 504).

¹²² K otázce metodolické bariéry mezi psanou formou kazatelských textů a jejich ústním provedením blíže Louis-Jacques BATAILLON, *Approaches to the Study of Medieval Sermons*, Leeds Studies in English 11, 1980, s. 19–35, zde s. 21–22.

¹²³ K otázce uživatelské recepce sbírek kázání ve vrcholném a pozdním středověku blíže L.-J. BATAILLON, *Approaches to the Study*, s. 19–20; Monica HEDLUND, *The use of Model Sermons at Vadstena. Case study*, in: R. Andersson (ed.), *Constructing the Medieval Sermon*, Turnhout 2007, s. 117–164, zde především s. 140–141.

¹²⁴ Jedná se kupříkladu o ony již výše zmiňované odkazy na jiná kázání ve sbírce, v kterých je podrobněji rozvedena daná problematika. Například v kontextu výkladu o moudrosti Boží často odkazuje text kázání č. 2 a 3 na předešlý sermo č. 1 těmito slovy: „Require in Sermone *Accipite*“ (BSB, Clm 14256, fol. 9v, 10r, 14r), nebo na sermo č. 9: „Reguire in sermone *Ecce sacerdos*“ (tamtéž, fol. 9v). Celá sbírka je tímto způsobem propojena křížovými sbereferenčními odkazy. Jinde zase text radí svému čtenáři, ať parafrázuje sdělení, které bylo nastíněno v předešlém úseku, podle své preference, ale na konci ať to shrne předepsanými slovy: „Vel si placet maiorem cum minori resume et infer thema concludendo, quod [...]“. Tamtéž, fol. 14r.

¹²⁵ H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 191–192.

či doplňují citáty z autorit (hodící se svým obsahem k danému tématu),¹²⁶ jsou důkazem praktického používání sbírky dalšími kazateli.¹²⁷ Uvedme zde jeden konkrétní příklad. V rámci třetího kázání na fol. 17r používá Jindřich dlouhý citát z díla *De claustro animae* od Huga z Folieta.¹²⁸ V hlavním textu, zapsaném první písařskou rukou, je tento citát několikrát přerušen zkratkami typu „et subdit“ („a níže dodává“), „et infra“ („a níže“), čímž autor naznačuje, že přeskočil určitou pasáž z citovaného díla a pokračuje až o kus dále. Druhý písař však považoval za vhodné přeskočené pasáže doplnit. Na dvou místech proto chybějící Hugův text částečně dopsal in margine.

Třetí písařská ruka zapsala sermony, jež jsou v kontextu celé sbírky zařazeny pod čísla 5–7 (fol. 20r–36v), avšak sám písař je nadepisuje čísla 1–3. Toto na první pohled zmatené číslování je dáno skutečností, že se jednotlivé texty původně nalézaly na samostatných listech a až druhotně byly svázány do jednoho fasciklu. Třetí písař rovnou doplňoval svůj zápis bočními poznámkami.¹²⁹ I on mohl osobně potkat Jindřicha z Vildštejna, neboť jeho zápis pochází z přelomu 14. a 15. století. Na autenticitě zápisu se ovšem tato možnost nijak neprojevuje. Popsané redakční zásahy nám nedovolují rekonstruovat kazatelské přípravy v jejich původní podobě, v jaké si je sepsal sám Jindřich. Textová forma sermonů v mnichovském rukopisu představuje výsledek opisovačské práce a druhotných písařských intervencí.

V poslední třetině sbírky (fol. 44v–66v) již shledáváme mnohem méně marginálií a dodatků. Kázání č. 9–13 byla zapsána **čtvrtou písařskou rukou**, aniž by je kdokoliv další poznámkoval.¹³⁰ Čtvrtý písař zapsal na samý konec sbírky dva texty, které se svým charakterem zcela vymykají, neboť se vztahují k pohřbu Karla IV. Jedná se o dvanácté kázání, jež zaznělo 14. prosince 1378 v johanitském kostele na Malé Straně v rámci pohřebních festivít (fol. 60r–63r), a o třinácté kázání, které bylo proneseno 30. prosince téhož roku v Litomyšli (fol. 63r–66v). Zatímco předešlých jedenáct sermonů mohlo být bez problému používáno k téměř doslovnému přejímání, opakovaný přednes smutečních projevů je z logiky věci komplikován tím, že jsou fixovány na konkrétní dějinnou událost a pojednávají o konkrétní osobě zesnulého.¹³¹ Můžeme zde vysledovat oslavný program, který koresponduje s dobovým mediálním obrazem Karla IV.¹³² Z tohoto důvodu jsou obě pohřební

¹²⁶ Viz např. BSB, Clm 14256, fol. 22r; 26v; 27r; 35r.

¹²⁷ Texty ve vzorových kazatelských sbírkách používají k vysvětlení jednoho problému mnohdy širokou škálu citátů z Bible a autorit, kterými jakoby pořád dokola argumentují totéž. Tato kvantifikace obsahově analogických textů se ve středověkých kazatelských sbírkách vyskytuje právě proto, aby si další uživatelé, kteří by ze sbírky čerpali pasáže pro svá vlastní kázání, mohli vybrat z širší palety nabízených citátů. Dalším opisováním sbírek docházelo k přidávání dalších a dalších vhodných citátů, a zásoba navrhovaných textů k dané argumentaci se tímto procesem stále rozšiřovala. V důsledku toho některé kazatelské sbírky nabídly svému recipientovi opravdu široký výběr tematických citátů. Tuto funkci kazatelských příruček popisuje ve své případové studii např. M. HEDLUND, *The use of Model Sermons at Vadstena*, s. 140–141.

¹²⁸ Hugo de Folieta, *De claustro anime* (PL 176, s. 1082, 1085–1086).

¹²⁹ H. BANSÁ, *Heinrich von Wildenstein*, s. 192.

¹³⁰ Tamtéž, s. 192–193.

¹³¹ Víme však, že i přesto vzorníky pohřebních kázání ve středověku existovaly. Blíže D. L. d'AVRAY, *Sermon on the Dead before 1350*, in: N. Bériou – D. L. d'Avray (eds.), *Modern Questions about Medieval Sermons. Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*, Spoleto 1994, s. 175–193, zde s. 186–187.

¹³² Blíže V. VEČEŘE, *Oslava Karla IV. v pohřebních kázáních Jindřicha z Vildštejna jako příklad didaktického dosahu funerální homiletiky*, in: L. Bobková – E. Doležalová (eds.), *Ověnčený slávou, láskou i pohrdáním. Jan Lucemburský a Karel IV. v historické paměti*, v tisku. K utváření idealizovaného obrazu Karla IV. ve

řeči zachovány v mnohem autentičtější textové podobě než zbylých jedenáct celků. I zde však došlo k několika redakčním zásahům. Kupříkladu v místech, kde bychom čekali jméno zesnulého panovníka, nacházíme většinou pouze písmeno N (Nomen), čímž chce písař docílit formálního odosobnění těchto pasáží, do nichž pak lze dosadit libovolné jméno.¹³³ Za kolofony pohřebních promluv navíc nalézáme jakési „dodatky“, které představují alternativní textový rezervoár s funerální tematikou.¹³⁴ Je tedy třeba mít stále na paměti, že pramen, kterým se zde zabýváme, představuje ve své dochované psané podobě praktickou pomůcku pozdně středověké kazatelské praxe, nikoliv autentické svědectví Jindřichových proslovů.

Vykládání slova Božího bylo ve středověku pojímáno jako jedna z rétorických disciplín nazývaná *ars praedicandi*, a jako taková měla svá pravidla, své teoretické příručky a různé žánry.¹³⁵ Všechny texty, které se nacházejí v popisované sbírce kázání Jindřicha z Vildštejna, se žánrově řadí k tzv. tematickému sermonu. Nejedná se tedy o běžné homilie, které by postupně vykládaly mešní perikopy, nýbrž o scholastické sermony, jež rozvíjejí víceúrovňový, problémově zaměřený výklad. Tento exegetický útvar (vnášející do dosud glosátorsky orientované homiletiky logicky kritický přístup)¹³⁶ vznikl na konci 12. století v intelektuálním prostředí pařížské univerzity a jeho rozkvět je spojen především s působením žebrových řádů.¹³⁷ V průběhu 13. století se tematický sermo stal nejrozšířenější formou kázání. Argumentační struktura tohoto „nového kázání“ (jak bývá v literatuře někdy označováno)¹³⁸ vychází z vrcholně scholastického dialektického myšlení, které zkoumá biblický text z několika zorných úhlů. Tematický sermo se proto vyznačuje distinktivním

veřejném prostoru nejnověji Václav ŽŮREK, "Bůh tě vyzdvihl nad ostatní, a proto musíš být moudřejší než oni". *Obraz Karla IV. jako mudrce na trůně*, Dějiny a současnost 38/4, 2016, s. 18–21; TÝŽ, *Der Weise auf dem Thron. Zu einem wichtigen Aspekt des Herrschaftsstil Karls IV.*, in: M. Bauch – J. Burkhardt – T. Gaudek – V. Žurek (eds.), *Heilige, Helden, Wüteriche. Herrschaftsstile der Luxemburger (Regesta Imperii – Beihefte: Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 41)*, Wien–Köln–Weimar 2016, s. 325–339.

¹³³ Toto anonymní N se běžně objevuje v pohřebních textech, které měly sloužit jako vzorníky. Zmiňuje D. L. d'AVRAY, *Death and the Prince. Memorial Preaching before 1350*, Oxford 1994, s. 125.

¹³⁴ Za kolofony obou pohřebních sermonů jsou v rukopisu přidány ještě další texty, které lze použít jako doplnění hlavního textu, s nímž obsahově i formálně korelují. Domnívám se, že v případě pražského kázání (tamtéž, fol. 62v–63r) se jedná o součást původního Jindřichova proslovu, která však byla pro potřeby kazatelské sbírky přesunuta až za úplný konec kázání. Tento závěrečný text je totiž tvořen subdivizemi první divize, přičemž obě části na sebe explicitně odkazují. V případě litomyšlského kázání (tamtéž, fol. 66r–66v) představuje onen úsek za kolofonem naopak jen jakýsi zásobník tematicky příhodných patristických textů, jenž však není přímo navázán na strukturu kázání.

¹³⁵ K rétorické teorii středověkého kazatelství blíže James J. MURPHY, *Rhetoric in the Middle Ages. A History of the Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*, Tempe 2001, s. 269–355. Aplikaci teoretických příruček *ars praedicandi* v kazatelské praxi zkoumá pro realitu 14. století ve své případové studii Yuichi AKAE, *Between artes praedicandi and Actual Sermons. Robert od Basevorn's Forma praedicandi and the Sermons od John Waldeby*, *OESA*, in: R. Andersson (ed.), *Constructing the Medieval Sermon*, s. 9–31.

¹³⁶ Amedeo MOLNÁR, *Písmo v rukou scholastiků. Poznámka o předhusitské biblické exegezi*, *Křesťanská revue*, 20, 1953, s. 175–180, zde s. 178; Richard H. ROUSE – Mary A. ROUSE, *Biblical Distinction in the Thirteenth Century*, *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age*, 49, 1974, s. 27–37, zde s. 29.

¹³⁷ K mendikantskému kazatelství blíže D. L. d'AVRAY, *The preaching of the friars*; L.-J. BATAILLON, *Early Scholastic and Mendicant Preaching as Exegesis of Scripture*, in: M. D. Jordan – K. Emery (eds.), *Ad Litteram. Authoritative Texts and Their Medieval Readers*, Notre Dame–London 1992, s. 165–198.

¹³⁸ Larissa TAYLOR, *French sermon, 1215–1535*, in: B. M. Kienzle (ed.), *The Sermon (Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental 81–83)*, Turnhout 2000, s. 711–758, zde s. 737.

členěním textu.¹³⁹ Vzhledem ke své striktní teologicko-argumentační stavbě představovaly sermony záležitost převážně učeneckých kruhů, a jako takové byly pronášeny zpravidla latinsky (jako tzv. univerzitní kázání či kázání *ad clerum*). K charakteristice a proměnám tohoto vrcholně středověkého kazatelského žánru existuje bohatá literatura,¹⁴⁰ pročež se zde tímto jevem nebudu více zabývat. Pro naše účely je ovšem důležité, jakým způsobem pracuje s žánrovými imperativy Jindřich z Vildštejna.

Všechna kázání v Jindřichově sbírce vykazují analogickou strukturu, a to včetně stejných zakončovacích formulací některých částí. V nejobecnější rovině lze rozdělit tematický sermo na dva hlavní úseky: A) úvodní část (tzv. *prothema*) a B) samotné „tělo“ kázání. Sermo začíná vždy krátkým biblickým citátem, který je zvolen tak, aby o něj mohl kazatel opřít svůj výklad vybrané teologické problematiky. Po tomto úryvku následuje jakási vstupní invokační pasáž (*exordium*), kde kazatel pomocí citátů z autorit proklamuje vlastní nedostatečnost k hlásání slova Božího a vzývá Hospodina, aby mu dal sílu a nadání správně vyložit text tématu (tzv. *topos modestiae*). Následuje vstup do problematiky, kde kazatel pomocí čtyř až sedmi veršů předesílá, čím se chce zabývat. Verše zde fungují jako distinktivní vymezení jednotlivých tematických bodů. Toto tzv. *propositio maior* pokračuje podrobnějším rozebráním těchto předeslaných bodů v samostatných *distinctiones* (počeštěle distinkcích). Po takovémto předběžném zpracování věroučné látky přikročí kazatel k parafrázi či konkretizaci téhož, ovšem pomocí kratšího *propositio minor* o pěti verších a pěti distinkcích. Tímto dvojitým procesem dochází v podstatě k postupnému nastolování věroučné látky, která je však zatím stále řešena nezávisle na úvodním biblickém citátu. To se však mění na konci této dlouhé úvodní části (*prothematu*) a autor se náhle vrací „ke sloům tématu“ (tzv. *conclusio thematis*). Poté, co je úvodní citát z Bible zopakován, dochází k jeho rozdělení na tři části pomocí básně složené z několikerého trojverší. Tomuto postupu říkáme *divisio thematis*, tedy „rozdělení tématu“. Verše svým obsahem předesílají směr interpretace, kterým se bude exegeta dále ubírat. Každá z oněch tří vydělených částí (tzv. *divisiones*, počeštěle divize) je poté vykládána zvlášť. Tento scholastický proces dialektického zkoumání bychom mohli vnímat jako jakousi obdobu členění výkladu na tři hlavní „kapitoly“. V jejich rámci může dojít ještě k dalšímu rozdělení textu na subdivize, čímž autor dále větví strukturu svého výkladu a vytváří v podstatě „podkapitoly“.¹⁴¹

Nastíněná struktura Jindřichových kázání plně odpovídá standardizované formě scholastického sermonu. Pod tímto obecným popisem si ovšem těžko představíme konkrétní argumentační postup kazatele. Formou sondy proto vyberu tři sermony a pokusím se popsat

¹³⁹ Blíže R. H. ROUSE – M. A. ROUSE, *Biblical Distinction in the Thirteenth Century*.

¹⁴⁰ Typologii kazatelských textů rozebírá většina literatury o kazatelství. Za vše zde uveďme alespoň tato souborná díla: Roger ANDERSSON (ed.), *Constructing the Medieval Sermon*; Thomas L. AMOS – Eugene A. GREEN – Beverly M. KIENZLE (eds.), *De ore Domini. Preacher and Word in the Middle Ages*, Kalamazoo 1989; L.-J. BATAILLON, *Approaches to the Study*; Lluís CABRÉ – Xavier RENEDEO PUIG, *Et postea aplicetur thema. Forma in the Preaching of St. Vincent Ferrer OP*, Archivum Fratrum Praedicatorum, 66, 1996, s. 245–256; Jacqueline HAMESSE – B. M. KEINZLE – Debra L. STOUDET – Anne T. THAYER (eds.), *Medieval Sermons and Society. Closter, City, University*, Louvain-la-Neuve 1998; B. M. KIENZLE (ed.), *The Sermon*; C. MUESSIG (ed.), *Medieval monastic Preaching*, Leiden–Boston–Köln 1998; TÁŽ (ed.), *Preacher, Sermon and Audience*; Johannes Baptist SCHNEYER, *Die Unterweisung der Gemeinde über die Predigt bei scholastischen Predigern. Eine Homiletik aus scholastischen Prothemen*, München–Paderborn–Wien 1968; TÝŽ, *Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg 1969.

¹⁴¹ Formální strukturu Jindřichových sermonů rozebírá H. BANSÁ, *Heinrich von Wildenstein*, s. 199–202.

jejich obsahovou rovinu. Tento výběr by měl rámcově ilustrovat charakter všech textů sbírky. Zvolil jsem proto dvě kázání eucharistická a jedno pohřební. Jakýmsi kontextuálním pojátkem těchto sermonů budiž skutečnost, že všechny tři zazněly v Litomyšli. Nejprve se tedy podívejme na kázání č. 2 a 3, která se v rukopise nalézají na fol. 7v–12v a 12v–18v a jsou nadepsána slovy: „De cena Domini“ („O večeři Páně“).

Oba tyto vybrané texty zazněly roku 1376 v litomyšlské katedrále. U prvního z nich dokonce známe přesnou dataci: úterý před translací sv. Václava (26. února).¹⁴² Na tento den připadalo masopustní úterý, tedy předvečer Popeleční středy.¹⁴³ V kolofonu uvedená datace je ovšem v rozporu se samotným textem kázání, který se na dvou místech explicitně odkazuje k mešním perikopám (epištola a evangelium) Zeleného čtvrtku.¹⁴⁴ Samotné téma kázání („O večeři Páně“) by vskutku více hodilo na Zelený čtvrtek, kdy si církev připomíná ustanovení eucharistie, než na období masopustu. Navzdory těmto ukazatelům však musíme brát v kolofonu uvedenou dataci jako směrodatnou. Není v konečném důsledku až tak nereálné, že kazatel Jindřich přednesl o masopustu roku 1376 v Litomyšli text, který byl původně sestaven jako velikonoční kázání. Středověká intertextuální praxe by tuto přejímku jistě umožňovala.

Pokud se u sermonu č. 2 potýkáme se dvěma protichůdnými náznaky datace, pak u sermonu č. 3 neshledáváme žádnou indicii, která by upřesnila datum jeho ústního provedení. I toto druhé litomyšlské kázání pojednává o velikonoční večeři a Ježíšově utrpení.¹⁴⁵ Oba texty tedy zpracovávají naprosto klíčové téma celé křesťanské věrouky, jakým je vykoupení hříchů, Kristova oběť a ustanovení eucharistie. Zatímco první z těchto sermonů, tedy kázání č. 2, si volí jako určující téma citát z Janova evangelia: *Miloval je až do konce / In finem dilexit eos* (Jan 13,1), tak kázání č. 3 je formálně strukturováno úryvkem ze starozákonní knihy Sírachovec: *Dnes je králem a zítra zemře / Hodie est rex, et cras morietur* (Sír 10,12). Oba citáty však nabývají v argumentační stavbě Jindřicha z Vildštejna christologický význam. Z důvodu lepší orientace v poměrně spleťtité struktuře sermonů zde nebudu parafrázovat jejich obsah formou souvislého textu. Místo toho předkládám stručné schéma obou vybraných celků:

¹⁴² Kolofon druhého kázání sbírky uvádí tuto dataci proslovu: „Feria III^a ante translacionem Beati Wenceslay, ducis Bohemie. Anno domini etc. LXXVI in Luthomisl.“ (BSB, Clm 14256, fol. 12v), viz pozn. č. 60.

¹⁴³ M. BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 550.

¹⁴⁴ Samotné téma sermonu (=úvodní biblický citát) je dle slov kazatele vybráno „z evagelia dnešního dne“: „*In finem dilexit eos*. Io 13,[1], et in ewangelio presentis diei recitato.“ BSB, Clm 14256, fol. 7v. Na fol. 9r je pak uveden explicitní odkaz na první list sv. Pavla Korintským 11,28 jakožto na „dnešní epištolu“: „Ad quod hortatur nos apostolus in epistola hodierna: *Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat*. Prime Cor 11,[28].“ Oba uvedené biblické úryvky jsou součástí mešních perikop na Zelený čtvrtek. Na fol. 12r je navíc očitována první část mešního intoitu *Nos autem gloriari*, který se zpívá taktéž na Zelený čtvrtek. Srov *Missale Romanorum*, Reimpressio editionis XXVIII, Romae 1962, s. 203–204.

¹⁴⁵ V kolofonu třetího kázání čteme: „Sermo [...] de cena et passione Christi editus, anno etc. LXXVI in Luthomisl.“ BSB, Clm 14256, fol. 18v. Viz pozn. č. 60.

Kázání č. 2

Téma: *Miloval je až do konce* (Jan 13,1).

A. ÚVODNÍ ČÁST (*PROTHEMA*):

Exordium: Kazatel prosí o požehnání a dar Ducha svatého, aby mohl správně vyložit věroučné dogma. (cituje Bernarda a Ambrože).

Mariánský pozdrav: *Ave Maria*.

Propositio maior: - Báseň o šesti verších (zde kazatel v jednotlivých verších distinktivně tematizuje obecné ctnosti, jako nutný předpoklad dobrého křesťanského života).

- Jednotlivé distinkce:
 1. Je nutné mít čisté srdce, aby člověk poznal Krista. Není však nic tak nestálého, jako lidské srdce (cituje Bernarda). Na konci kazatel prosí Boha, aby jemu i posluchačům otevřel srdce.
 2. Je nutné zachovávat zákon Boží. Boha miluje ten, který zachovává jeho přikázání (cituje Augustina).
 3. Je nutné milovat i bát se Hospodina. Jsou dva typy lidí. Ti, kteří milují Boha a slouží mu, a ti, kteří slouží ďáblu (cituje Augustina).
 4. Je nutné být spravedlivý. Kazatel se obrací na mocné tohoto světa, aby byli spravedliví při svých soudech a aby vládli podle vůle Boží (cituje Augustina).
 5. Je nutné být moudrý, neboť moudrost je zrcadlo rozumu a ochranou duše (cituje Aristotela, Senecu a Řehoře).
- Zakončení *Propositia maior*. Obligátní ukončovací formulace: „A tak je zřejmé celé větší představení tématu...“

Propositio minor: - Báseň o pěti verších (zde kazatel v jednotlivých verších distinktivně vyjmenovává nutné předpoklady ke správnému přijetí Božího pokrmu: těla a krve Páně)

- Jednotlivé distinkce:
 1. Kristova oběť má očištnou moc, ale ke správnému přijetí Boží oběti je též potřeba zpytovat svědomí (cituje Bernarda). Stručně rozebírá verš otčenáše: *chléb náš vezdejší dej nám dnes a odpusť nám naše viny* (cituje Huga od sv. Viktora).
 2. Kristus na své hostině ustanovil nové přikázání lásky. Pro účast na jeho těle a krvi je nutné milovat bližního (cituje Augustina).
 3. Všichni přítomní na Boží hostině musí být stále dobře připraveni na příchod Krista, neboť neví dne ani hodiny, kdy jejich Pán přijde a bude je soudit za jejich skutky (cituje Augustina).
 4. K účasti na Kristově oběti musí být člověk bezúhonný a spravedlivý (cituje Jeronýma a Izidora ze Sevilly).

5. Aby měl smrtelník účast na nebeské slávě věčného Krále Ježíše Krista, je třeba obléct si Boží moudrost (cituje Augustina).

- Zakončení *Propositia minor*. Obligátní ukončovací formulace: „A tak je zřejmé menší představení tématu...“

Conclusio thematis: - Báseň o šesti verších (zde kazatel shrnuje, že člověk, který naplnil všechny předeslané ctnosti, má milost u Boha).

- Kazatel se vrací ke sloům tématu: *Miloval je až do konce* (Jan 13,1).

B. „TĚLO“ KÁZÁNÍ

Divisio thematis: Báseň o třech trojverších (rozděluje úvodní citát na tři divize):

- I. Kristovou obětí se projevuje Boží láska, neboť je psáno: *miloval*.
- II. Tím je učiněno společenství očištěných lidských srdcí, neboť je psáno: *je*.
- III. Nasycení tělem a krví Vykupitele mají lidé život věčný, neboť je psáno: *až do konce*.

I. (Divize 1) *miloval*.

Kazatel se táže a odpovídá si:

- Kdo miluje? Ten, který je Stvořitel nebes a Vykupitel lidí.
- Koho miluje? Miluje lid, který napodobuje Krista krále na věky.
- Jak miluje? Tak, aby byl člověk spaseným poutníkem, proto jsou prolity potoky krve.
- Kde miluje? Tam, kde se stal protivníkem odvěkého nepřítele lidí, tedy ďábla.
- Proč miluje? Protože je poslušným Synem Boha Otce a dědicem budoucího věku.

Slovo *miloval* staví kazatel do kontextu s dalším biblickým citátem: *Miloval nás a omyl nás od hříchu ve své krvi a učinil nás královstvím i kněžstvím Boha, svého Otce* (Apo 1,5–6). Tento verš je dále rozdělen pomocí básně o pěti verších, čímž kazatel vytváří 5 subdivizí:

- I.1. Při večeři Páně je vyjeveno Kristovo dobrodiní, když dal sám sebe za oběť, neboť je psáno: *miloval nás*. (Cituje Augustina.)
- I.2. Kristus pokřtil lidstvo Duchem svatým, neboť je psáno: *omyl nás od hříchu*. (Cituje Bernarda.)
- I.3. Při večeři Páně je na lidstvo štědře vylit Kristus jako řeka spásy. Lidstvo je vykoupeno nejdražší možnou cenou, prolitím krve nevinného, neboť je psáno: *ve své krvi*. (Cituje Augustina a Bernarda.)
- I.4. Svou smrtí je Kristus povýšen na nejvyšší místo vládce a lidstvo je jeho služebnictvem, neboť je psáno: *učinil nás královstvím i kněžstvím*. Kazatel zde zdůrazňuje výsostné postavení kléru, ale varuje před zneuctěním kněžského stavu špatným životem (cituje Ambrože).
- I.5. Kristus byl poslušný Bohu Otci až do smrti na kříži, neboť je psáno *Boha, svého Otce*. Kazatel nabádá k následování této oddanosti (cituje Ambrože).

II. (Divize 2) je – chybí.

III. (Divize 3) až do konce.

Sousloví *až do konce* staví kazatel do kontextu s dalším biblickým citátem: *Nyní však osvobození od hříchu a učinění služebníky Božími máte z toho užitek, totiž posvěcení a na konci život věčný* (Řím 6,22). Tento verš je dále rozdělen pomocí básně o čtyřech verších, čímž kazatel vytváří 4 subdivize:

III.1. Ukazuje se tíže hříchů, uvěznění smrtelníků v hříšnosti, z kterého by člověk bez Boží oběti zanikl, neboť je psáno: *nyní osvobození od hříchu*.

Kazatel se táže a odpovídá si:

- Skrze koho jsme osvobozeni? Skrze Ježíše Krista (cituje Augustina)
- Jak jsme osvobozeni? Skrze smrt, kříž a utrpení Kristovo.
- Z čeho plyne hříšníkům tak vznešené vykoupení? Z nesmírné Boží lásky, která přitéká k lidem skrze Krista (cituje Augustina).

III.2. Je nutné, aby byl člověk věrným a oddaným služebníkem Boží vůle, neboť je psáno: *učinění služebníky Božími*. (Cituje Augustina.)

III.3. Z Boží milosti však člověk získal mnohá posvěcení a nemá být zatracen, ale naopak je povolán k věčné blaženosti, neboť je psáno: *máte užitek, totiž posvěcení*.

III.4. Kazatel povzbuzuje k vytrvalosti v dobrém křesťanském životě a ukazuje příslib věčného života, neboť je psáno: *na konci život věčný*. (Cituje Augustina.)

Závěrečné trojverší s parafrází tématu: *Miloval je až do konce* (Jan 13,1).

Doxologie

Kolofon

Kázání č. 3

Téma: *Dnes je králem a zítra zemře* (Sír 10,12).

A. ÚVODNÍ ČÁST (PROTHEMA):

Exordium: Kazatel prosí o dar Ducha svatého a Boží Pravdu, aby mohl správně vyložit věroučné dogma. Vyznává, že Bůh je jediná věčná Pravda. (cituje Augustina).

Mariánský pozdrav: *Ave Maria*.

Propositio maior: - báseň o sedmi verších (zde kazatel v jednotlivých verších tematizuje ctnosti ideálního krále).

- Jednotlivé distinkce:
 1. Příkladný král chrání a vede svůj lid.
 2. Příkladný král je milosrdný utěšitel svého lidu (cituje Senecu).
 3. Král, který chystá svému lidu štědrou hostinu.

4. Příkladný král je spravedlivým soudcem. Kazatel též ukazuje antiideál zlých, nespravedlivých a lakomých vládců (cituje Inocence III.).
 5. Příkladný král je moudrý (cituje Augustina).
- Zakončení *Propositia maior*. Obligátní ukončovací formulace: „A tak je zřejmé celé [větší] představení tématu...“
- Propositio minor:**
- Báseň o pěti verších (zde kazatel v jednotlivých verších distinktivně vyjmenovává skutky toho největšího Krále ze všech králů – Ježíše Krista, kterými Spasitel naplnil královský ideál).
- Jednotlivé distinkce:
1. Tento král (tedy Kristus) osvobodil svůj lid z područí nepřátel, kterými je ďábel a lidská hříšnost, a dovedl ho do království svobody a lásky (cituje Ambrože, Augustina a Bernarda).
 2. Spasitel po tomto svém vítězství harmonicky a moudře uspořádal svou vládu.
 3. Pán svou výhrou vyjevil, jak je důležité žít v ostražitosti před nepřítelem a zkoumat sám sebe, aby se člověk opět nedostal do područí zlého, k čemuž má obyčejný smrtelník bez Boží pomoci neustálé sklony (cituje Bernarda).
 4. Kristovým vítězstvím nastala pro jeho vykoupené lidi radost, veselí a hojnost všeho dobrého. (cituje Jana z Limoges).
 5. Pán Ježíš nasytil svůj lid chlebem, kterým je on sám, pokrm spásy Boží (cituje Huga od sv. Viktora a Bernarda).
- Zakončení *Propositia minor*. Obligátní ukončovací formulace: „A tak je zřejmé druhé představení tématu...“
- Conclusio thematis:** - Báseň o šesti verších (zde kazatel shrnuje, že ten, který jako jediný může naplnit všechny tyto ideály Božího vladaře, je ten, – vrací se ke slově tématu – který *Dnes je králem a zítra zemře* (Sír 10,12))

B. „TĚLO“ KÁZÁNÍ

Divisio thematis: Báseň o sedmi trojverších (rozděluje úvodní citát na tři divize):

- I. Nastal dlouho očekávaný čas vykoupení lidí a otevírají se brány ráje, neboť je psáno: *dnes*.
- II. Král Vykupitel připravil lidu bohatou hostinu odpuštění a věrní služebníci hodují u jeho stolu, neboť je psáno: *je králem*.
- III. Život nevinného je obětován, nechť se rozhostí veliký nářek, neboť je psáno: *zítra zemře*.

I. (Divize 1) *dnes*.

Slovo *dnes* staví kazatel do kontextu s dalším biblickým citátem: *Pokud dnes uslyšíte jeho hlas, nezatvrzujte svá srdce* (Ž 94,8). Tento verš je dále rozdělen pomocí básně o čtyřech verších, čímž kazatel vytváří 4 subdivize:

- I.1. Lid má být vždy dobře připraven k následování Krista, neboť je psáno: *dnes*. Je oslaveno nejsvětější jméno – Ježíš (cituje Rabana Maura). Jako příklad člověka

pohotového k následování Pána je připomínán svatý lotr, který na kříži vyznal svou víru a byl spasen (cituje Augustina).

- I.2. Lid má naslouchat nejsladšímu hlasu Božímu, neboť je psáno: *uslyšíte jeho hlas*. Je oslaveno nejsvětější jméno – Ježíš (cituje Bernarda).
- I.3. Lid má být s Bohem svázán láskou svého srdce, neboť je psáno: *nezatvrzujte*. Lidská láska je možná jenom skrze Lásku Boží (cituje Anselma a Augustina).
- I.4. Lid je očištěn od hříchů skrze utrpení na kříži, neboť je psáno: *svá/vaše srdce*. Nachází se zde adorace sv. Kříže (cituje Jana Zlatoústého a Rabana Maura).

II. (Divize 2) *je králem*.

Sousloví *je králem* staví kazatel do kontextu s dalším biblickým citátem: *Král Achašveroš uspořádal kolem sebe velikou hostinu pro všechny své velmože a služebníky, nejstatečnější předáky perské a médské a pro správce provincií, aby jim ukázal bohatství své královské slávy* (Est 1,3–4). Tento verš je dále rozdělen pomocí básně o čtyřech verších, čímž kazatel vytváří 4 subdivize:

- II.1. Starozákonní *král Achašveroš* z knihy Ester je kazatelem postaven jako předobraz Krista krále, který je Král králů a Pán pánů, jehož království bude bez konce. Ježíšovu vládu musí přijmout každý člověk sám ve svém srdci, a pak ho snad Bůh uzná za hodna vstoupit do království nebeského (cituje Bernarda).
- II.2. Kristus hoduje a sám je vydán za pokrm, neboť je psáno: *uspořádal velikou hostinu*. Kazatel tedy interpretuje tuto hostinu jako večeři Páně (cituje Bernarda). K této hostině by měl člověk přistupovat s čistým srdcem. Nalézá se zde dlouhá kritika kléru, který prý často více dbá o věci světské, než o duševní čistotu při proměňování svátosti oltářní (cituje Huga z Folietu).
- II.3. Při večeři Páně je prostý lid žijící čistě vyzdvižen na nejvyšší místo, neboť je psáno: *pro všechny velmože* atd. spravedliví všech stavů jsou si rovni před tváří Boží. Na této zemi je však nejskvělejší stav duchovní, kterému byla svěřena spoluúčast na proměňování svátosti oltářní (cituje Bernarda).
- II.4. Kristus dává lidem dar sám sebe jako největší útěchu, neboť je psáno: *aby ukázal bohatství své slávy* atd. (Cituje Bernarda.)

III. (Divize 3) *zítra zemře*.

Sousloví *zítra zemře* staví kazatel do kontextu s dalším biblickým citátem: *Já umírám, i když jsem nikomu z těch, kteří se proti mě zlostně postavili, nic neudělal*. (Dn 13,43). Tento verš je dále rozdělen pomocí básně o čtyřech verších, čímž kazatel vytváří 4 subdivize:

- III.1. Kristova smrt nemá obdoby, je to nepochopitelné dílo, neboť je psáno: *Já umírám*. Kazatel upomíná kněžstvo ke spoluúčasti na Ježíšově utrpení (cituje Bernarda).
- III.2. Kristus je vzor oddanosti a pokory, ukazuje se jeho svaté a neposkvrněné naplnění života, neboť je psáno: *když jsem nikomu z nich nic neudělal*. (Cituje Bernarda.)
- III.3. Kazatel líčí zlo lidského pokolení, které se spiklo proti Ježíšovi, neboť je psáno: *proti mě*. (Cituje Izidora z Sevilly.)

III.4. Kazatel líčí podlé činy lidí na nevinném a ukazuje špatnost lidí ku dobrotě Boží, neboť je psáno: *kteří se zlostně postavili*. (Cituje Augustina.)

Závěrečné trojverší s parafrází tématu: *Dnes je králem a zítra zemře* (Sir 10,12).

Doxologie

Kolofon

Z nastíněné struktury obou kazatelských textů lze vyčíst jisté gradační zákonitosti. Podíváme-li se blíže na stavbu *prothematu*,¹⁴⁶ zjistíme, že dvě jeho hlavní části, *propositio maior* a *propositio minor* spolu otevřeně korespondují. *Propositio* znamená v překladu jakési nastolení, představení či otevření tématu. Adjektiva *maior* a *minor*, tedy „větší“ a „menší“, jsou v tomto kontextu použity ve smyslu šíře problematiky, nikoliv ve smyslu rozsahu. *Proposito maior*, tedy jakési „větší představení tématu“, neznamená, že by byl tento úsek delší či podrobnější než *Proposito minor* (ve většině případů je tomu spíše naopak), ale že pojednává o věroučné látce šířeji a obecněji. Obě *propositia* mají většinou stejný počet distinkcí, což už samo o sobě napovídá, že spolu tyto části obsahově korelují. Kupříkladu kázání č. 2 uvádí v *propositiu maior* pět obecně definovaných podmínek dobrého křesťanského života (1. mít čisté srdce, 2. zachovávat Zákon Boží, 3. milovat a bát se Hospodina, 4. být spravedlivý, 5. být moudrý), které jsou v *propositiu minor* přímo aplikovány jako podmínky správného přijetí eucharistie. Ještě patrněji se tato spojitost jeví v kázání č. 3, kde *propositio maior* distinktivně uvádí pět obecných ideálů královské moci (král jako: 1. ochránce lidu, 2. utěšitel lidu, 3. štědrý hostitel, 4. spravedlivý soudce, 5. moudrý vladař), jejichž naplnění je v *propositiu minor* ztotožněno s věčným vládcem Ježíšem Kristem. Vidíme tedy, že v úvodní části kázání probíhá příprava věroučného tématu směrem od obecnějších definičních výroků ke konkrétnějším. Obě *propositia* jsou zakončena podobně formulovanými terminacemi typu: „A tak je zřejmé větší/menší představení tématu...“ Míra podobnosti těchto terminací je dána žánrovým stereotypem, což je zřejmé z následující komparace zakončovacích frází v jejich úplném latinském znění:

Terminace *propositia maior*:

Kázání č. 2 (fol. 9r)

„Et sic patet tota maior propositio, quo ad singulas sui partes probata, quam pro tanto in mei sermonis exordio vestre duxi paternitati probandam, quoniam Dominus noster Iesus Christus, *Rex regum et Dominus dominancium*, Apo 19,[16], facturus memoriam mirabilium suorum, salubre nobis convivium preparavit, in quo: [...]“

Kázání č. 3 (fol. 13v)

„Et sic patet tota propositio singillatim¹⁴⁷ probata, quam pro tanto in mei sermonis exordio vestre reverencie probandam premisi, quoniam Dominus noster ille die hodierna faciens memoriam mirabilium suorum: [...]“

¹⁴⁶ K *prothematium* scholastických kázání v obecné rovině blíže J. B. SCHNEYER, *Die Unterweisung der Gemeinde über die Predigt*.

¹⁴⁷ Písařská chyba, má zde být *singulatim*.

Terminace *propositia minor*:

Kázání č. 2 (fol. 10r)

„Et sic patet tota minor propositio probata ex premissis. Igitur taliter thema concludo: [...]“

Kázání č. 3 (fol. 14v)

„Et sic patet 2^a propositio seriatim probata ex premissis. Thema concludo.“

Popsané úvodní části kázání připravují věroučnou látku formou postupné konkretizace k jejímu navázání na „slova tématu“. Až zhruba v polovině kázání dochází k rozdělení úvodního biblického citátu pomocí veršů (*divisio thematis*). Pro přehlednost dalšího líčení si vybereme pouze jednu argumentační linii (ve směru druhé divize) z kázání č. 3, na které bude ukázáno seberefrenční kódování textu v průběhu zbylé části sermonu (tzv. „tělo“ kázání).

Poté, co se kazatel vrací k úvodnímu citátu z knihy Sírachovec (10,12): *Dnes je králem a zítra zemře / Hodie est rex, et cras morietur*, rozděluje tento úryvek na tři části: *Dnes – je králem – zítra zemře* a připisuje takto rozčleněná slova tématu za jednotlivé verše jakési distinktivně-dělicí básně. Pro názornost zde uveďme alespoň začátek této říkanky. První dvě z celkových sedmi trojverší básně vypadají v překladu takto:

„[...] – Čistý, tichý a pokorný se za nás obětoval, *dnes*,

– **spravedlivý, pravdivý a vznešený, jímž je nasycen lid, *je králem*,**

– nechť se rozhostí žalostný nárek, neboť odsouzen jest **spravedlivý, *zítra zemře***.

A proto pohleďte, draží, jak nyní:

– široce přitékají potoky milosti k veškerému pokolení, *dnes*,

– **hodují služebníci radující se v duchu, *je králem*,**

– Spasitel snáší trestnou sílu věků trýzně, *zítra zemře*. [...]“¹⁴⁸

Vidíme zde, že každý první verš má vystihovat hermeneutickou podstatu slova *dnes*, každý druhý verš pak podstatu sousloví *je králem* a každý třetí verš se vztahuje ke slově *zítra zemře*. Takto básnicky sestavené *divisio thematis* má ve svém latinském znění podobu rýmované říkanky, což patří k žánrovému znaku scholastického sermonu.¹⁴⁹ Tyto rýmy představují zřejmě skladatelskou invenci kazatele Jindřicha z Vildštejna v dnešním slova smyslu. Právě v této části textu se nejvíce ukazují Jindřichovy teologické postoje a podstata jeho argumentace. Kdybychom například vytrhli z básně všechny druhé verše, ke kterým kazatel vztahuje prostřední část citátu (*je králem*) a seřadili bychom je za sebe, došli bychom k následující posloupnosti rčení: „**spravedlivý, pravdivý a vznešený, jímž je nasycen lid**“ –

¹⁴⁸ „[...] – pius, mitis, humilis pro nobis ymolatur, *hodie*,

– iustus, verax, nobilis, quo cetus satiatur, *est rex*,

– sit querela flebilis nam iustus condempnatur, *cras morietur*.

Quapropter conspiciate, karissimi, qualiter nunc:

– large fluunt rivuli gratiarum genti, *hodie*,

– epulantur servuli animo gaudenti, *est rex*,

– Salvator fert seculi penalem vim tormenti, *cras morietur*.“ BSB, Clm 14256, fol. 15r.

¹⁴⁹ R. H. ROUSE – M. A. ROUSE, *Biblical Distinction in the Thirteenth Century*, s. 35; J. VILIKOVSKÝ, *Kazatelství a počátky české prózy*, s. 116.

„**hodují služebníci radující se v duchu**“ – „kníže míru připravuje svatý pokrm spásy“ – „upřimní se radují a nasytí se svatým pokrmem“ – „jak prozíraví a Kristu věrní štědře hodují“ – „on se svými věrnými šťastně pobývá, je radostný a pořádá hostinu“ – „Pánova moudrost, skrze kterou jsme ustanoveni blaženými“. Vidíme, že Jindřich vztahuje ono v citátu vyjádřené kralování (*je králem*) k aktu uspořádání svaté hostiny. Pokud tedy kazatel již v *prothematu* nastínil obraz ideálního krále, který má nasytit svůj lid a kterým je sám Ježíš Kristus, pak v *divisio thematis* ztotožnil tento obraz s prostřední částí biblických „slov tématu“. Cíl gradační struktury je zřejmý: evokovat Kristovo kralování nad těmi, kteří se účastní jeho večeře, tedy přijímají tělo a krev Páně – eucharistii. Jedinou pravou hostinou věčného Krále je oběť oltářní, tedy konsekrovaný chléb a víno, večeře Páně, skrze kterou se dochází k účasti na Kristově království.

Takto rozvržené části tématu jsou dále probírány v jednotlivých textových blocích, tzv. divizích. Na začátku každé divize dochází ke zopakování několika veršů z oné distinktivně dělicí básně, aby tak byl další výklad navázán na významové rozčlenění citátu. Kupříkladu začátek druhé divize zní takto: „Řekl jsem za druhé: Současně musí být řečeno, že náš Pán je **spravedlivý, pravdivý a vznešený, jím je nasycen lid**, neboť dnes **hodují služebníci radující se v duchu**, což ukazuje: Pánova moudrost, skrze kterého jsme ustanoveni blaženými. Kvůli čemuž [...]“¹⁵⁰ Autor kázání dále člení všechny divize na další (většinou čtyři) subdivize. Toto větvení provádí kazatel stejným způsobem jako hlavní *divisio thematis* za použití různých biblických citátů. Všechny subdivize Jindřichových sermonů mají velice podobnou architekturu. Zpravidla začínají několika krátkými úryvky z Písma svatého, vybranými na základě konkordance. Největší část textu však tvoří poměrně dlouhé citáty z církevních otců, scholastických autorů, výjimečně i antických klasiků.¹⁵¹ Marně bychom zde hledali delší autorské pasáže Jindřicha z Vildštejna. Kazatelovo autorství lze spatřovat maximálně ve výběru a způsobu řazení citátů, a to ještě ne bezvýhradně. Jindřichova kompilační práce se mohla částečně zakládat na recepci různých vzorníků, sbírek distinkcí a florilegií, které byly v této době hojně používány.¹⁵² Navíc, jak bylo ukázáno výše, text prošel redakční úpravou několika písařů. Výsledný charakter dochovaného pramene je tudíž produktem jakéhosi (pro středověk typického) kompozitního autorství. Pokud tedy mluvíme o Jindřichovi jako o autorovi sbírky kázání, musíme tuto atribuci vnímat v mezích středověké intertextuality.

Z nastíněných skutečností jasně vyplývá, že sermony v Jindřichově sbírce jsou poměrně dlouhé a jejich výkladová struktura je pro dnešního čtenáře jen těžko uchopitelná. Otázkou zůstává, zda mohly takto zdlouhavé a spletité texty plnit svou roli ve středověké kazatelské praxi. V první části této kapitoly bylo řečeno, že rukopisné soubory kázání sloužily jako vzorníky pro další exegety, kteří z nich mohli libovolně čerpat. Ovšem bylo reálně možné

¹⁵⁰ „Dixi 2º: Presenter dicendo, quod Dominus noster est iustus, verax, nobilis, quo cetus saciatur, quia hodie epulantur servuli animo gaudenti, quod probat: principis clementia, quo redimur beati. Pro quo accipio [...]“ BSB, Clm 14256, fol. 16r.

¹⁵¹ Zastoupení jednotlivých autorů v celé sbírce kázání Jindřicha z Vildštejna kvantitativně vyhodnotil H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 196–199.

¹⁵² Používání sbírek distinkcí a jiných kazatelských příruček v rámci tvorby scholastického sermonu popisuje ve své případové studii např. Riccardo QUINTO, *Peter the Chanter and the „Miscellaenea del Codice del Tesoro“ (Etymology as a Way for Constructing a Sermon)*, in: R. Andersson (ed.), *Constructing the Medieval Sermon*, s. 33–81, zde s. 69–70.

v úplnosti prezentovat takto koncipované sermony, jejichž ústní projev by zabral přinejmenším hodinu? Zdeněk Uhlíř se s podobným problémem potýká v případě kazatelských souborů Milíče z Kroměříže a navrhuje dvě hypotetické možnosti transmise textu: 1) Uživatel sbírky mohl jednoduše opominout hlubší úroveň kompoziční struktury sermonu, tedy všechny subdivize, a přednést „jenom“ jeho základní výkladové schéma. 2) Uživatel si též mohl vybrat pouze určité pasáže (bez ohledu na jejich místo ve struktuře kázání), což by mu umožnilo přizpůsobit svůj projev intelektuální úrovni svých posluchačů. Tato druhá možnost ovšem nabourává představu o kauzální logice stavby sermonu.¹⁵³

Nelze s jistotou tvrdit ani to, zda sám Jindřich přednášel své texty v úplnosti. Bylo již řečeno, že auditorium v litomyšlské katedrále se skládalo především z kleriků, pročež kazatel mohl mluvit latinsky, delší dobu a o složitějších věcech, než kdyby kázal prostému lidu. Jindřich své posluchače na několika místech nazývá oslovením „ctihodní otcové“¹⁵⁴ a v jedné pasáži druhého kázání se dokonce přímo obrací na přítomné kněžstvo těmito slovy: „O vás však říká Pán v Exodu 19,[6]: *Budete mi královstvím kněží a národem svatých*. K čemuž dodává svatý Ambrož ve svých Pastorcích, kde je těmito slovy vyzdvihován váš kněžský stav: *Slyšte mě, blažení otcové a svatí bratři, [...]*“¹⁵⁵ O teologicky poučeném posluchačstvu tedy nemusí být sporu. Jakým konkrétním způsobem však přednesl minorita Jindřich svá eucharistická pojednání, zda odříkal celou jejich strukturu se všemi citáty, nebo zda na kazatelně volil reduktivní přístup ke svým bohatým poznámkám, zůstává nedořešenou otázkou.

Jisté vodítko nám k této problematice mohou poskytnout Jindřichova pohřební kázání, zařazená na samém konci sbírky. Bylo již řečeno, že se tyto funerální texty dochovaly v mnohem autentičtější textové podobě než zbytek sermonů, byť i ony prošly jistými redakčními úpravami. Nelze si nevšimnout, že se oba smuteční proslovy liší od zbytku svou délkou a v některých částech dokonce odlišnými proporcemi distinktivního členění. Zápisy pohřebních kázání jsou téměř o polovinu kratší než většina zbylých sermonů ve sbírce. Pokud jsme u textů s eucharistickou tematikou shledávali dlouhé subdivize plné úryvků z Písma a z jiných autorit, v pohřebních kázáních se subdivize skládají leckdy jen z jednoho krátkého citátu. Tato markantní disproporce je vskutku zarážející. Nabízí se samozřejmě otázka, zda takto stroze nevypadaly původně všechny Jindřichovy sermony, než prošly doplňujícími úpravami písařů. Této hypotéze by nepřímou nasvědčovala i skutečnost, že na rozdíl od eucharistických textů nacházíme ve smutečních promluvách mnohem více textu, který lze připsat přímo Jindřichovi z Vildštejna. Jedná se povětšinou o oslavné pasáže vztahující se adresně k osobnosti Karla IV. (což mimo jiné poukazuje na Jindřichovu osobní vazbu k zesnulému vladaři).¹⁵⁶ Kolofony obou pohřebních proslovů jsou navíc psány ichformou, což

¹⁵³ Zdeněk UHLÍŘ, *Středověké kazatelství v českých zemích. Nástin problematiky*. Almanach Historiczny, 7, 2005, s. 57–93, zde s. 72.

¹⁵⁴ BSB, Clm 14256, fol. 7v, 12v.

¹⁵⁵ „De vobis autem dicit Dominus Exodi 19,[6]: *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta*. Quibus Alludit beatus Ambrosius in suo Pastoralis eminentiam status vestri extollens in hec verba Ambrosio: *Audite me, beatissimi patres, [...]*“ Tamtéž, fol. 11v.

¹⁵⁶ Kupříkladu ve třináctém kázání sbírky čteme dlouhou pasáž o tom, že Karel IV. vedl kdysi pěšky za uzdu papežova koně, či koně francouzského krále, čímž dával najevo svou velikou pokoru a bázeň: „Admiranda tanti principis humilitas refulsit in Romana curia et in Francia. Duxit namque equum per frenum Romani pontificis seu dextravit papa sedente. Humilis nobilis cesar pedester equum duxit regis. Se inferioribus

navozuje pocit bezprostředního autorského svědectví.¹⁵⁷ Oproti tomu všechny ostatní texty sbírky mluví o svém autorovi vždy ve třetí osobě. Redakční úprava smutečních sermonů je zkrátka dosti odlišná od předchozích částí rukopisu a z nastíněných skutečností se zdá, že co do rozsahu a hloubky argumentační struktury mají pohřební kázání poměrně blízko k původní podobě řečnických konceptů.

Odlišná stavba funerálních sermonů je ovšem daná také obsahovou jinakostí těchto textů. Pohřební kázání představuje samostatný řečnický subžánr (řadí se k tzv. příležitostné homiletice),¹⁵⁸ což s sebou nese i jistá kompoziční specifika. Stejně jako v kterémkoliv jiném tematickém sermonu, tak i v pohřebních kázáních líčí klerik část křesťanské doktríny a dokládá ji citáty z Bible a uznávaných autorit. Tématem pohřebních řečí bývá většinou korelace dobrého života a smrti; tedy to, jak má člověk žít, aby byl po smrti spasen.¹⁵⁹ Výklad tohoto náboženského imperativu je ovšem ve funerální homiletice vizualizován na konkrétní osobě nebožtíka. Zesnulý (v našem případě panovník) vstupuje do výkladu jako potvrzovací faktor sdělovaných skutečností, jako příklad člověka, kterému se skutečně podaří dojít spásy. (Tato jistota však není v rozporu s komemorativním účelem proslovu, jenž má podnítit živé, aby se za zesnulého modlili.)

K docílení didaktizujícího obrazu spaseného vladaře využívá pohřební řečnictví tři, původně antických, rétorických kategorií: *laudatio* (chvála zesnulého), *lamentatio* (nářek nad smrtí) a *consolatio* (útěcha z jisté spásy).¹⁶⁰ Tyto kategorie se účelně doplňují. Vytvářejí schéma ideálního panovníka a jeho posmrtné odměny. Velice stručně bychom mohli souhrn rétorických motivů charakterizovat takto: Řečník předkládá idealizovaný obraz vladaře, který ztělesňuje dobré vlastnosti a který svým životem dává morální příklad. Je zde kladen velký

ingenue humilitatis exemplar ostendebat [...]“ BSB, Clm 14256, fol. 65r. O císařově aktu pokory v roce 1368, kdy pěšky uvedl jedoucího papeže Urbana V. do svatopetrského chrámu v Římě, víme i z jiných pramenů (*Kronika Beneše Krabice z Veitmile*, FRB IV. Ed. J. EMLER, Praha 1884, s. 539), ovšem obdobné gesto vůči francouzskému králi uvádí pouze Jindřich z Vildštejna. K rituálům v rámci Karlovy návštěvy francouzského dvora blíže F. ŠMAHEL, *Cesta Karla IV. do Francie (1377–1278)*, Praha 2006.

¹⁵⁷ Kolofon dvanáctého kázání sbírky uvádí: „Hanc collacionem feci Prage, feria III^a, presente funere Karoli imperatoris ad beatam virginem ad cruciferos, ante nativitatem Christi, M^o CCC^o 78 anno.“ BSB, Clm 14256, fol. 62v. Kolofon třináctého kázání sbírky uvádí: „Anno Domini M^o CCC^o 78, feria V^a post nativitatem Christi hunc sermonem compilavi et in exsequis imperatoris in Luthomisl feci.“ Tamtéž, fol. 66r.

¹⁵⁸ K problematice pohřebního kazatelství zde za všechny uvedme alespoň tato díla: D. L. d'AVRAY, *Comparative Study of the Memorial Preaching*, in: N. Bériou – D. L. d'Avray (eds.), *Modern Questions about Medieval Sermons. Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*, Spoleto 1994, s. 195–215; TÝŽ, *Death and the prince*; TÝŽ, *Sermon on the Dead*; Eva-Maria DICKHAUT (ed.), *Leichenpredigten als Medien der Erinnerungskultur im europäischen Kontext. Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Band 5, Stuttgart 2014; Rudolf LENZ (ed.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Band 1–4, Köln–Wien 1975, Marburg 1979, Marburg 1984, Stuttgart 2004; Suzan POWEL – Alan J. FLETCHER, „In die Sepulture seu Trigintali“. *The Late Medieval Funeral and Memorial Sermon*, Leeds Studies in English, 12, 1981, s. 195–228; Theodor WOLTERS DORF, *Zur Geschichte der Leichenreden im Mittelalter*, Zeitschrift für Praktische Theologie, 6, 1884, s. 359–365.

¹⁵⁹ K problematice „dobré smrti“ blíže Rajner RUDOLF, *Ars moriendi. Von der Kunst des heilsamen Lebens und Sterbens*, Köln–Graz 1957.

¹⁶⁰ S těmito rétorickými kategoriemi pohřebního řečnictví zatím pracovali jako s analytickým schématem spíše autoři, zabývající se novověkým kazatelstvím: R. LENZ, *De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung, der Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte*, Sigmaringen 1990; Miloš SLÁDEK, *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*, Česká literatura doby baroka (Literární archiv, 27), 1994, s. 191–208, zde s. 196–199; Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupem v raném novověku*, České Budějovice 2008.

důraz na vlastnosti, kterými vládce přispívá k jednotě křesťanského světa, a tak se stává garantem sociální rovnováhy. Ztráta takového vladaře vzbuzuje dle kazatele ve všech lítost, neklid a strach z dalšího vývoje. Nářek nad smrtí příkladného člověka je též nářek nad ztrátou společenské záštity. Pro samotného nebožtíka však smrt představuje vysvobození, neboť panovník vysokých morálních kvalit bude jistě spasen a dostane se mu účastenství na Kristově kralování. Za svého života byl předurčen k vládě nad lidmi, nyní se de facto stává svatým králem, čímž teologicky vzato završuje své vladařské poslání. Tomuto oslavnému programu bývá částečně uzpůsobena i struktura kázání.

Jindřich z Vildštejna ve svých pohřebních promluvách sice rámcově zachovává většinu výše popsaných pravidel stavby scholastického sermonu, dává jim však panegyrický kontext, a tím i trochu jiné korelativní funkce v rámci jejich sebereferenčního kódování. Podívejme se nyní pro názornost podrobněji na Jindřichovo pohřební kázání č. 13, jež zaznělo 30. prosince 1378 v Litomyšli při exsequiích za Karla IV. a jež se v rukopisu nalézá na fol. 63r–66v. Jeho tématem jsou slova starozákonní knihy Job (12,17): *Mrtev je stařec pln svých dnů / Mortuus est senex plenus dierum*. Z důvodu lepší orientace zde opět předkládám stručné schéma vybraného textu:

Kázání č. 13

Téma: *Mrtev je stařec pln svých dnů* (Job 42,17).

A. ÚVODNÍ ČÁST (*PROTHEMA*):

- Propositio maior:*** - báseň o pěti verších (zde kazatel předesílá, že ten, který na zemi spravedlivě kraloval a těšil se skvělému životu, je od nás již vzdálen).
- Jednotlivé distinkce:
 1. Všichni musí zemřít.
 2. Kdo je dnes králem, zítra zemře.
 3. Zemřel bohatý muž.
 4. Veškeré pozemské radosti uzavírá smrt, ať už byl člověk za života jakkoliv slavný (cituje Petra z Blois).
 - Zakončení *Propositia maior*. Obligátní ukončovací formulace: „A tak je zřejmé celé [větší] představení tématu...“
- Propositio minor:*** - Báseň o čtyřech verších (zde kazatel uvádí, že zesnulý císař Karel za svého života tíhl k Bohu veškerým svým jednáním).
- Nejsou zde jednotlivé distinkce. Kazatel se zamýšlí nad příklady dobrého života, který vede k dobré křesťanské smrti. (cituje Ambrože).
 - Zakončení *Propositia minor*. Obligátní ukončovací formulace: „A tak je zřejmé menší představení tématu...“

- Conclusio thematis:** - Báseň o šesti verších (zde kazatel shrnuje, že ten, který byl za života mocný a bohatý vojevůdce, soudce lidu a ochránce víry, ten je dnes již mrtev).
- Vrací se ke slovům tématu: *Mrtev je stařec pln svých dnů* (Job 42,17).

B. „TĚLO“ KÁZÁNÍ

Divisio thematis: Báseň o čtyřech trojverších (rozděluje úvodní citát na tři divize):

- I. Velký král odešel z tohoto světa, jak nařizuje Zákon Boží, neboť je psáno: *mrtev je*.
- II. Odešel ten, který byl řádným soudcem i milosrdným utěшитelem lidu, neboť je psáno: *stařec*.
- III. Odešel vůdce lidu po dobře vykonané práci, neboť je psáno: *pln svých dnů*.

I. (Divize 1) *mrtev je*.

Kazatel se táže a odpovídá si:

kdo zemřel?

- ctitel Boha, věrný, pravdivý a spravedlivý,
- velký imperátor, vznešený císař,
- ten, který ctil Boha bezúhonným životem,
- mravokárce viníků, bohatý ve své moudrosti,
- milovník míru,
- vítěz nad nepřáteli spravedlivě podrobený Zákonu Božím,
- císař a imperátor Karel, velmi vznešený vladař,
- vládce králů, leč mírný a pokorný,
- stavitel chrámů pro slávu boží,
- utěšitel zarmoucených a zbožný muž.

Sousloví *mrtev je* staví kazatel do kontextu s dalším biblickým citátem: *Hle, já umírám, ale Bůh bude s vámi* (Gn 18,21). Tento verš je dále rozdělen pomocí básně o čtyřech verších, čímž kazatel vytváří 4 subdivize:

- I.1. Dle sousloví *Hle, já* se vyjevuje osobnost císaře Karla IV., syna slavného krále Jana a potomka císařů Jindřicha a Karla Velikého.
- I.2. Ve slově *umírám* se vyjevuje, že i velcí proroci a králové musí zemřít. Smrt spravedlivých je však novým zrozením k lepšímu životu. Jsou tři druhy smrti: špatná, dobrá a střední na odpuštění hříchů. Pro Karla IV. je smrt dozajista vysvobozením a přechodem k blaženému životu věčnému. (Cituje Ambrože.)
- I.3. Ve slově *bude* se vyjevuje budoucí posmrtný život v Kristu.
- I.4. V sousloví *Bůh s vámi* se vyjevuje poslední rozloučení zesnulého panovníka.

II. (Divize 2) *stařec*.

Kazatel se táže a odpovídá si:

- Kdo byl onen stařec? Slavný a vznešený císař a král Karel.

Pomocí básně o šesti verších předznamenává kazatel 6 subdivizí, v kterých postupně popisuje ctnosti zesnulého panovníka:

- II.1. Uvedena celá titulatura Karla IV. Kazatel píše, že slavný a mocný císař Karel rozmnožil České království a panoval ku prospěchu všech lidí.
- II.2. Karel byl velmi spravedlivým vladařem (odkaz na dvanácté kázání sbírky).
- II.3. Karel byl velmi zbožným vladařem.
- II.4. Karel byl velmi moudrým vladařem (odkaz na dvanácté kázání sbírky).
- II.5. Karel byl mírumilovným vladařem, který věděl, že v míru se skrývá blaho lidu. (Cituje Augustina.)
- II.6. Karel byl mírným a pokorným člověkem. Věděl, že kdo se ponižuje, bude Bohem povýšen. Kazatel zmiňuje událost, kdy Karel IV. na znamení pokory vedl za uzdu papežova koně, a dokonce i koně francouzského krále, aby tak dal níže postavenému najevo svou pokoru.

III. (Divize 3) *pln svých dnů*.

Pomocí básně o čtyřech verších předznamenává kazatel 4 subdivize:

- III.1. Dny Karlova života, které v míru daroval svému království.
- III.2. Dny Karlova dlouhého života, které mu daroval Hospodin.
- III.3. Dny smutku, jehož útěchou je Hospodinova sláva.
- III.4. Karlovy dny prožité na tomto pozemském světě budou korunovány slavným přijetím v království nebeském, po boku všech svatých a věčného panovníka Ježíše Krista. (Cituje Ambrože.)

Vale/Rozloučení: Karel se ústy kazatele loučí s pozůstalými a žehná jim. Obrací se s posledním poučením na svého dědice Václava, na ostatní své syny, na své přátele a na šlechtice.

Kolofon

Několik volných citátů navíc, které se svým obsahem vztahují k pohřební a smuteční tematice (Augustin, Inocenc III., Richard od sv. Viktora). Jedná se o jakýsi rezervoár textů, které lze do struktury kázání dle potřeby zakomponovat.

Již na první pohled je zřejmé, že *propositia* nevykazují v tomto pohřebním kázání onu gradační kauzalitu, jakou jsme shledali u eucharistických textů. *Propositio minor* zde ani není rozdělena na jednotlivé distinkce. Celé *prothema* se zabývá obecným ideálem křesťanského života, jehož odměnou je život věčný. V první divizi ztotožňuje kazatel tento ideál s Karlem IV., v druhé rozebírá jednotlivé panovnické ctnosti mrtvého vladaře a ve třetí tematizuje eschatologický rámeček lidského času vztahovaný k panovníkově smrti. Celým textem prostupuje bohatá topika zobrazující Karla IV. jako Kristova rytíře, moudrého vládce, spravedlivého soudce atp.¹⁶¹ Panovnický ideál v tomto pohřebním kázání pozoruhodně souzní s obdobnými motivy v kázání č. 3, kde Jindřich vytváří obraz Ježíše Krista jako nejskvělejšího krále všech

¹⁶¹ Oslavným rozměrem Jindřichových pohřebních řečí jsem se podrobněji zabýval ve své studii V. VEČERĚ, *Oslava Karla IV. v pohřebních kázáních*.

králů. I když oba srovnávané texty vykládají zcela odlišnou věroučnou látku, používají k tomu podobná topoi, což ilustruje míru argumentačního stereotypu v dobové kazatelské praxi. Exegetický rámec pohřebního sermonu č. 13 je několikrát nabourán profánními motivy panovnické reprezentace, jako třeba uvedení titulatury zesnulého vladaře¹⁶² či vzpomínky na Karlovy slavné předky.¹⁶³ Typickým prvkem funerální homiletiky, který bychom v jiných textech hledali marně, je tzv. *vale*, v kterém zesnulý ústy řečníka jakoby ze záhrobí žehná pozůstalým a dává jim poslední ponaučení (slovy Písma). Naopak exordium ve třináctém kázání zcela chybí.

Pohřební texty ve sbírce Jindřichových sermonů tedy vykazují svá specifika. S trochou nadsázky by se dalo říci, že se celá sbírka skládá ze dvou typů zápisů: 1) z běžných tematických sermonů na obvyklá (většinou eucharistická) témata a 2) z pohřebních textů. Oba takto stanovené typy byly v této kapitole rámcově popsány.

¹⁶² „Quod hic est magnus [imperator, cesar, rex, augustus]. Iste revera fuit titulus eius, quo litteras regie maiestatis signabat: Karolus III^{us}, divina favente clementia Romanprum imperrator et Boemie rex, semper augustus et descendit a verbo augeo, auges, augere. Ipse namque adauxit rem publicam et terminos regni Boemie longe lateque defixit.“ BSB, Clm 14256, fol. 65r.

¹⁶³ „Apo [22,16]: *Ego sum genus et radix David*. Ego Karolus, filius illutrus regis Iohanis, ego nepos divorum Heinrici et Karoli imperatorum.“ Tamtéž, fol. 64r.

III. Autorita – realita – meziprostor: Role citátů v kázáních Jindřicha z Vildštejna

Bylo již popsáno, že rukopisný soubor kázání Jindřicha z Vildštejna nepředstavuje homogenní textový celek. Na jeho tvorbě se podíleli čtyři písaři, výsledné znění textů vykazuje v různých částech sbírky různý stupeň redakčních zásahů a typově i obsahově bychom zde mohli rozlišit dva mírně odlišné typy tematických sermonů: 1) kázání na obecná věroučná témata (11 celků), 2) pohřební kázání (2 celky). Bylo též předesláno, že texty v Jindřichově sbírce nejsou přímým svědectvím o ústním proslovu kazatele, nýbrž praktickou příručkou. Jako takové hrály svou roli v pozdější kazatelské praxi, bohužel však nevíme kde, neboť místo vzniku a uložení rukopisu v pozdním středověku není známo. Klerik, který mohl kupříkladu ve 30. letech 15. století vzít tento rukopis do ruky a vybrat si z něj určité pasáže pro své vlastní kázání, zde našel převážně tematicky uspořádané úryvky z Písma svatého a z církevních autorit. Nejvýstižněji snad charakterizuje tento rukopisný soubor pojmenování: kompilace citátů.

Vrcholně a pozdně středověká teologická literatura využívala citáty hojnou měrou jako verifikační prvek sdělovaných skutečností. Jistě, emancipace dialektiky (logiky) ve 12. století, jakožto hlavního pilíře argumentačního procesu, vnesla do středověkého myšlení mocný prvek racionality coby klíčový zdroj poznání.¹⁶⁴ Zrod univerzitní scholastiky, založené na logickém zkoumání formou otázek a odpovědí, představuje zásadní zlom v dějinách myšlení, který stojí mimo jiné i za vznikem tzv. „nového“, tematicky zaměřeného kázání.¹⁶⁵ I přes tuto velikou moc racionality však zůstala ve scholastickém písemnictví (i kazatelství) přítomna autorita. Autorita zjeveného textu i autorita velikých myslitelů dávnověku nemohla být ve středověkém způsobu myšlení logikou zcela nahrazena, neboť logický argument, ontologicky vzato, vychází z téhož Božího vnuknutí jako věroučný text. Boj scholastiků proti „pouhému“ glosátorství není bojem proti autoritám samotným, nýbrž odmítnutím jejich „primitivního“ používání.¹⁶⁶ V této sféře logiky se plně etabluje princip čtveré hermeneutiky, který říká, že biblický text lze číst několika způsoby: historicky (tedy doslovně), alegoricky (tedy obrazně), tropologicky (tedy morálně) a anagogicky (tedy nábožensko-symbolicky).¹⁶⁷ Argumentační síla citátů (ať už biblického či jiného) tedy není nástupem scholastické dialektiky oslabena, nýbrž pouze podrobena logicky definovaným principům. V dialektické stavbě kazatelských *distinctiones* má citátovost stále svoje pevné místo po celé 13., 14. i 15. století.

Není proto výjimkou, že rukopisy kazatelských textů z této doby mívají charakter jakýchsi citátových souborů.¹⁶⁸ Forma zápisu patrně odpovídá poptávce. Uživatelé těchto textů potřebovali pro svá kázání především nashromáždit určité množství úryvků z autorit,

¹⁶⁴ Erns R. CURTIUS, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998, s. 64–65.

¹⁶⁵ J. B. SCHNEYER, *Geschichte der katholischen Predigt*, s. 131.

¹⁶⁶ Shruje A. MOLNÁR, *Písmo v rukou scholastiků*, s. 177–179.

¹⁶⁷ K problematice scholastické biblické polysémantiky blíže A. MOLNÁR, *Písmo v rukou scholastiků*; Beryl SMALLEY, *The Study of the Bible in the Middle Ages*, Oxford 1952; J. B. SCHNEYER, *Die Bibel als wichtiges material- und Formprinzip der Predigt des Hoch- und Spätmittelalters*, *Codices manuscripti*, 4, 1978, s. 5–9.

¹⁶⁸ Z. UHLÍŘ, *Středověké kazatelství v českých zemích*, s. 72.

kterými by podložili svou argumentaci. Samotné slovo autorita (*auctoritas*) – tedy jakási obecná platnost či hodnověrnost – odráží ve své etymologii princip rozmnožení pravdy (multiplikace skutečnosti).¹⁶⁹ Ve středověkém univerzalistickém systému myšlení je autorita chápána jako něco nezrušitelného. Čemu je přiznán status autority, to musí z principu věci odrážet Pravdu v metafyzickém slova smyslu, tedy samotnou podstatu Boží existence. Písmo svaté, jakožto Bohem zjevený text, má v mentálním paradigmatu předmoderní křesťanské společnosti nezrušitelnou platnost a absolutní pravdivost. Tradicí osvědčení autoři (antičtí myslitelé, církevní otcové) jsou na tom podobně, neboť jim je přiznáváno vnuknutí Pravdy Boží. To z nich čítí učitelskou autoritu církve. Zde narážíme na samou podstatu křesťanské dogmatiky, jež postuluje rámec dobového teologického diskursu. Bibli lze podrobit kritickému zkoumání, nelze ji však zcela dezinterpretovat, neboť každé její slovo je samo o sobě pravdivé a nezrušitelné. Tato pravdivost však nemusí být člověku vždy zřejmá. Úkolem kazatele je odhalovat a vykládat pravdy Boží zapsané v Písmu pomocí dalších autorit (jiných citátů z Bible a učitelů církve). Nahlíženo touto perspektivou plní středověké sbírky kázání roli sumářů, díky kterým se může exegeta lépe zorientovat v dané problematice a zjistit, co o ní vypovídají hodnověrné zdroje. Mezi takovéto exegetické pomůcky patří i soubor kazatelských příprav Jindřicha z Vildštejna.

Funguje-li středověká scholastická argumentace na bázi předkládání nezpochybnitelných autorit, nemůže se v ní plně rozvinout autorství v dnešním slova smyslu.¹⁷⁰ Již dříve jsem naznačil, že literární přínos Jindřicha z Vildštejna lze spatřovat nanejvýše ve veršovaných *divisiones thematis*, či ve výběru a řazení citátů. I toto kompilační „autorství“ však může být inspirováno dobově frekventovanými vzorníky a sbírkami distinkcí. Kupříkladu v kázání č. 3 nacházíme ve čtvrté subdivizi první divize dlouhou pasáž chvály na sv. Kříž coby nástroj vykoupení, k čemuž je použito citátů ze dvou děl: homilie *De cruce et latrone* Jana Zlatoústého a spis *De laude crucis* Rabana Maura.¹⁷¹ Na první pohled by se zdálo, že Jindřich z Vildštejna zkrátka použil dvě díla významných církevních otců zabývající se stejnou tematikou a z jejich citátů vytvořil znění jedné subdivize. Po bližším zkoumání však zjistíme, že téměř totožnou sekvenci citátů použil ve svém spisu *Vita Christi* i Jindřichův současník, německý kartuzián Ludolf Saský.¹⁷² Z této shody jistě nelze vyvozovat, že Jindřich celou pasáž opsal od Ludolfa. Můžeme však uvažovat o stejných inspiračních zdrojích obou autorů. Na tomto dílčím příkladu vidíme, jak hluboko byl ve středověkém písemnictví zakořeněn princip kolektivního sdílení subtextů.

Odras stereotypního zacházení s autoritami lze vysledovat i na míře vzájemné podobnosti jednotlivých Jindřichových sermonů. Porovnáme-li kupříkladu počátky *exordií* (textové úseky hned za počátečním biblickým citátem) všech kázání sbírky, zjistíme, že sermony č. 1, 2, 6 a 11 začínají téměř totožným oslovením přítomných („pánové moji a

¹⁶⁹ Latinské slovo *auctoritas* je odvozeno od slovesa *augeo, ēre* – zvětšovat, rozmnožit, obohatit, zvýšit, povznést.

¹⁷⁰ Problematiku středověkého autorství vzhledem ke kazatelství shrnuje Z. UHLÍŘ, *Středověké kazatelství v českých zemích*, s. 79.

¹⁷¹ BSB, Clm 14256, fol. 16r.

¹⁷² Srov. Ludolfus de Saxonía, *Vita Jesu Christi e quatuor Evangeliiis et scriptoribus orthodoxis concinnata*. Ed. Martinus HAPPAH – Fraciscus Xaverius SCHLÜTER, 1728, s. 655–656.

velební otcové“) a uvozovacím úryvkem z letničního kázání Bernarda z Clairvaux.¹⁷³ Patrnou shodu vykazují i *exordia* čtvrtého a desátého kázání sbírky, jež používají uvozovací citát ze spisu svatého Ambrože.¹⁷⁴ Jindřich zde očividně vycházel z unifikovaných mustřů. Nelze říci, zda se jednalo o jeho vlastní náměty, které používal opakovaně, nebo zda tato *exordia* někde opsal. Originalita textu vztažená k osobnosti autora by ani neměla stát ve středu našeho zájmu, neboť na jejím základě nejsme schopni porozumět komunikační roli kazatelského textu ve středověké společnosti. Dosavadní textologické bádání navíc nedospělo tak daleko, aby bylo schopno provádět plošné komparativní analýzy jednotlivých kazatelských sbírek. K této práci prozatím chybí ediční zpracování dostatečného množství rukopisů.¹⁷⁵ Spokojme se proto s konstatováním, že Jindřich z Vildštejna musel být při tvorbě svých sermonů ovlivněn vzorovými spisy jiných kazatelů a teologů. Můžeme však pracovat s tím, na jaké autority se kazatel explicitně odvolává. Na příkladu tří litomyšlských sermonů z Jindřichovy sbírky se pokusím nyní zjistit, jakým způsobem pracuje kazatel s přiznanými autoritami a jakou roli hrají citáty ve významovém systému psaného kazatelského textu.

Jindřich z Vildštejna cituje mnoho děl církevních otců, řídčeji pak spisy scholastické a antické. Nejčastěji používaným autorem v jeho kázáních je svatý Augustin, přičemž velkou část jemu připisovaných děl zde tvoří spisy pseudo-augustinovské tradice. Jindřich dále přejímá mnoho úryvků z děl svatého Ambrože a Bernarda z Clairvaux. Tito tři významní učitelé církve (neb alespoň jim připisované spisy) tvoří ve vybraných sermonech nadpoloviční většinu

¹⁷³ Citát Bernarda z Clairvaux „*Congregati estis, ad adiendum verbum Dei [...]*“ (Bernardus Clarevallensis, *Sermo in die Pentecostes*. Ed. Eugène MANNING – Henri ROCHAIS, *Bibliographie Générale l'Orde Cistercien. Saint Bernard* [Documentation Cisterciennne 21, fasc. Hors série 1–19], Rochefort 1979–1983, s. 6064) je ve všech čtyřech uvedených případech mylně připsán Hugovi od sv. Viktora. Zde porovnání vybraných úseků z iniciací *exordií*:

Kázání č. 1 (fol. 2r) „ <i>Congregati estis, domini mei et patres reverendi, ut ait vennerabilis Hugo in sermone De Spiritu sancto: ad audiendum verbum Dei [...]</i> “	Kázání č. 2 (fol. 7v) „ <i>Congregati estis, domini mei et patres reverendi, ut ait vennerabilis Hugo in sermone De Spiritu sancto: ad audiendum verbum Dei [...]</i> “	Kázání č. 6 (fol. 24v) „ <i>Reverendi patres et domini, congregati estis, ut ait vennerabilis Hugo in sermone De Spiritu sancto: ad audiendum verbum Dei [...]</i> “	Kázání č. 11 (fol. 54r) „ <i>Reverendi patres et domini mei, congregati estis, ut ait vennerabilis Hugo in sermone De Spiritu sancto: ad audiendum verbum Dei [...]</i> “
--	--	---	--

¹⁷⁴ Ambrosius, *Apologia altera prophetae David* (PL 14, s. 901). Zde porovnání vybraných úseků z iniciací *exordií*:

Kázání č. 4 (fol. 18v) „ <i>Pro Spiritus sancti impetranda gratia interpello cum beato Ambrosio libro ii^o De apologia David dicens capitulo 14, qui ait: „Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.“ [Ps 50,12] Nemo enim [...]</i> “	Kázání č. 10 (fol. 49r) „ <i>Reverendi patres et domini, prout ait beatus Abrosius libro ii^o De apologia David capitulo xiiii^o: „Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.“ [Ps 50,12] Nemo enim [...]</i> “
--	--

¹⁷⁵ Existují dílejší studie, které se pokoušejí o srovnání rukopisných souborů kázání s dobově frekventovanými příručkami, jakými byli např. sbírky distinkcí Alana z Lille, Petra z Capuy či Mikuláše z Goranu. Např.: Silvia SERVENTI, *Did Giordano da Pisa use the Distinctiones of Nicolas Goran?* in: R. Andersson (ed.), *Constructing the Medieval Sermon*, s. 83–116; M. HEDLUND, *The use of Model Sermons at Vadstena*. K tomu, aby se tento srovnávací přístup stal standardní metodologií v práci se středověkými kazatelskými rukopisy, však zatím chybí plošné ediční zpracování dobově nejfrekventovanějších kazatelských příruček. Ilustrativní obraz kazatelských subtextů může do jisté míry poskytnout studium středověkých klášterních knihoven, jež představovaly informační zázemí pro tvorbu kázání. Rozebírá L. TAYLOR, *French sermon*, s. 716–717.

všech citátů.¹⁷⁶ Zastoupení církevních autorit v Jindřichových textech odráží do značné míry dobově oblíbenou literaturu. Nacházíme zde vsutku „evergreeny“ teologického (i jiného) písemnictví této doby. Především hojně zastoupení Pseudo-Augustinových spisů lze považovat za emblematický projev intertextuální kultury 14. a 15. století.¹⁷⁷ Oblibu těchto knih (nejen) v českých zemích výstižně ilustruje skutečnost, že jeden z Jindřichem citovaných Pseudo-Augustinových spisů, *Liber soliloquiorum*, se v 60. letech 14. století dočkal kompletního přeložení do němčiny Janem ze Středy.¹⁷⁸ Mezi dalšími autory, které Jindřich uvádí, bychom našli Isidora ze Sevilly, Aristotela, Senecu, Anselma z Canterbury, Inocence III., Huga od sv. Viktora, Huga z Folieta, Petra z Blois, a několik dalších.¹⁷⁹ Citace z těchto autorit jsou spíše fragmentární a nedávají komplexní obraz Jindřichových inspiračních zdrojů. Oproti tomu opakované a poměrně dlouhé přejímky z jednotlivých Augustinových či Bernardových děl napovídají, že autor kázání tyto spisy dobře znal a měl k nim přístup. Nejčastěji citovaným dílem v druhém a třetím kázání sbírky jsou Bernardova *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis*. Kazatel z tohoto spisu čerpá třikrát v kázání č. 2¹⁸⁰ a čtyřikrát v kázání č. 3,¹⁸¹ přičemž jeden úryvek z páté kapitoly tohoto Bernardova díla je použit v obou zmiňovaných sermonech.¹⁸² (Několikeré použití téhož citátu není u Jindřicha výjimečným jevem.)¹⁸³ Jinde zase kompilátor používá vzorové dílo tak, že v jedné distinkci ocituje jednu jeho část a na jiném místě na ni naváže.¹⁸⁴

¹⁷⁶ Z děl sv. Augustina neb z pseudo-augustinovské literatury cituje Jindřich ve vybraných třech litomyšlských kázáních tyto spisy: *De sancta virginitate; In epistolam Joannis ad Parthos tractatus X; Sermones, sermo De beato latrone; Tractatus CXXIV in Iohannis evangelium; Liber Meditationum; De moribus ecclesiae catholicae; Sermones supposititios; De substantia dilectionis; De visitatione infirmorum; Liber soliloquiorum anime ad Deum; De spiritu et anima; De vita christiana; De XII abusioibus saeculi; Sermones ad fratres in eremo*. Z děl sv. Ambrože neb z pseudo-ambroziánské literatury cituje Jindřich v tomtéž výběru kázání tyto spisy: *De bono mortis; In psalmum CXVIII expositio; Apologia altera prophetae David; De dignitate sacerdotali*. Z děl sv. Bernarda z Clairvaux neb z pseudo-bernardovské literatury cituje Jindřich v tomtéž výběru kázání tyto spisy: *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis; Sermones, sermo in die Pentecostes; Sermones XV de verbis Domini in Cena, sermo 2; Homiliae super „Missus est“; Tractatus de gradibus humilitatis et superbiae; Sermo de excellentia ss. sacramenti*.

¹⁷⁷ Pokud bychom chtěli udělat jakýsi namátkový srovnávací test dobově oblíbených pseudo-augustinovských děl, mohli bychom si vzít jako příklad jeden bohemikální rukopis z 15. století uložený v městské knihovně v Budyšině: Bautzen, Stadtbibliothek, sign. 4° 25 (Renate SCHIPKE – Kurt HEYDECK, *Handschriftencensus der Kleineren Sammlungen in den Östlichen Bundesländern Deutschland*, Wiesbaden 2000, s. 43, č. 21). Jedná se o sborník různých teologických rukopisů, mezi nimiž figuruje mnoho husitů, několik Wiclifových spisů, ale především je zde opsána široká škála patristických textů, jež odráží zájem o tuto literaturu na konci 14. a v průběhu 15. století. Z pseudo-augustinovských děl, která se v tomto rukopise nalézají, shledáváme u Jindřicha na čtyřech místech (třikrát v kázání č. 2, jednou v kázání č. 3) citáty ze *Sermones ad fratres in eremo*, na dvou místech v kázání č. 2 citáty z díla *De XII abusioibus saeculi*, na jednom místě v kázání č. 2 citát z *Liber soliloquiorum anime ad Deum*, na jednom místě v kázání č. 3 citát z kázání *De beato latrone* a na čtyřech místech v kázání č. 2 citát z díla *De vita christiana*. Toto srovnání s budyšinským teologickým sborníkem je pouhou ilustrativní ukázkou. Odráží však míru zájmu o pseudo-augustinovské texty v Čechách pozdního středověku.

¹⁷⁸ Jan ze Středy přeložil tento spis zřejmě na přání císaře Karla IV., jak uvádí F. KAVKA, *Život na dvoře Karla IV.*, s. 102.

¹⁷⁹ Zastoupení jednotlivých autorů v celé sbírce kázání Jindřicha z Vildštejna kvantitativně vyhodnotil již H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 196–199.

¹⁸⁰ BSB, Clm 14256, fol. 7v, 9r, 11r.

¹⁸¹ Tamtéž, fol. 14r–14v.

¹⁸² Tamtéž, fol. 9r, 14v (srov. PL 184, s. 494–495).

¹⁸³ Citát z desáté kapitoly Pseudo-Augustinova díla *De vita christiana* (PL 40, s. 1040) je použit dvakrát v rámci druhého kázání: poprvé v třetí distinkci *propositia maior* na fol. 8r–8v, podruhé v druhé subdivizi třetí divize

Ještě častěji než církevní otce a scholastiky přejímá Jindřich biblické verše. Citáty z Písma svatého jsou zpravidla poměrně krátké, avšak téměř všudypřítomné. Z prací zabývajících se kvantitativním výzkumem intertextuality kazatelských textů vyplývá, že Bible bývá ve scholastických sermonech této doby zastoupena v 75% všech citátů. Mírnou převahu mívají zpravidla starozákonní úryvky.¹⁸⁵ Nejinak tomu je i u Jindřicha z Vildštejna. Nejčastěji citovanou biblickou knihou jsou zde žalmy. Ze starozákonních textů má Jindřich dále v oblibě Knihu moudrosti, Přísloví a Knihu Sírachovec. Z Nového zákona cituje kazatel nejčastěji evangelia. V kázání č. 2 převažují úryvky z Jana, zatímco v kázání č. 3 zaznívá nejvíce Lukáš. Pohřební sermo č. 13 cituje především Matouše. Ani v jednom z vytčených textů nenalzáme citáty z Marka, což je poměrně konvenční záležitost. Markovo evangelium představuje v dobové exegetické praxi nejméně používaný evangelijní text.¹⁸⁶

Sumarizací všech použitých citátů bychom dostali přesný obraz toho, o jaké autority se kazatel opírá. Pro pochopení sociálně komunikační role citátu v kazatelském díle to ovšem nestačí. Výše bylo ukázáno, že slova autorit hrají ve scholastické argumentaci verifikační roli. Skrze citáty na sebe kázání bere hodnověrnost Písma svatého a církevních otců, čímž participuje na jejich pravdivosti a samo se tak stává plně pravdivým. Důkazem tohoto interpretačního východiska jsou mnohá *exordia*, v nichž se středověcí kazatelé výslovně zaštiťují tvrzením, že jejich ústy promlouvá Bůh. Na začátku druhého sermonu Jindřichovy sbírky kupříkladu čteme tento votivní text: „*Sešli jste se, pánové moji a velební otcové, jak řekl ctihodný Hugo ve svém kázání O Duchu svatém: k naslouchání slovu Božímu. Vám je dáno poslouchat, mně [je dáno] otevírat ústa, Bohu [je dáno] naplňovat to, [co jest řečeno]. Nechť vzkypí vaše víra, neboť skrze víru je dáno těm, kteří šíří evangelium, vyslyšení slova [Božího]. Ne však v [uměle] sestaveném kázání, ale v mnohé ctnosti. Co tedy [jiného] znamená slyšet slovo Boží, pokud ne dát svému hlasu hlas ctnosti? Nechť je s námi přítomen ten, z něhož budeme mluvit. [Že z něho] budeme mluvit, neříkám proto, aby byla doložena [naše] smělost, nýbrž proto, že je to dáno z [podstaty naší] služby.*“¹⁸⁷

na fol. 12r–12v. Taktéž část třicátého osmého kázání z Pseudo-Augustinových *Sermones ad fratres in eremo* (PL 40, s. 1306) se objevuje v podobném znění jak v kázání č. 2 na fol. 10r, tak v kázání č. 3 na fol. 13r. Jindřich opakovaně cituje i úryvek z dvanácté kapitoly díla *Expositio orationis Dominicae* Huga od sv. Viktora (PL 175, s. 786). Poprvé se tak děje v druhém kázání na fol. 9r, podruhé ve třetím kázání na fol. 14v.

¹⁸⁴ Tak v kázání č. 2: Jindřich z Vildštejna cituje v druhé distinkci *propositia minor* úryvek z šestnácté kapitoly Pseudo-Augustinova spisu *De spiritu et anima* (BSB, Clm 14256, fol. 9r, srov. PL 40, s. 792). V první subdivizi první divize téhož kázání pak na tento citát plynule naváže a cituje dále od místa, kde minule skončil (BSB, Clm 14256, fol. 10v; srov. PL 40, s. 792–793). Toto kontinuální pokračování je jistě dáno i tematickou podobností obou částí kázání.

¹⁸⁵ L. TAYLOR, *French sermon*, s. 719; TÁŽ, *Soldiers of Crist. Preaching in Late Medieval and Reformation France*, New York 1992, s. 74–75.

¹⁸⁶ L. TAYLOR, *French sermon*, s. 719.

¹⁸⁷ „*Congregati estis, domini mei et patres reverendi, ut ait venerationabilis Hugo in sermone De Spiritu sancto: ad audiendum verbum Dei, vobis incumbit audire, mihi os aperire, Deo illud adimplere. Ferveat in fide vestra, quia per fidem audiencium datur verbum ewangelizantibus, non in sermone composito, sed in virtute multa. Quid enim prodest audire verbum Domini, nisi ipse voci sue det vocem virtutis. Assit igitur ipse nobis, de quo locuturi sumus, locuturi inquam non, quia suggerat presumpcio, sed quia incumbit ex officio.*“ BSB, Clm 14256, fol. 7v. Použitý citát je zde mylně připsán Hugovi od sv. Viktora. Jedná se však o úryvek z letničního kázání Bernarda z Clairvaux (*Sermo in die Pentecostes*. Ed. E. MANNING – H. ROCHAIS, *Bibliographie Générale l'Orde Cistercien*, s. 6064).

Středověký kazatel tedy není dobově chápán jako autor svého textu, ale spíše jako Boží nástroj k vyličení pravého významu Písma. Výklad zjeveného textu řečník skládá i pronáší pod ochranou Boží moudrosti a prozřetelnosti.¹⁸⁸ Tento myšlenkový rámec se u Jindřicha z Vildštejna projevuje i na začátku dvanáctého kázání, kde čteme: „Rozjímám o prozřetelnosti toho, který jest Pán moudrosti, který dává *zvěstujícím slovo mnohých ctností* [Ž 67,12]. Řekl svým žákům: *budete stát kvůli mně před vládci a králi, abyste před nimi vydali svědectví. Ale dříve musí být evangelium kázáno všem národům. Až vás povedou před soud, nemějte předem starost, co budete mluvit* [Mak 13,9–10]. Sám přeci řekl Mojžíšovi v Exodu [4,12]: *Já budu v tvých ústech a budu tě učit, co máš říkat. Hle, dal jsem svá slova do tvých úst, Jer 1,[9], a co Ti poručím, řekni jim* [Jer 1,7].“¹⁸⁹

Prosycenost kazatelských textů úryvky z autorit proto musíme vnímat jako důležitý komunikační prvek, skrze který dochází k posvěcení slov kazatele. Exegeta je jakýmsi meziprostorem mezi závazným sdělením autorit a žitou realitou společnosti. V jeho proslovu (případně psaném textu) se odráží Pravda Boží. Boží slovo vstupuje tímto způsobem do dobového mediálního prostoru a odtud proniká do životů posluchačů (případně čtenářů) jako normativní prvek křesťanského života. V tomto meziprostoru coby platformě dobové sociální komunikace vzniká rozměr žité víry. Zde dochází k potýkání Boží autority a lidské reality. Úryvky z Písma a jiných autorit přímo konstituují sdělovanou skutečnost; jsou tedy významotvorné. Optikou moderního člověka se zdá, že Jindřich mnohdy dezinterpretuje původní význam citovaných textů. To je ovšem anachronické smýšlení. Středověký kazatel přemýšlí obráceně. Slovo a jazyk vnímá jako skutečný odraz Boží intence, což souvisí s neoplatonskou představou reálných významů.¹⁹⁰ Středověký kompilátor zcela běžně vytrhává věty z jejich původního kontextu a zasazuje je do kontextu jiného, neboť Pravda pro něj spočívá v samotných slovech, zatímco kontext je těmito slovy druhotně utvořen. Není to on sám, kdo ovlivňuje vyznění slov, nýbrž Boží autorita. Citát zde nefunguje jako pomocný argumentační nástroj, ale jako původce sdělované skutečnosti. Pojdme se nyní blíže podívat na několik příkladů, které nám mohou ilustrovat tento dnes jen těžko pochopitelný myšlenkový rámec.

Jindřich často používá ve svých kázáních formu simulovaného rozhovoru, sestaveného z biblických úryvků, přičemž jednotlivé verše dává do úst různým aktérům těchto fiktivních konverzací. Není výjimkou, že jsou v těchto pasážích připisovány Ježíši Kristu starozákonní repliky, jako třeba zde: „Kéž by kdokoliv z nás náležitě a pravdivě mohl říci: *Ty víš, Pane, že tě miluji* a svou duši za tebe položím. Jan 21,[15]. A Pán Ježíš pokládá za hodné nám odpovédět: *Hle já umírám, ale Bůh bude s vámi*. Gn 48,[21]. *Hle já umírám, i když jsem neučinil nic z toho, co mi oni zlostně vyčítají*. Dan 13,[43]. *Hle já umírám pro vaši spásu*.“¹⁹¹

¹⁸⁸ Rozebírají Carlo DELCORNIO, *Medieval Preaching in Italy (1200–1500)*, in: B. M. Kienzle (ed.), *The Sermon*, s. 449–559, zde s. 486–487; C. MUESSIG, *Sermon, Preacher and Society*, s. 86.

¹⁸⁹ „Considerans de clemencia illius, qui est *stientiarum dominus*, dans *verbum ewangelizantibus virtute multa* [Ps 67,12], dicit suis discipulis: *dum steteris ante reges et presides ... usque quid loquamini* [Mc 13,9]. Ipse enim Moysi dixit Exodi 3° [chyba, 4,12]: *Ego ero in ore tuo et docebo te, quid loquaris. Ecce dedi verba mea in ore tuo, Ier 1,[9], et que mandabo tibi, loqueris ad eos* [Ier 1,7].“ BSB, Clm 14256, fol. 60r.

¹⁹⁰ K tomu blíže Josef PIEPER, *Scholastika*. Praha 1993.

¹⁹¹ „Sed ucinam nostrum quilibet condigne et veraciter dicere possit: *Tu scis, Domine, quia amo te, et animam meam pono pro te*. Io 21,[15]. Et nobis Dominus Iesus dignetur respondere: *En ego morior, et Deus erit*

Exegeta zde formou fiktivního rozhovoru interpretuje starozákonní texty z knih Genesis a Daniel prizmatem Kristovy vykupitelské smrti. Příkladá tedy starozákonnímu citátu evangelijní kontext. Na tom není v konečném důsledku nic zvláštního, neobvyklá je však pro dnešního čtenáře forma této argumentace. Středověký kazatel se nebojí bez jakýchkoliv komentářů vložit Kristovi do úst repliku, kterou v Genesis řekl Jákob svému synovi Josefovi: *Hle já umírám, ale Bůh bude s vámi / En ego morior, et Deus erit vobiscum* (Gn 48,21). Posunutí významu však může jít ještě dále. Jindřich se nezdráhá použít tentýž verš ještě jednou a opět ve zcela jiném významu. Ve třináctém kázání vytváří pomocí těchto Jákobových slov subdivize první divize pohřebního kázání nad Karlem IV.¹⁹² a v pražském pohřebním kázání č. 12 je tatáž replika dokonce vložena do úst samotnému císaři, který se loučí s pozůstalými: „Sám N [=Karel] by nám odpověděl: *Je čas, abych vstoupil k tomu, který mě poslal* [Tob 12,20], *nebuďte zarmoucení* [Neh 8,10], aby nebylo zmateno vaše srdce. Prosím za vás Otce, aby vás chránil. Nejjasnějšímu potom králi našemu Václavovi řekl: *Můj synu, poslouchej otcovo kárání a matčiny poučováním neopovrhuj. Budou ti půvabným věncem na hlavě a náhrdelníkem na tvém hrdle*. Př 1,[8]. Syn poté nechť odpoví: *Pane, stalo se, jak jsi rozkázal*. Lk 14,[22]. Také: *Stále dělám, co se líbí jemu* [Jan 8,29]. Králi pak s jeho bratry řekl: *Vy, děti, horlivě zastávejte Zákon a buďte hotovi dát své životy za smlouvu našich otců. Mějte na paměti činy, které vykonali ve své době vaši otcové, a získáte si velkou slávu a jméno navěky*. I Mk 2,[50–51]. Poté řekl všem pánům, předákům království a mnohým knížatům: *Hle já umírám, ale Bůh bude s vámi*. Gn 48,[21].“¹⁹³

Na uvedeném příkladu vidíme, že jeden biblický citát může v díle Jindřicha z Vildštejna sehrát dvě různé argumentační role. Poprvé jím je vyličeeno Ježíšovo požehnání přítomným, podruhé jím zesnulý Karel IV. promlouvá z onoho světa k předákům Českého království. Ani jeden z těchto významů není v původním znění Bible explicitně přítomen. Minorita Jindřich jakožto zbožný člověk jistě nemá ambice přeručovat původní kontext. Pouze aplikuje slova autority na momentální situaci, čímž v dobové komunikační praxi zpřítomňuje Boha a nechává ho promlouvat do současné situace. Bible je tedy opravdu „živým“ a významotvorným prvkem celého procesu kázání. Interaktivitu biblického textu navíc umocňují mnohé pasáže, v kterých kazatel jménem všech přítomných vyznává sounáležitost se slovy Písma, když uvozuje mnohé citáty replikou: „jak kdokoliv z nás by řekl“.

vobiscum. Gn 48,[21]. *Ecce ego morior, cum nichil horum fecerim, que isti maliciose composuerunt adversum me*. Dn 13,[43]. *En ego morior vestra pro salute*.“ BSB, Clm 14256, fol. 12r.

¹⁹² „*En ego morior, et erit Deus vobiscum*. Gn 48,[21]. Ubi ostenditur:

- persone demonstracio, genus, parentela, *en ego*,
- vite terminacio, maiorum sequela, *morior*,
- bonorum optacio pro statu et tutela, *et erit*,
- divina gubernacio, salus et medela, *Deus vobiscum*.“ Tamtéž, fol. 64v.

¹⁹³ „Ipsae autem nobis respondeat N: *Tempus est, ut revertar ad eum, qui me misit* [Tob 12,20], *nolite contristari* [Neh 8,10], *nec conturbetur cor vestrum. Rogo pro vobis Patrem, ut ipse vos custodiat. Serenissimo autem regi nostro Wenceslao dicit: Audi, fili mi, disciplinam patris, usque collo tuo*, Prv 1,[8]. Filius autem respondeat: *Domine, factum est, ut imperasti*. Lc 9 [chyba, 14,22]. Item: *Que placita sunt ei, facio semper* [Io 8,29]. Regi autem cum fratribus suis: *Nunc ergo, o filii, emulatores estote legis Dei, usque eternum*. I Mc 2,[50]. Omnibus autem baronibus et regni proceribus et cunctis principibus dicit: *En ego morior, et Deus erit vobiscum*. Gn 48,[21]. Tamtéž, fol. 62r.

Všudypřítomný biblismus navozuje kontakt s Božím principem – je tedy jistou formou modlitby. Kazatel občas přímo vyzývá Hospodina a prosí ho jménem všech přítomných o některý z darů Ducha svatého. Tak se děje i ve třetím kázání sbírky, kde Jindřich žádá o dar moudrosti: „Jak kdokoliv z nás by znovu od Boha žádal [a] říkal: *Daruj mi moudrost, která sedí u tvého trůnu a nevyklučuj mě z počtu těch, kdo ti slouží. Vždyť jsem tvůj služebník a syn tvé služebnice.* Př 9 [chyba, je to Mdr 9,4–5]. A my bychom pozorně naslouchali, neboť *moudrost si vystavěla dům, smísila víno [a] prostřela stůl.* Př [9,1–2].¹⁹⁴ Moudrosti, jakožto jedné z kardinálních ctností, věnuje Jindřich prostor v obou litomyšlských sermonech z roku 1376. Jak v kázání č. 2, tak v kázání č. 3 používá k oslavě moudrosti citát z Pseudo-Augustinových *Sermones ad fratres in eremo*, jímž nabádá přítomné kleriky, aby se učili být moudří: „*Tehdy se rouháte tomu, který [vás] nevyslyší, když kvůli nevědomosti nevíte, jak dát radu. Tak nebudte líní a čtěte Písmo! Učte se moudrosti, neboť [ona je] jemnější než olej, vznešenější než zlato, čistější než stříbro. Ona je [to], co obzvláště vybízí milovat Boha, osvětluje srdce, tříbí řeč, zkoumá vědomí, posvěcuje duši, upevňuje víru, poráží d'ábla, odmítá hřích, zahřívá chladnou duši, [...]*“¹⁹⁵ Porovnáme-li ovšem tento Jindřichem použitý text s originálním zněním spisu, zjistíme, že si kazatel poněkud upravil (nebo odněkud převzal již upravený) smysl citátu. Pseudo-Augustinus nechválí ve svém díle moudrost, nýbrž Písmo svaté, jak vyplývá z následující komparace:

PL 40, s. 1306	Kázání č. 2 (fol. 10r)	Kázání č. 3 (fol. 13v)
<p>„<i>Itaque, frates, nolite iam pigrescere, sed legite Scripturam. Discite eam, filioli, saepe eam legite, quia lenior oleo, sublimior auro, argente purior. H^aec est quae praecipue in Deum provocat, et Deum diligere invitat, corda illuminat, linguam purificat, conscientiam probat, animam sanctificat, fidem confirmat, dyabolum rejicit, peccatum spernit, animas frigidas calefacit, [...]</i>“</p>	<p>„<i>Itaque [...] nolite [...] pigrescere, sed legite Scripturam. Discite sapienciam, quia lenior est oleo, sublimior auro, purior argente. Hec est que praecipue [...] diligere Deum invitat, corda illuminat, linguam purificat, conscientiam probat, animam sanctificat, fidem confirmat, dyabolum vincit, peccatum spernit, animam frigidam calefacit, [...]</i>“</p>	<p>„<i>Discite sapienciam, quia lenior est oleo, sublimior auro, purior argente. Hec est que praecipue [...] diligere Deum invitat, corda illuminat, linguam rectificat, conscientiam probat, animam sanctificat, fidem roborat, dyabolum vincit, peccatum spernit, animam frigidam calefacit, [...]</i>“</p>

Na základně podobné skladby písmen se procesem opisování zkomolilo sousloví *saepe eam* na slovo *sapienciam*. Původní text autority chválí četbu Bible, zatímco Jindřich ve svých kázáních (ať už vědomě či nevědomě) opakovaně opěvuje moudrost. Ani tato skutečnost však v kolektivním vědomí pozdně středověké společnosti zřejmě nezpochybňuje hodnověrnost

¹⁹⁴ „Quoniam a Deo reprocens nostrum quilibet dicat: *Da mihi sedium tuarum asistricem sapienciam* etc., usgue ancille tue. Prv 9 [chyba, Sp 9,4–5]. Sed nos attendamus, quia *sapiencia edificavit sibi domum, [...]* miscuit vinum, posuit mensam. Prv [9,1–2].“ Tamtéž, fol. 14v.

¹⁹⁵ Tamtéž, fol. 10r, 13v.

citátu. Sdělované informace kazatelského textu jsou postaveny na verifikační roli věroučných autorit, a jako takové vytvářejí realitu žité zbožnosti.

Z uvedených příkladů snad dosti jasně vyplývá úkol kazatele coby prostředníka mezi Boží Pravdou a lidmi. Jeho role v utváření náboženské identity je nezpochybnitelná, neboť skrze kázání probíhá kolektivní sdílení náboženských hodnot a utvrzování v jejich nepřekročitelnosti. Kazatel a jeho text jsou pomyslným prostorem mezi autoritou a realitou, pročež utvářejí autentický odraz dobového diskurzu ve smyslu transmise informací v mezích sdělitelnosti. Společné sdílení textů autorit a jejich komunikovatelnost v různých kontextech je toho důkazem.

Nastíněná diskurzivita se projevuje i v samotné tematice kazatelských textů. Jindřichovy sermony, zaměřené převážně eucharisticky, odrážejí dobově frekventovaný kult Božího těla. V českém prostředí druhé poloviny 14. století lze pozorovat v rámci v tzv. „nové zbožnosti“ zvýšenou úctu k eucharistii a důraz na časté přijímání.¹⁹⁶ Tyto tendence bývají tradičně vykládány jako přímý předpoklad pozdějšího reformního hnutí na pražské univerzitě. Musíme však vzít v potaz, že zvýšený důraz na eucharistii byl ve sledovaném období obecným fenoménem, jenž vycházel z teologického dogmatu o transsubstanciaci a rezonoval tehdy po celé Evropě.¹⁹⁷ Kázání nadepsaná slovy „O večeři Páně“ (či podobně) jsou snad nejběžnějším typem sermonu v námi sledovaném období. Zpřítomnění Kristovy oběti ve svátosti oltářní bylo jedním z nejvýraznějších projevů dobové zbožnosti, potažmo i častým tématem teologické debaty. O tom, že se ve 14. století stala eucharistická teologie veřejně diskutovaným tématem, svědčí i zvýšený zájem o úroveň kněžského života. Má-li kněz podle transsubstanciačního učení to veliké privilegium, že se mu dostává spoluúčasti na předpodstatnění chleba a vína v tělo a krev Kristovu,¹⁹⁸ potom je v přímém dotyku s Ježíšem, a jako takový musí jít příkladem celé společnosti.

Morální otázky kněžského života otevírá ve svých kázáních i Jindřich z Vildštejna. V třetím sermonu sbírky se obrací na přítomný klérus, aby slovy svatého Bernarda¹⁹⁹ zdůraznil svátostný charakter předpodstatnění: „Odtud dí Bernard ve výše [již] řečeném traktátu: *Toliko slyšte a jsouc zaraženi obdivujete: žádnému z andělů, žádnému z archandělů, žádným nebeským duchům, ale lidem – ne všem, nýbrž těm našeho [kněžského] řádu – bylo svěřeno slavení takové svátosti, abys vysvěcen [jsa] na kněze přivodil tuto samotnou [svátost] na oltáři, což Kristus učinil vlastněma rukama při velikonoční večeři. Neboť ústy a rukou kněží je na oltáři dokončeno tělo Kristovo. Ne stvořeno, ne zroženo, nýbrž to celé, [co] jest po pravici Otce, je [i] v ruce kněžské [a] totéž [je] v ústech přijímajících.*“²⁰⁰ Těmito a mnoha

¹⁹⁶ Ke kultu Božího těla v pozdně-středověkých Čechách nejnověji Aleš MUDRA (ed.), *V oplatce jsi všecek tajně. Eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620*, Praha 2017.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 10, 26.

¹⁹⁸ K dogmatu transsubstanciace blíže Leo SCHEFFCZYK – Anton ZIEGENAUS, *Katholische Dogmatik 7. Die Heilsgegenwart in der Kirche. Sakramentenlehre*, Achen 2003, s. 201–300.

¹⁹⁹ Bernardus Claraevallensis, *Sermo de excellentia ss. sacramenti* (PL 184, s. 983). Shoda Jindřichova citátu s tímto vzorovým textem je pouze částečná.

²⁰⁰ „Unde Bernardus in tractatu supra fato ait: *Audite modo, et obstupescentes admiramini, nulli angelorum, nulli archangelorum, nullis supernis spiritibus, sed hominibus, non omnibus, sed tantum ordinis nostri commissam esse celebrationem tanti sacramenti, ut consecratus in sacerdote prorsus id ipsum conficiat in altari, quod Christus manibus suis confecit in cena paschali. In altari quippe sacerdotum ore et manu corpus Christi conficitur, non creatur, non nascitur, sed quod totum est in dextra Patris totum est in manu sacerdotis, totum in ore sumentis.*“ BSB, Clm 14256, fol. 17r.

dalšími slovy vychvaluje Jindřich nejsvátostnější úkon kněžského poslání. Takřka jedním dechem však upozorňuje své spolubratry na skutečnost, že jakožto hříšní lidé jsou jen stěží hodni tak veliké Boží milosti a měli by si to stále uvědomovat. K expresivnímu vyličení těchto skutečností si bere za své citát z díla *De claustro animae* od Huga z Folieta:²⁰¹ „K tomu říká Hugo [v díle] O uvěznění duše v knize 2 v poslední kapitole: *Neboť shledávám mezi jinými sám sebe v tomto ohledu velmi nedbalým. [Já], který přistupuji k oltáři s umytými rukama, čistou tváří [a] oblečen v bílém šatu, přece [svými] skutky pokažený, ústy zhanobený [a] v srdci nečistý se nebojím brát do svých rukou tělo Kristovo. Přistupuji [jako] hrdý k pokornému, rozhněvaný k vlídnému, krutý k milosrdnému; a přece snáší pokorný hrdého, vlídný rozhněvaného, milosrdný krutého.*“²⁰²

Zdůrazňování nehodnosti kněží k tak velkému tajemství, jako je eucharistie, byla dobově všudypřítomná a nelze v ní vždy spatřovat přímou kontinuitu s učením reformních mistrů na pražské univerzitě. Kazatel Jindřich z Vildštejna dle všeho nebyl reformně smýšlejícím intelektuálem. Používal dobově běžné topické obrazy, pomocí kterých vytvářel morální apely. V tomto počínání se příliš nelišil od kohokoliv jiného, kdo z kazateln vykládal Slovo Boží. Skrze kazatelskou kompilační literaturu vstřebával teologické trendy, skrze Písmo svaté předával svým posluchačům Pravdu Zákona, skrze učitelské autority se hlásil k „pokladu“ církevní tradice. Zcela dle nastíněné etymologie latinského slova *auctoritas* Jindřich v očích současníků rozmnožoval Pravdu (neboli multiplikoval skutečnost). Taková byla role kazatele v pozdně středověké křesťanské společnosti.

²⁰¹ Hugo de Folieta, *De claustro animae* (PL 176, s. 1082).

²⁰² „Unde Hugo De claustrro anime, libro 2, capitulo ultimo dicens: *Quia me solum inter ceteros in hac parte negligenciosem reperio. Qui licet ablutis manibus, lota facie, albis vestibis indutus accedam ad altare, tamen perversus opere, ore pollutus, immundus corde, Christi corpus manibus meis non protimesco tractare. Accedo elatus ad humilem, iratus ad mitem, crudelis ad misericordem; et tamen patitur humilis elatum, mitis iratum, crudelem misericors.*“ BSB, Clm 14256, fol. 16v.

Závěr

Na závěr této práce, v které jsme třemi různými metodologickými přístupy pracovali s jedním rukopisným pramenem, se nyní pokusme souhrnně charakterizovat osobnost Jindřicha z Vildštejna a jeho sbírku kázání, z níž jsme se na těchto stránkách zaměřili především na tři litomyšlské sermony.

V první kapitole jsme měli možnost sledovat osobnost Jindřicha z Vildštejna jakožto významného a věhlasného kazatele poslední třetiny 14. století, který pobýval na několika evropských dvorech a stal se jakousi dobovou „celebritou“. Otázka Jindřichova původu nebyla prozatím uspokojivě zodpovězena, neboť prameny, ke kterým bylo přihlédnuto, nabízejí několik hypotetických možností jeho rodové příslušnosti. Jako nejvíce pravděpodobné se jeví varianty, že byl Jindřich členem hornofalcké či štýrsko-korutanské šlechty. Nelze však vyloučit ani jeho český původ. Obraz Jindřicha z Vildštejna jako slavného kazatele plně souzní s jeho řádovou příslušností. Jednalo se o vysoce postaveného církevního hodnostáře, který vystřídal několik biskupských úřadů. Kromě jiného působil v 70. letech 14. století poměrně dlouhou dobu v Čechách a dost možná zastával funkci pomocného biskupa litomyšlského. Předložený nástin životních osudů tohoto klerika je prozatím jedinou jeho biografií. Není snad příliš troufalé tvrdit, že se díky této studii na dějinné scéně objevila poměrně zajímavá (a ve své době zřejmě i významná) historická osobnost, spadající do okruhu prelátů kolem císaře Karla IV. V tomto světle se Jindřich z Vildštejna jeví jako „nová tvář“ českých dějin sklonku 14. století. Ovšem nejen to. Velkou část svého života strávil Jindřich v zahraničí. Za pozornost stojí kupříkladu jeho působení ve funkci biskupa terstského i jeho styky s Habsburky. Navzdory fragmentárně dochovaným pramenům o životě tohoto minority lze konstatovat, že se jednalo o velice zcestovalého muže, jehož geografická mobilita nám ilustruje internacionální identitu mnohých vysoce postavených kleriků této doby. Popsaná zjištění snad dostatečně zodpovídají onu v úvodu položenou otázku: kdo byl Jindřich z Vildštejna? K pochopení samotného pramene nám však mnoho neřeknou, jak vyplývá z následujících dvou kapitol.

V druhé kapitole jsme se zevrubně obeznámili s charakterem Jindřichovy sbírky kázání, s jejím rukopisným dochováním i s ustálenou formou struktury zde použitého kazatelského žánru – tematického sermonu. V kontrastu se skvělou kazatelskou kariérou, která byla popsána v průběhu první kapitoly, se může zkoumaný pramen jevit jako jisté zklamání, neboť až na dva pohřební texty vztahující se k úmrtí Karla IV. zde nenacházíme nic, co by nějak výrazněji vybočovalo ze standardu kazatelských rukopisů této doby. Konečně i panegyrický charakter pohřebních promluv nad Karlem IV. je silně odvislý od obecného dobového ideálu vladaře a panovníka je zde představen jako Kristův rytíř (*Miles Christi*), moudrý vládce, spravedlivý soudce atp. Narážíme zde na problém středověkého autorství, jež nelze vnímat v dnešním slova smyslu. Atribuce kazatelského souboru historické osobnosti Jindřicha z Vildštejna je spíše formálním rozlišovacím znakem. Onen „genius“ osobnosti kazatele, který poutal pozornost posluchačů a vysloužil Jindřichovi celoevropský věhlas, není z rukopisu kázání nikterak patrný, neboť zůstal uvězněn v historickém momentu ústního přednesu kázání a do psaného textu, jenž má formu kazatelských příprav, se nijak neotiskl. Strohost pramene, který pouze zprostředkovaně vypovídá o dějinném aktu kázání, je dána

především praktickými důvody, kvůli kterým rukopis vznikl. Kazatelské texty sloužily ve středověku jako vzorníky a pomůcky pro další exegety. Nejinak tomu bylo i u sbírky Jindřicha z Vildštejna, která za tímto účelem prošla několikerou písařskou redakcí.

Nastíněná „tuctovost“ scholastických sermonů ovšem musí stát v centru našeho zájmu, neboť představuje výrazný fenoménem dobové kazatelské literatury a jako taková má svou velikou vypovídací hodnotu pro pochopení dobových komunikačních standardů. Stereotypnost pozdně středověkých sermonů lze spatřovat v jejich ustálené vnitřní stavbě, v obsahové jednotvárnosti (nejčastějším tématem kazatelských textů druhé poloviny 14. století je eucharistie) a především pak v jejich kompilačním charakteru. Ve třetí kapitole jsme tedy hledali odpověď na otázku: co nám forma těchto kázání může říci o sociálně-komunikační dimenzi kázání? Poukaz na různé kontexty jednotlivých biblických textů a úryvků z autorit v rámci jedné kazatelské sbírky nám pomohl poodhalit princip dobového vnímání sdělované skutečnosti. Používá-li Jindřich z Vildštejna k vylíčení svých teologických myšlenek doslovné znění autorit, pak nechává tímto způsobem do procesu kázání pronikat Boží slovo, čímž činí svou exegezi plně skutečnou a pravdivou. Všudypřítomná intertextualita v těchto pramenech je dobovou perspektivou vnímána jako jakási informační cesta mezi Bohem a lidmi. Pokusem o interpretaci této jedné problematiky jistě nebyl vyčerpán veškerý badatelský potenciál sledovaného pramene. Předkládaná studie však může vnést některé nové impulzy do debaty o pozdně středověké biblické exegezi.

Pokud bychom měli celé naše bádání jednoduše sumarizovat, mohli bychom říci: Jindřich z Vildštejna byl významným kazatelem poslední třetiny 14. století, jeho sbírka tematických sermonů však nijak výrazně nevybočuje ze standardů dobové exegetické literatury. Stejně jako jiní autoři této doby využívá Jindřich hojně citátů, aby jimi podepřel svá tvrzení, respektive aby tato tvrzení byla v očích současníků chápána jako zprostředkované dílo Boží. Kazatel vnímá sám sebe jako nástroj Božího záměru. Patrný důraz na eucharistickou zbožnost v jeho díle je dán dobovým trendem. Oslava Karla IV. v Jindřichových pohřebních kázáních souzní s dobovou představou ideálního panovníka, na základě které kazatel předkládá mnohá topoi.

EDICE

Ediční poznámka

Předkládaná edice obsahuje tři vybrané celky ze sbírky kázání Jindřicha z Vildštejna (München, BSB, Clm 14256). Jedná se o kázání č. 2 (fol. 7v–12v), kázání č. 3 (fol. 12v–18v) a kázání č. 13 (fol. 63r–66v). Všechny tři vybrané sermony zazněly v letech 1376 a 1378 v Litomyšli.

Edice se většinou přidrží pravidel stanovených Bohumilem Rybou.¹ Zachovává středověkou ortografii rukopisu, naopak interpunkce a psaní velkých písmen se řídí podle současného gramatického úzu. Před jednotlivými verši distinktivně dělicích básní jsou v rukopisu zpravidla naznačeny odrážky či pomlčky, což edice zachovává. Zápisy jmen biblických knih a citovaných autorů jsou uvedeny v plném znění. Biblické verše jsou číslovány podle Vulgáty. K citacím autorit, které se v textu nacházejí, je pod čarou vždy uveden odkaz na edici toho kterého díla (zpravidla *Patrologia Latina*). Text se striktně drží znění rukopisu. I když se znění citovaného díla v rukopisu mnohdy rozchází s jeho zněním v edici, difference jsou značeny pouze tehdy, jedná-li se o zásadní změnu významu či zřejmou písařskou chybu. Difference, jež se zakládají na morfologické obměně téhož slova, nejsou značeny. Třemi tečkami v hranaté závorce je naznačeno vypuštění části textu v rukopisu oproti edici kazatelem citovaného díla. Vypuštěná část textu není značena, pokud se jedná o neplnovýznamové slovo nebo o slovo či sousloví, jehož absence zásadně neposouvá význam věty. V edici dále nejsou značeny písařské autokorektury rukopisu, tedy škrtnutá slova. Poslední část edice (kázání č. 13) byla vydána již Helmutem Bansom v roce 1968.² Předkládaná edice není diferenční vůči Bansově přepisu.

¹ Bohumil, RYBA, *Pravidla pro transkripci latinských literárních rukopisných textů*, nepublikováno.

² H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 214–223.

Contentus totius manuscripti ascriptus in principio libri

BSB München, Clm 14256, fol. 1r

[1r] Contenta huius libri:

- Sermones latini reverendi patris in Christo domini Heunrici de Wildenstein episcopi et comitis Tergestini per eum compilati et in diversis locis predicati:

Primus: de cena Domini *Accipite et manducate* coram domino Karolo imperatore.

2us: de cena Domini *In finem dilexit eos* in ecclesia pragensi.

3us: de cena Domini *Hodie est rex, et cras morietur* in luthomuslensi ecclesia.

4us: de eodem *Lavit pedes eorum*, ibidem.

5us: de Ascensione Domini *Iesus assumptus est a vobis in celum*, Rome in ecclesia sancti Petri coram domino nostro papa Urbano.

6us: de cena Domini *Accipite et manducate* in ecclesia sancti Stephani Wyene coram universitate.

7us: de novo anno *Apparuit gracia Dei*, Rome in ecclesia sancti Petri coram domino nostro papa Urbano.

Octavus: de sancto Nicolao *Ecce sacerdos magnus*, Rome in palacio domini pape Urbani.

Nonus: de sancto Luca *Confirmabit vos usque in finem*, Awynione in ecclesia fratrum minorum.

Decimus: *Si peccavit in te frater tuus*, Rome in titulo sancte Potenciane virginis.

Undecimus: *Tu es, qui venturus es*, Rome in palatio apostolico coram domino nostro papa Urbano.

Duodecimus: *Preciosa fuit anima mea in oculis tuis* presente funere domino Karoli imperatoris ad cruciferos.

Tredecimus: de obitu domini Karloli prefati in ecclesia luthomusslensi *Mortuus est senex plenus dierum*.

- Tractatus 4^{or} novissimorum.
- Arbor consanguinitatis et affinitatis cum aparatu et lectura.
- Calendarium magistri Johannis Gmundt.
- Declaracio articulorum iiii contra Hussitas.
- Sermo in diebus rogacionum.
- Tractatus snacti Tome contra Pelagium.

Henricus de Wildenstein, Sermones latini in diversis locis predicati, no. 2

Sermo de cena Domini, editus anno LXXVI in Luthomisl

BSB München, Clm 14256, fol. 7v–12v

[7v] *IN finem dilexit eos.* Iohannis 13,³ et in ewangelio presentis diei recitato. *Congregati estis, domini mei et patres reverendi, ut ait venerabilis Hugo in sermone De Spiritu sancto:⁴ ad audiendum verbum Dei, vobis incumbit audire, mihi os aperire, Deo illud adimplere. Ferveat in fide vestra, quia per fidem audiencium datur verbum ewangelizantibus, non in sermone composito, sed in virtute multa. Quid enim prodest audire verbum Domini, nisi ipse voci sue det vocem virtutis. Assit igitur ipse nobis, de quo locuturi sumus, locuturi inquam non, quia suggerat presumpcio, sed quia incumbit ex officio.* Hec ille. Cui alludit Ambrosius libro 2 De apologia David, capitulo 14, pertractans illud verbum propheta cum Psalmi 50:⁵ *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis,* dicens:⁶ *Nemo enim sine Spiritus sancti infusione tanti divini resessus potest spectare misteria. Etenim si ille tantus propheta Spiritus sancti petit sibi munus infundi, quid facere infirmus debeat; cum presertim eciam apostolus sanctus populi quoque se petat precibus adiuvari, ut ei apperiat hostium ad loquendum misterium verbi. O si mihi ostium illud Christus dignetur aperire! Pulsemus tamen; solet exaudire pulsantes, quia ipse dixit: „pulsate et aperietur vobis“.⁷ O si mihi ipse se reseraret, quia Christus est ianua. Ipse intus, Ipse extra, Ipse via que ducit, Ipse vita ad quam contendimus pervenire. Veni ergo, domine Ihesu, et aperi nobis fontes tuos, ut bibamus de aqua, quam qui biberit, non sitiet in eternum. Vel si de fonte tuo adhuc haurire non possumus, dignare concedere, ut de puteo saltem haurire possimus, unde potum Samaritane illi dubitanti adhuc mulieri policeris. Et tu quidem de fonte omnibus polliceris, sed dubitantibus, ut illi Samaritane, fons tuus adhuc altus est puteus. Bibamus et nos aquam celestium secretorum. Et quoniam ad fontem tuum meruimus pervenire, liceat nobis saltem ymaginem misteriorum videre celestium.* Hec ille. Ut igitur gratiam sancti Spiritus facilius impetremus, matrem gracie humiliter salutemus dicentes sibi: *Ave Maria...*

*In finem dilexit eos.*⁸ Loco et capitulo preallegatis. Reverendi patres et domini, prout communis experientia et auctoritas sacre scripture evidenter ostendunt:

- in cordis puritate cupit permanere,
- servata equitate vim legis vult implere,
- se subdit caritate ut Christi servus vere,
- decrevit veritate, quod rectum est tenere,
- mentis lucet claritate e celis data mere,
- Christus hunc ex bonitate in finem amat vere.

³ Io 13,1.

⁴ **Bernardus Claraevallensis**, Sermones, Sermo in die Pentecostes (*Bibliographie Générale de l'Orde Cistercien*, 6064). (V rukopisu je chybně uveden Hugo.)

⁵ Ps 50,12.

⁶ **Ambrosius** (dubium), Apologia altera prophetae David, Caput 7 (PL 14, 901).

⁷ Mt 7,7.

⁸ Io 13,1.

Dixi primo: Quod qui in cordis puritate etc. Huius siquidem gracia dicit Salomon, Proverbiorum 22:⁹ *Qui diligit cordis mundiciam, [...] habebit amicum regem.* Non solum enim amicum regem dicuntur habere, sed eciam ipsum regem celi merentur videre, ipso a testante qui ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Matthei 5.¹⁰ Et non mirum, karissimi, quia *de corde exeunt cogitationes male, homicidia, adulteria, fornicaciones, furta, falsa testimonia, blasphemie, que coinquinant hominem,* ut habetur ibidem. Matthei 15.¹¹ Quapropter hiis verbis alludens Bernardus in suis Meditationibus dicit:¹² *Nichil est in me corde meo fugacius; quam quociens me deserit, et per pravas cogitationes defluit, totiens Deum offendit. Cor meum vanum, vagum et instabile, dum suo dicitur arbitrio, et divino caret consilio, in se ipso non potest consistere; sed omnibus mobilibus mobilius, per infinita distrahitur, et hac illacque per innumera discurrit. Et dum per diversa requiem querit, non invenit; sed in labore miserum ac requie vacuum manet; sibi non concordat, a se dissonat, a se resilit, voluntates alternat, consilia mutat, edificat nova, destruit vetera, destructa redificat, eademque iterum et iterum alio et alio modo mutat et ordinat, quia vult et non vult, et nunquam in eodem statu permanet. Sicut enim molendium velociter volvitur, et nihil respuit, sed quidquid imponitur molit, si autem nichil imponitur, se ipsum consumit. Sic cor meum semper est in motu, et numquam requiescit; sed sive dormiam, sive vigilem, sompniat et cogitat quidquid illi occurrit. Et sicut molendinum si inponatur arena exterminat, pix inquinat, palea occupat; sic cor meum cogitacio amara turbat, [8r] immunda maculat, vana inquietat et fatigat. Ita cor meum dum futurum non curat gaudium, nec divinum querit auxilium, ab amore celestium elongatur, et in amore terrestrium occupatur. Cumque elongatur ab illis, et involvitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet invidia, turbat iracundia, cruciat tristitia; sicque miseris casibus submergitur omnibus viciis, quoniam unum Deum, qui ei preesse potuit, derelinquit.* Et post pauca sequitur: *Imperat mihi Deus, ut prebeam illi cor meum, et quia imperanti Deo non sum obediens et subdit, quia mihi sum rebellis et contrarius. Unde mihi me subiugare non potero, donec illi subiectus fuero, michique serviam nolens, qui ei nolo servire volens. Idcirco cor meum plura machinatur uno momento, quam omnes homines perficere possent uno anno.* Hec ille. Vos autem, domini mei, non sic, sed hac sacra Domini cena preparate corda vestra Domino, et servite illi soli etc. Primi Regum 7.¹³ *Adaperiat igitur Dominus cor vestrum in lege sua, et in preceptis suis.*¹⁴ *Det vobis cor omnibus, ut colatis eum, et faciatis eius voluntatem corde magno, et animo volenti.*¹⁵ 2ⁱ Machabeorum primo. *Omni ergo custodia serva cor, quia ab ipso vita procedit.* Proverbiorum 4.¹⁶

Dixi secundo: Quod qui servata equitate etc. Propterea dixit Dominus filiis Israel: Ego Dominus *faciens misericordiam hiis, qui diligunt me, et custodiunt precepta mea.* Exodi xx^o.¹⁷ Quibus verbis alludit Augustinus, De vita christiana, ad sororem suam viduam

⁹ Prv 22,11.

¹⁰ Mt 5,8.

¹¹ Mt 15,19–20.

¹² **Bernardus Claraevallensis**, Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis, Caput 9 (PL 184, 499).

¹³ I Rg 7,3.

¹⁴ II Mc 1,4.

¹⁵ II Mc 1,3.

¹⁶ Prv 4,23.

¹⁷ Ex 20,6.

dicit:¹⁸ *Nichil a te aliud in lege veteri requiritur, quam ut Deum et proximum diligas. Et vere ille legis consummator et factor est, qui nec in Deum, nec in proximum peccat. Sed quid Deum et quid proximum sit diligere, preterire minime ac disimulare? Convenit: Deum diligit, qui illi obtemperat. Deum diligit, qui leges eius et precepta custodit. Deum diligit, qui se ut ille sanctus est, et ipse se sanctificat, sicut scriptum est: „Sancti estote, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester.“¹⁹ Deum diligit, qui et illud prophete dicentis implet eloquium: „Qui diligitis Dominum, odite malum.“²⁰ Deum diligit, qui non alia quam celestia cogitat et divina. Dominus enim non nisi sanctitatis et iusticie et pietatis amator est. Deum diligit, qui non aliud quam quod Deus amare videtur, operatur. Quid enim sit Deum diligere, Domini et Salvatoris declarat doctrina, dicentis: „Qui audit verba mea, et facit ea, hic est qui diligit me.“ Iohannis 14.²¹ Hec ille. Si vis igitur, karissime, ad vitam ingredi, serva mandata. Matthei 19.²²*

Dixi 3°: Quod qui se subdit caritate etc. Quapropter precepit Moyses populo Israelitico dicens: *Timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis eius, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo.* Deuteronomio, x^o capitulo.²³ Quibus verbis alludit Augustinus dicens ubi supra:²⁴ *Duo sunt, quibus boni servire videntur et mali: bonus Deus, cui omnes bene conversantes deserviunt; dyabolus autem malus, cui quisque, qui male operatur, famulus est. Non enim a nobis hoc solum poscitur, ut non vivendo male servi esse dyaboli desinamus, sed ut vivendo bene Deo servire videamur. Nam quisquis nec malum videtur operari nec bonum, cuius servus videatur esse ignoro. Et quomodo vitam poterit sperare perpetuam, quam bene faciendo nec meruit. Nemo se, inquam, sensu proprio decipiat et illudat, nemo vana se existimacione seducat. Quisquis bonus non fuerit, vitam non habet. Quisquis iusticie et misericordie opera non fecerit, non potest regnare cum Christo. Quisquis non fuerit humanus, pius, hospitalis, benignus, et clemens, gehenne incendium non evadit. Deus malos non amat, non diligit peccatores. Quisquis malum fecerit, inimicus est Dei. Quisquis sine dolo non fuerit, partem non potest habere cum Christo. Nichil enim est amplius christiano querendum, nihil desiderandum magis, nihilque plus [8v] totis viribus enitendum, quam ut maliciam suo excludat e corde, quam ut nequiciam intra sui pectoris conscienciam non admittat, quam ut bonitatem teneat, iusticiam servet, puritatem mentis custodiat. Esto innocens, si vis vivere cum Deo. Esto simplex, si vis regnare cum Christo. Hec ille. Timete igitur, karissimi, Dominum, et servite illi corde perfecto.* Iosue 24.²⁵

Dixi 4°: Qui decrevit etc. Unde Sapiencie 1:²⁶ *Diligite iusticiam, qui iudicatis terram.* Et non inmerito, quia *rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in eternum firmabitur.*²⁷ Que autem iusticia sit, quam rex in regno habere et exercere dicit. Ostendit Augustinus, dicens, 12 Abusionibus seculi, Abusione 9:²⁸ *Iusticia regis est neminem*

¹⁸ **Pseudo-Augustinus** (vel Pelagius - dubium), De vita christiana, Caput 9 (PL 40, 1038).

¹⁹ Lev 19,2.

²⁰ Ps 96,10.

²¹ Io 14,21.

²² Mt 19,17.

²³ Dt 10,12.

²⁴ **Pseudo-Augustinus** (vel Pelagius - dubium), De vita christiana, Caput 10 (PL 40, 1040).

²⁵ Ios 24,14.

²⁶ Sp 1,1.

²⁷ Prv 29,14.

²⁸ **Pseudo-Cyprianus** (Augustinus Incertus), De XII abusionibus saeculi, Caput 9 (PL 4, 877–878).

*iniuste per potenciam opprimere, sine personarum acceptione inter virum et proximum suum iuste iudicare, advenis pupillis et viduis defensorem esse, furta prohibere, adulteria punire, iniquos non exaltare, inpudicos et histriones non nutrire, inpios de terra perdere, paricidas et periurantes vivere non sinere, ecclesias defendere, pauperes elemosynis allere, iustos super regni negocia constituere, senes et sapientes et sobrios consiliarios habere, [...] iracundiam suam differre, patriam fortiter et iuste contra adversarios defendere, per omnia in Deo confidere, prosperitatibus animum non elevare, cuncta adversa patienter tollerare, fidem catholicam in Deum habere, filios suos non sinere in pie agere, certis horis oracionibus insistere, ante horas congruas cibum non gustare. „Ve enim terre, cuius rex puer est, et cuius principes mane comedunt.“²⁹ Hec regni prosperitatem in presenti faciunt et regem ad celestia regna meliora perducunt. Hec ille. Tali regi non indigne dicit Dominus per prophetam: Dilexisti iusticiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo leticie, pre consortibus tuis. Psalmi 44; Ad Hebreos primo.³⁰ Sic econtra, ubi rex secundum hanc normam regnum suum non gubernat, audi eundem Augustinum ubi supra dicentem:³¹ *Qui vero regnum secundum hanc legem non dispensat, multas nimirum tollerant imperii adversitates. Idcirco enim sepe pax populorum rumpitur, et offendicula vel in³² de regno suscitantur, terrarum quoque fructus diminuuntur, et servicia populorum prepediuntur, multi et varii dolores prosperitatem regni inficiunt, carorum et liberorum mors³³ tristitiam conferunt, hostium incursus provincias undique vastant, Bestie armentorum et peccorum greges dilacerant. Tempestas aeris et emisperia turbata terrarum fecunditatem et maris ministeria prohibent, et aliquando fulminum ictus segetes et arborum flores et pampinos exurunt. Super omnia vero regis iniusticia, non solum imperii faciem obfuscant, sed etiam filios suos et nepotes, ne post se regni hereditatem teneant, obscurat. Propter piaculum enim Salomonis, regnum domus Israel Dominus de manu filiorum eius dispersit. Et propter iusticiam David regis, lucernam de semine eius semper in Ierusalem reliquit. Ecce quantum iusticia regis seculo valeat, intuentibus perspicue patet. Quia pax populorum est tutamen patrie, communitas plebis, munimentum gentis, cura languorum, gaudium hominum, temperies aeris, serenitas maris terreque fecunditas, solacium pauperum, hereditas filiorum, et sibimetipsi spes future beatitudinis. Attamen sciat rex quod, sicut in throno hominum primus constitutus est, sic et in penis, si iusticiam non fecerit, primatum habiturus est. Hec ille. Ut non inmerito populus iusto rege gubernatus valeat exorare cum propheta: Deus, iudicium tuum regi da, et iusticiam tuam filio regis; iudicare populum tuum in iusticia, et pauperes [9r] tuos in iudicio. Psalmi 71.³⁴ Et Dominus respondebit eis per prophetam: Regnabit rex, et sapiens erit etc. Ieremie 23 capitulo.³⁵ Sed non sic de rege nostro. De ipso dici potest illud Ieremie 23:³⁶ *Regnabit rex, et sapiens erit, et faciet iudicium et iusticiam in terra.***

²⁹ Eccli 10,16.

³⁰ Ps 44,8; Hb 1,9.

³¹ **Pseudo-Cyprianus** (Augustinus Incertus), De XII abusionibus saeculi, Caput 9 (PL 4, 878).

³² etiam – ed.

³³ mortes – ed.

³⁴ Ps 71,2.

³⁵ Ier 23,5.

³⁶ Ier 23,5.

Dixi 5°: Qui mentis lucet claritate etc. Eapropter Sapiencie 6 dicitur:³⁷ *Reges populi, diligite sapienciam, ut in perpetuum regnetis. Diligite lumen sapiencie, omnes qui preestis populis. Nec mirum, karissimi, quoniam sapiencia est primarum et altissimarum causarum sciencia. Primo Methaphysice.*³⁸ Unde Aristoteles in suis Moralibus preceptis ait:³⁹ *Sapiencia est speculum rationis tutamen anime. O quam felix est igitur, qui eam nititur perquirere, quia ipsa est fundamentum nobilem, radix laudabilium! Per eam enim acquiritur optimus finis, et avertuntur anime a tormentis.* Et non inmerito qui ipsam animum format et fabricat, vitam disponit, acciones regit, et cuncta agenda et obmittenda demonstrat, ut ait Seneca in quadam epistola ad Lucillum.⁴⁰ Sed nec intelligatur de sapiencia huius mundi, que secundum beatum Gregorium in Moralibus super illo verbo Iob:⁴¹ „*Deridetur iusti simplicitas.*“⁴² [...] *Est cor ymaginacionibus*⁴³ tegere etc. Require in sermone *Ecce sacerdos.* Hanc ergo *qui abicit, infelix est, et vana est spes eius.* Proverbiorum 8.⁴⁴ Et sic patet tota maior propocitio, quo ad singulas sui partes probata, quam pro tanto in mei sermonis exordio vestre duxi paternitati probandam, quoniam Dominus noster Ihesus Christus, *Rex regum et Dominus dominancium,* Apocalypsis 19,⁴⁵ facturus memoriam mirabilium suorum, salubre nobis convivium preparavit, in quo:

- depurati a peccatis debemus dapem sumere,
- ex lege Dei et mandatis proximum diligere,
- cum servis digne preparatis vigiles existere
- servata norma equitatis cuique iustum reddere,
- in fulgore claritatis coram rege sistere.

Dixi primo: Quod Dominus noster Ihesus Christus salubre nobis convivium preparavit, in quo depurati a peccatis etc. Ad quod hortatur nos apostolus in epistola hodierna: *Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat.* Prime Ad Corinthios xi.⁴⁶ Cui alludit Bernardus in suis Meditationibus dicens:⁴⁷ *Integritatis tue curiosus explorator vitam tuam cottidiana discussione examina. Attende diligenter, quantum admodum proficis, vel quantum deficis, qualis sis in moribus, et qualis sis in affectibus etc., usque Deum offendisti.* Hec ille. Require in Sermone *Accipite.* Quapropter illum, *qui dat escam omni carni,* Psalmi 14, 5,⁴⁸ debemus rogare dicentes: *panem nostrum cottidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra.*⁴⁹ Quod verbum pertractans Hugo de Sancto Victore in Expositione oracionis Dominice ita ait:⁵⁰ *O Domine, prius da panem [...], postea dimitte [...] debita etc., usque da ad gloriam.* Hec ille. Require in Sermone

³⁷ Sp 6,22–23.

³⁸ **Aristoteles**, *Metaphysica I (A), Caput I (Les Auctoritates Aristotelis. 115).*

³⁹ *Liber philosophorum moralium antiquorum (Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, 495).*

⁴⁰ **Seneca**, *Epistulae morales ad Lucilium, Epistula 16 (LLA 335PH, 48).*

⁴¹ **Gregorius Magnus**, *Moralia in Iob (PL 75, 947).*

⁴² Iob 12,4.

⁴³ *machinationibus – ed.*

⁴⁴ Sp 3,11.

⁴⁵ Apo 19,16.

⁴⁶ I Cor 11,28.

⁴⁷ **Bernardus Claraevallensis**, *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis. Caput 5 (PL 184, 494–495).*

⁴⁸ Ps 135,25.

⁴⁹ Lc 11,3–4.

⁵⁰ **Hugo de Sancto Victore**, *Expositio orationis Dominicae, Caput 12 (PL 175, 786).*

Accipite. Et non inmerito, karissimi, quod teste apostolo: Quocienscumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec veniat. Prima Corinthiorum xi.⁵¹ Quia iste est panis, qui de celis descendit, et dat vitam mundo. Iohannis 6.⁵² Hoc pane confortatus Helyas ambulavit xl diebus et xl noctibus usque ad montem Dei Oreb. 3 Regum 19.⁵³ Si quis igitur manducaverit ex hoc pane, vivet in eternum. Iohannis 6.⁵⁴

Dixi 2°: Quod Dominus noster Ihesus Christus salubre convivium nobis preparavit, in quo debemus ex lege Dei etc. Quapropter dixit Salvator apostolis: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. Iohannis 13.⁵⁵ Et infra, capitulo 15:⁵⁶ Manete in dilectione mea. Nec mirum, karissimi, quod teste Augustino De spiritu et anima, capitulo 12, dicente:⁵⁷ Per dileccionem namque rationalem creaturam sibi copulavit, ut eum semper haberet, et in ipso maneret, in eo delectans, gaudens et exultans. Per dileccionem Creatori suo et sibi invicem rationalis creatura copulata est. Solum namque est dileccionis vinculum, quod ligat utrosque in idipsum. Per amorem Dei omnes ei adheremus; [9v] per amorem proximi omnes ad invicem unum sumus, ut bonum fiat omnium singulorum, et quod quis non habet in se, in altero possideat. Caritas est via Dei ad homines, et via hominum ad Deum. Per caritatem namque venit Deus ad homines, venit in homines, factus est homo. Per caritatem homines diligunt Deum, eligunt, ad Deum currunt, ad Deum perveniunt. Sic familiaris est Deo caritas, ut ipse mansionem nolit habere, ubi caritas non fuerit. Si ergo caritatem habemus, Deum habemus, quia Deus caritas est. Et super illo verbo, prima Iohannis, 3 capitulo:⁵⁸ In hoc manifesti sunt filii Dei, et filii dyaboli, tractatu 4:⁵⁹ Dileccio sola discernit inter filios Dei et filios dyaboli. Signent se omnes signo crucis, respondeant omnes amen, cantent omnes alleluia, baptizentur omnes, intrent ecclesias, impleant parietes basilicarum; non discernuntur filii Dei a filiis dyaboli nisi caritate. Qui habent caritatem, nati sunt ex Deo. [...] Magnum indicium, magna discrecio. Quitquid vis habe; hoc solum nisi habeas, nec tibi prodest; alia si non habeas, hoc habe, legem implesti. Hec ille. Eapropter dicit apostolus Ad Romanos 13:⁶⁰ Nemini quitquam debeatis, nisi ut invicem diligatis. Ibidem: quia qui diligit proximum suum, legem implevit. Diliges igitur, karissime, Dominum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua. Deuteronomio 6; Matthei 22.⁶¹*

Dixi 3°: Quod Dominus noster Ihesus Christus etc., in quo debemus cum servis digne etc. Unde talibus loquitur Dominus in ewangelio: *Beati servi illi quos, cum venerit dominus, invenerit vigilantes. [...] Quod precinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit eis. Luce 12.⁶² Cui dicio alludit Augustinus De moribus ecclesie, capitulo 34, dicens:⁶³*

⁵¹ I Cor 11,26.

⁵² Io 6,33.

⁵³ III Rg 19,8.

⁵⁴ Io 6,52.

⁵⁵ Io 13,34.

⁵⁶ Io 15,9.

⁵⁷ **Pseudo-Augustinus**, (Alcherus Claraevallensis - dubium), De spiritu et anima, Caput 16 (PL 40, 792).

⁵⁸ I Io 3,10.

⁵⁹ **Augustinus**, In epistolam Joannis ad Parthos tractatus X, Tractatus 5 (PL 35, 2016).

⁶⁰ Rm 13,8.

⁶¹ Dt 6,5; Mt 22,37.

⁶² Lc 12,37.

*Quis non miretur et predicet hos Deum servos, qui contemptis atque desertis huius mundi illecebris in communem vitam sanctissimam et castissimam congregati sunt, etatem simul agunt in orationibus vigilantes? Ecce beati servi, quos [...] dominus invenit vigilantes*⁶⁴ in leccionibus, in studiis, in contemplatione cum Deo. Sicut scriptum est: *Beati servi tui, qui assistunt coram te [...], Domine, et audiunt sapienciam tuam.*⁶⁵ Hii nulla superbia tumidi, nulla pertinacia turbulenti, nulla invidia lividi, nulla ypocrisi colorati, sed modesti, verecundi, humiles, placidi, concordissimam vitam et innocentissimam⁶⁶ in Deo agunt, et gratissimum munus ipsi offerunt. Iuxta illud Psalmi: *Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat.* Psalmi c^o.⁶⁷ Cuius rei gracia apostolus quemlibet nostrum et potissime prelatos hortatur dicens: *Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac ewangeliste, ministerium tuum imple. Sobrius esto.* 2^a Ad Thymotheum 4.⁶⁸ Sed audite, quid Dominus dicit in ewangelio: *Quis, putas, est fidelis servus, et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore?*⁶⁹ Quasi diceret rarus. Nota: hic potest adduci Ambrosium super Beati immaculati, littera 12:⁷⁰ *Rarus est qui possit dicere Domino: servus tuus sum ego etc. usque bonis moribus redimitus. Beatus igitur servus quem, cum venerit dominus, invenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituit eum.* Matthei 24, et Luce 12.⁷¹

Dixi 4°: Quod Dominus noster Ihesus Christus etc., in quo debemus servata norma equitatis etc. Qualis enim est Dominus, talis debet esse servus. Quapropter querit propheta a Domino: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo etc.*⁷² Et respondit Dominus: *Qui ingreditur sine macula, et operatur iusticam.* Psalmi 14.⁷³ Super quo verbo Cassiodorus:⁷⁴ *Iusticia non novit patrem etc.* Sed Dominus noster iustus est iuxta illud Psalmi: *Iustus Dominus, et iusticias dilexit; equitatem vidit vultus eius.* Psalmi 9.⁷⁵ Sed ait, quid Dominus precipit in lege: *Quod iustum est iudicate, sive civis sit ille, sive peregrinus.* [10r] *Nulla erit distancia personarum, ita parvum audietis ut magnum, nec accipietis cuiusquam personam, quia Dei iudicium est.* Deuteronomio primo.⁷⁶ Quia secundum Cassiodorum super Psalmo 14, super illo verbo operatur iusticiam:⁷⁷ *Iusticia non novit patrem, non novit matrem, veritatem novit, personam non accipit, Deum imitatur.* Sed contra

⁶³ **Augustinus**, De moribus ecclesiae catholicae, Caput 31 (PL 32, 1338). Citát z tohoto díla je v rukopisu v polovině přerušen (po slovech *in orationibus vigilantes?*) a napojen až o kus dál (slovy *nulla superbia tumidi...*).

⁶⁴ Lc 12,37.

⁶⁵ II Par 9,7.

⁶⁶ intentissimam – ed.

⁶⁷ Ps 100,6.

⁶⁸ II Tm 4,5.

⁶⁹ Mt 24,45.

⁷⁰ **Ambrosius**, Expositio in Psalmum CXVIII, Sermo 12 (PL 15, 1374).

⁷¹ Mt 24,46; Lc 12,43.

⁷² Ps 14,1.

⁷³ Ps 14,2.

⁷⁴ **Hieronimus**, Tractatus LIX in Psalmos, Psalmus 14 (CC SL 78). Tento citát bývý často připisován Cassiodorovi, jak je učiněno i zde v rukopisu.

⁷⁵ Ps 10,8.

⁷⁶ Dt 1,16–17.

⁷⁷ **Hieronimus**, Tractatus LIX in Psalmos, Psalmus 14 (CC SL 78). Tento citát bývý často připisován Cassiodorovi, jak je učiněno i zde v rukopisu.

oppositum facientis invehitur Ysidor in Synonymis suis dicens:⁷⁸ *Ocultam maliciam blandis sermonibus ornant, aliud ore promunt, aliud corde volutant. Opere destruunt quod sermone promittunt, sub pietatis habitu animo venanto incedunt. Velant maliciam suco bonitatis, caliditatem simplicitatem occultant, amiciciam dolo simulant, ostendunt vultu quod non est in corde.* Et subdit: *Si legitimum nihil est, si veritas iudicii nulla est, si equitas abicitur, si ius non creditur, iusticia cunctis negatur, pereunt leges etc.* usque illa: *iniqui honorantur, iusti deiciuntur.* Require in Sermone *Accipite.* Hec ille. Sed de nobis dicitur per prophetam: *Sacerdotes tui induantur iusticia, et sancti tui exultent.* Psalmi 141.⁷⁹ *Beati, igitur, qui custodiunt iudicium, et faciunt iusticiam in omni tempore.* Psalmi 105.⁸⁰

Dixi 5: Quod in hac sanctissima cena debemus in fulgore claritatis coram rege sistere. Unde 3ⁱ Regum x, dixit regina Saba ad regem Salomonem:⁸¹ *Beati servi tui, qui stant coram te, et audiunt sapienciam tuam.* Eapropter dicit Augustinus in sermone, qui incipit *Scriptum est quoniam Moyses etc. serpentem suspendit in heremo:*⁸² *Discite legem, sacerdotes, ne surdo maledicatis. Tunc enim surdo maledicatis, quando propter ignoranciam consilium dare nescitis. [...] Itaque nolite pigrescere, sed legite Scripturam. Discite sapienciam,*⁸³ *quia lenior est oleo, sublimior auro, purior argento. Hec est que precipue [...] diligere Deum invitat, corda illuminat, linguam purificat, conscienciam probat, animam sanctificat, fidem confirmat, dyabolum vincit, peccatum spernit, animam frigidam calefacit, lumen consciencie est, tenebras ignorancie expellit, tristitiam seculi extinguit, leticiam Spiritus [...] accendit, sicienti potum tribuit. Hec est [...], que dicitur⁸⁴ insipientibus sapientes faciunt, primos de novissimis ponit, [...] naturam firmat, levitatem prohibet, temperat dolorem, [...] docet iuvenes, [...] instruit senes,⁸⁵ sanat egrotos, roborat infirmos, [...] mentis stabilitatem donat, [...] humiles exaltat, rectas vias indicat.* Hec ille. Qua fretus quilibet potest dicere cum sapiencie: *Venerunt mea omnia bona pariter cum illa, et innumerabilis honestas per manus illius, [...] et ignorabam quoniam omnium bonorum mater est.* Sapiencie 7.⁸⁶ Eapropter ipsa divina Sapiencia potest dicere cuilibet nostrum, Proverbiorum 8:⁸⁷ *Beatus homo, qui audit me, et qui vigilat ad fores meas cottidie, et observat ad postes hostii mei. Qui me invenerit, vitam inveniet, et hauriet salutem a Domino.* Et sic patet tota minor propositio probata ex premissis. Igitur taliter thema concludo:

- qui peccatorum scelera uniens hic detexit,
- qui equitatis opera numquam hic neglexit,
- qui ad Christi opera pronum se evexit,
- qui iusta legis federa non rupit, sed protexit,
- qui clarus super sydera argute gentes rexit,
- in finem Christi dextera patenter hunc dilexit,

⁷⁸ **Isidorus Hispaniensis**, Synonyma, Liber I, Caput 7–9 (PL 83, 829–830).

⁷⁹ Ps 131,9.

⁸⁰ Ps 105,3.

⁸¹ III Rg 10,8.

⁸² **Pseudo-Augustinus** Belgicus, Sermones ad fratres in eremo, Sermo 38 (PL 40, 1306).

⁸³ Discite eam, filioli, saepe eam legite – ed.

⁸⁴ de – ed.

⁸⁵ errantes – ed.

⁸⁶ Sp 7,11–12.

⁸⁷ Prv 8,34–35.

que sunt thematis verba, caritati vestre in primordio sermonis prelibata, in quibus verbis in hac sacra Domini cena tria nobis ostenduntur:

primo divina benignitas relucens in effectum, quia dilexit,

cetus Christi unitas concors in affectum, quia eos,

status durabilitas procul ad effectum, quia in finem.

Nec mirum, karissimi, quod in hac sanctissima cena Dominus noster Ihesus Christus:

caritate prehenda nos sibi federavit, quia dilexit,

ut corda pura sint et munda, suorum pedes lavit, quia eos,

sit gens leta, sit iocunda, quam Deus liberavit, quia in finem.

[10v] Ergo, o devote clerice vernacule Christi Ihesu,

– audi nova valde grata pro salute anime, quia dilexit,

– corda munda Deo data vivant sine crimine, eos,

– pastu vite saciata in celi erunt agmine, in finem.

Tamen de thematis dictione:

Dixi primarie: dividendo, quod in sanctissima Domini cena ostenditur divina benignitas etc., quia dilexit, pro cuius concordia accedat illud Apocalypsis primo:⁸⁸ *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, et fecit nos regnum, et sacerdotes Deo et Patri suo.* Circa hanc materiam procedendo quinque occurrunt inquisitione contemplanda: primo quis dilexit, 2° quos dilexit, 3° qualiter dilexit, 4° ubi dilexit, 5° ad quid dilexit.

Ad primum: Quis dilexit? Respondeo:

– qui est celi fabricator et salvator populi.

Ad 2: Quos dilexit? Respondeo:

– cetum, qui est imitator Christi regis seculi.

3°: Qualiter dilexit? Respondeo:

– ut salutaris homo fit viator, dantur cruoris rivuli.

5:⁸⁹ Ubi dilexit? Respondeo:

– ubi hostis adversator et tenebrarum emuli.

5: Ad quid dilexit? Respondeo:

– ut sit Dei venerator, futuri heres seculi.

Pro quibus sumo exponendum illud Apocalypsis primo:⁹⁰ *Dilexit nos, et lavit nos etc.*, in qua auctoritate nobis devote contemplantibus:

– reseratur nunc patenter Christi beneficium, quia dilexit nos,

– emundatur sapienter peccatum et flagitium, lavit nos a peccatis nostris,

– propinatur affluenter salutis iam pro fluvium, in sanguine suo,

– sublimatur complacenter regni ad fastigium, fecit nos regnum et sacerdotes,

– applicatur, ut sit semper Dei ad obsequium, quia Dei et Patri suo.

Dixi primo: Quod in sanctissima cena Domini Ihesu reseratur nunc patenter etc. Unde dicit apostolus Ad Ephesios 5:⁹¹ *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro*

⁸⁸ Apo 1,5–6.

⁸⁹ Písařská chyba, má být „4“.

⁹⁰ Apo 1,5.

⁹¹ Eph 5,2.

nobis, oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis. Diligamus ergo Deum, karissimi, quia Deus prior dilexit nos. Prima Iohannis 4.⁹² Cui alludit beatus Augustinus in libro De spiritu et anima, capitulo 12 dicens:⁹³ Miser ego, quantum deberem diligere Deum meum, qui me fecit cum non eram, redemit cum perieram! Non eram, et de nichilo me fecit, non lapidem, non arborem, non avem vel aliquod de animalibus, sed hominem voluit me esse. Dedit mihi vivere, sentire, discernere. Perieram, et ad mortalitatem descendit, mortalitatem suscepit, passionem sustinuit, mortem vicit, et sic me restauravit. Perieram et abieram, quia in peccatis meis venundatus eram, venit ille post me ut redimeret me, ut tantum me dilexit, ut sanguinis sui precium appenderet pro me, talique pacto reduxit me de exilio, et redemit de servicio. Nomine etiam suo vocavit me, ut memoriale suum semper esset apud me. Unxit me oleo leticie quo ipse erat unctus, ut ab uncto essem unctus, et a Christo dicerer christianus. Sic gracia eius et misericordia semper prevenerunt me. De multis namque periculis sepe liberavit me liberator meus, quando errabam, reduxit me; quando ignorabam, docuit me; quando peccabam, corripuit me; quando contristabar, consolatus est me; quando desperabam, confortavit me; quando cecidi, erexit me; quando steti, tenuit me; quando ivi, duxit me; quando veni, suscepit me. Hec et multa alia fecit mihi Dominus meus, de quibus erit mihi dulce loqui, semper cogitare, semper gracias agere, ut pro omnibus suis beneficiis possim eum laudare pariter et amare. Et concludit circa finem capituli: Nec pro hiis omnibus quid retribuam vel rependam habeo, nisi tantum ut diligam. Non enim melius nec decencius quam per dilectionem rependi potest, quod ex dilectionem datum est. Hec ille.

Dixi 2: In figura quod emundatur sapienter etc., quia *lavit nos a peccatis nostris*. Unde Iohannis 13:⁹⁴ *Aquam [11r] misit in pelium, lavit pedes eorum*. Quod verbum pertractans Bernardus super Iohannem, sermone 2 sic dicit:⁹⁵ *Quid est aqua? [...] Ista aqua ista est benedicta aqua, que sordes mencium sanat, leprosos mundat, cecos illuminat, egrotos sanat, inpios iustificat, mortuos resuscitat. Ad hanc aquam Dominus meus invitat sicientes, dicens: „Si quis sitit, veniat ad me et bibat.“⁹⁶ Aqua ista est Spiritus sanctus. Aqua ista est aqua illa, de qua Ieremias ait: „Dereliquerunt fontem aque vive, et foderunt sibi cystemas dissipatas, que continere non valent aquas.“⁹⁷ Et subdit: *Pota me, Domine Ihesu, isto fonte, ut non siciam amplius. Nam sitit anima mea ad istum fontem vivum. O si video fontem istum! O si saciabor tam dulcissimo fonte! Putas, veniet tempus, quo plenarie possim de eo haurire? Et quando? Et si aliquando, quare non modo?* Hec ille.*

Dixi 3°: In figura quod nobis in dominica cena propinatur affluenter etc., *in sanguine suo*. Unde Ad Ephesios 1:⁹⁸ *In quo habemus [...] remissionem peccatorum secundum divicias gracie eius, que superhabundavit in nobis*. Eapropter dicit Augustinus libro De virginitate nostrum quemlibet exhortans:⁹⁹ *Inspice vulnera pendentis, sanguinem morientis, precium redimentis, cycatrices resurgentis. Capud [...] inclinatum ad osculandum, cor*

⁹² I Io 4,19.

⁹³ **Pseudo-Augustinus**, (Alcherus Clareauellensis - dubium), De spiritu et anima (PL 40, 792–793).

⁹⁴ Io 13,12.

⁹⁵ **Pseudo-Bernardus Clareauellensis**, Sermones XV de verbis Domini in Cena, Sermo 2 (PL 184, 883–884).

⁹⁶ Io 7,37.

⁹⁷ Ier 2,13.

⁹⁸ Eph 1,7–8.

⁹⁹ **Augustinus**, De sancta virginitate, (PL 40, 428) S uvedeným Augustinovým dílem se shoduje jen první část citátu. Druhá polovina citátu (od slov *cor apertum...*) je převzata z **Pseudo-Augustina** Belgica, Sermones ad fratres in eremo, Sermo 32 (PL 40, 1293).

apertum ad diligendum, brachia extensa ad amplexandum, totum corpus expositum ad redimendum. Hec quanta sint cogitate, in statera cordis vestri appendite, ut ille vobis totus figatur in corde, qui totus pro vobis fixus fuit in cruce. Hec ille. Nec mirum, karissimi, quia ut ait Bernardus in Meditationibus:¹⁰⁰ Non enim pro toto mundo Deus animam suam dare voluit, quam pro humana anima dedit. Sublimius est ergo anime precium, que non nisi Christi sanguine redimi potuit. Quam ergo commutationem dabis pro anima tua, qui pro nichilo das illam? Nonne Dei Filius cum in sinu esset Patris, a regalibus sedibus pro ea descendit, ut eam liberaret a potestate dyaboli? Quam cum vidisset peccatorum finibus irretitam, iamiamque demonibus traditam, ut morte perpetua dampnaretur, flevit super illam, que se flere nesciebat. Nec solum flevit, sed etiam se occidi permisit, ut precioso sanguinis sui precio eam redimeret. Et tunc exclamans concludit: Aspice, mortalis, pro te datur hostia talis. Agnosce quam nobilis est anima tua, etiam quam gravia fuerint eius vulnera, pro quibus necesse fuit Christum Dominum vulnerari. Si enim non essent hoc ad mortem et ad mortem sempiternam, numquam pro eodem¹⁰¹ remedio Dei Filius moreretur. Hec ille. Ipse enim per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, eterna redemptione inventa. Ad Hebreos 9.¹⁰²

4: In figura sublimatur complacenter etc., quia fecit nos regnum et sacerdotes. Unde Sapiencie 5:¹⁰³ *Accipient regnum decoris, et dyadema speciei de manu Domini; quoniam dextera sua reget¹⁰⁴ eos, et brachio sancto defendet illos.* De vobis autem dicit Dominus Exodi 19:¹⁰⁵ *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta.* Quibus alludit beatus Ambrosius in suo Pastoralis eminenciam status vestri extollens in hec verba Ambrosio:¹⁰⁶ *Audite me, beatissimi patres, et qui signum¹⁰⁷ ducitis, sanctissimi fratres. Audite me, stirps levitica, propago sanctificata, germen sacerdotale, duces et rectores gregis Christi. Audite me rogantem vos pariter et timentem. [...] Aliam monentem: Ne falli possimus in opere, qui cognoscimus veritatem. [...] Honor igitur, fratres, et sublimitas episcopalis nullis poterit comparacionibus adequari. Si regum fulgore compares et principum dyademati, longe erit inferius, quam si plumbum metallum ad auri fulgorem compares, quippe cum videas regum colla et principum submitti genibus sacerdotum, et exosculatas eorum dextras, oracionibus eorum se credant communiri. [...] Hec vero cuncta, fratres, ideo nos premisisse [11v] debetis cognoscere, ut ostenderemus nihil esse in hoc seculo excellencius sacerdotibus, nihil sublimius reperiri; ut cum dignitatem episcopatus episcoporum oculis demonstramus, et digne noscamus quid sumus, et quod sumus professione, accione potius quam nomine demonstramus; ut nomen congruat accioni, accio respondeat nomini; ne sit nomen inane, et crimen immane; ne sit honor [...] et vita proclivis; ne sit deifica professio, et illicita accio; ne sit religiosus amictus, et irreligiosus profectus;¹⁰⁸ et ne sit gradus excelsus, et deformis excessus; ne habeatur in ecclesia cathedra sublimior, et consciencia sacerdotis reperiatur humilior; ne locucionem simulemus columbinam, et mentem habeamus caninam; ne*

¹⁰⁰ **Bernardus Claraevallensis**, Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis, Caput 3 (PL 184, 490).

¹⁰¹ eorum – ed.

¹⁰² Hb 9,12.

¹⁰³ Sp 5,17.

¹⁰⁴ teget – ed.

¹⁰⁵ Ex 19,6.

¹⁰⁶ **Ambrosius**, De dignitate sacerdotali, Captus 2–3 (PL 17, 569–570).

¹⁰⁷ et si dignum – ed.

¹⁰⁸ profectus – ed.

professionem monstremus ovinam, et ferocitatem habeamus lupinam, ut digne nobis per prophetam respondeatur a Domino: „Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.“ Ysaie 29.¹⁰⁹ Hec ille. Sed de vobis potest verificari illud Prime Petri 2:¹¹⁰ Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis etc.

Dixi ultimo: in figura quod nostrum quivis applicatur, ut sit semper etc., quia *Deo et patri suo*. Unde nos hortatur ewangelista: *In sanctitate et iusticia coram ipso, omnibus diebus nostris serviamus illi*. Luce primo.¹¹¹ Cui alludit beatus Ambrosius super Beati immaculati, littera 12, dicens:¹¹² *Nulla condicio gnosior, nulla sanctior institutio, nullus gravior fructus servitute Dei, cui servire regnare est et beatificari. Qui enim servit iusticie, debet repellere iniquitatem. Qui servit immaculato, debet tenere castimonie disciplinam. Qui servit luci, debet odisse tenebras peccatorum. Qui servit Deo, debet esse corde perfectus. Sicut scriptum est: „Timete Dominum, et servite illi corde perfecto.“ Iosue 24.¹¹³ Hec ille. Cui alludit Augustinus De vita Christiana dicens:¹¹⁴ *Sanctum esse populum suum Deus voluit, et ab omni contaminatione iniquitatis et iniusticie esse alienum. Talem eum esse voluit, tam iustum, tam pium, tam immaculatum, tam simplicem, ut nihil quod in eo gentes redarguerint invenirent, sed quod admirarentur, et dicerent: „Beata gens, cuius est dominus Deus eius, populus, quem elegit in hereditatem sibi.“¹¹⁵ Tales esse convenit Dei cultores et servos mansuetos, graves, prudentes, pios, irreprehensibiles, immaculatos; ut quicumque eos viderit, stupeat et admiretur, et dicat. Vere hii homines sunt Dei, quorum talis est conversacio. Et ipsi gaudenter dicere queant: *Nostra conversacio in celis est*. Ad Philippenses 3.¹¹⁶**

Dixi 3°: Primarie dividendo, quod nobis in hac sacra cena ostenditur status, durabilitas etc., quia dicitur: *in finem*. Pro quo accedat illud apostoli Ad Romanos 6:¹¹⁷ *Nunc autem liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam eternam*. In qua auctoritate ostenditur:

- pondus grave peccatorum Christi ablatum gracia, quia *nunc liberati a peccato*,
- honor decus servitorum fideli in militia, *servi autem facti Deo*,
- grande opus meritorum ad celi ducens atria, *habetis fructum vestrum in sanctificationem*,
- largum munus premiorum in summi regis curia, *finem vero vitam eternam*.

Dixi primo: Quod nobis in auctoritate ostenditur pondus grave peccatorum etc., quia dicitur: *nunc liberati a peccato*. Unde dicit apostolus Ad Romanos 7:¹¹⁸ *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et sequitur: Gracia Dei per Ihesum Christum Dominum nostrum*.

¹⁰⁹ Is 29,13.

¹¹⁰ I Pt 2,9.

¹¹¹ Lc 1,74–75.

¹¹² **Ambrosius**, Expositio in Psalmum CXVIII, Sermo 10 (PL 15, 1336). Shoda citátu s uvednou edicí je pouze částečná.

¹¹³ Ios 24,14.

¹¹⁴ **Pseudo-Augustinus** (vel Pelagius - dubium), De vita christiana, Caput 9 (PL 40, 1039).

¹¹⁵ Ps 32,12.

¹¹⁶ Phil 3,20.

¹¹⁷ Rm 6,22.

¹¹⁸ Rm 7,24–25.

Sed dices mihi: quando liberati, et per quem liberati? Respondeo: per Dominum Ihesum, qui *vere languores nostros tulit, et peccata nostra ipse portavit*. Ysaie 53.¹¹⁹ Huic alludit Augustinus in libro Soliloquiorum dicens:¹²⁰ *Scio, Domine, et confiteor docente te, quoniam [...] si quid unquam boni a te habui.*¹²¹ [...] *Si quando steti, per te steti, si quando cecidi, per me cecidi. Semper in luto iacuissem, nisi tu me erexisses, semper cecus fuisset, nisi tu me illuminasses. Quando cecidi, numquam surrexissem, nisi tu mihi manum [12r] porrexisses. Postquam etiam me erexisti, semper cecidissem, nisi tu me sustinuisses; sepius periissem, nisi tu me gubernasses. Sic semper, Domine, misericordia et gracia tua prevenit me, liberans me a malis omnibus, salvans a preteritis, suscitans a presentibus, et muniens a futuris, prescindens etiam ante me laqueos peccatorum, tollens occasiones et causas; quia nisi tu hoc mihi fecisses, ego omnia peccata mundi fecissem; quoniam scio, Domine, quod nullum peccatum est quod unquam fecit homo, quod non possit facere alter homo, si desit Creator a quo factus est homo. Sed quod non facerem, tu fecisti; quod abstinerem, tu iusisti; et quod tibi crederem, tu gratiam infundisti. Tu namque, Domine. [...] Servabis¹²² me tibi [...], ut adulterium et omne aliud peccatum non committerem. Quapropter ait propheta: Anima nostra sicut passer erepta est de laque venantium; laqueus contritus est, et nos liberati sumus. Psalmi 132.¹²³*

Sed ad 2^m: quomodo liberati sumus? Respondeo, quod per mortem, crucem et passionem Christi. Unde sancta mater canit ecclesia:¹²⁴ *Nos autem gloriari oportet in cruce Domini nostri Ihesu Christi, in quo est salus, vita et resurreccio nostra, per quem salvati et liberati sumus. Ut nostrum quilibet valeat Domino Ihesu: Libera me, Domine, et pone me iuxta te. Iob 17.¹²⁵*

Et unde nobis peccatoribus tanta dignacio, Domine, pietatis? Respondeo, quod ex ingenti caritate ipsius, que ad nos profluxit. Eapropter Ipse dicit per prophetam: *In caritate perpetua dilexi te; ideo attraxi te, miserans tui. Ieremie 31 etc.*¹²⁶ Iohannes 14 ait:¹²⁷ *Maiorem hanc dileccionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Sed ucinam nostrum quilibet condigne et veraciter dicere possit: Tu scis, Domine, quia amo te, et animam meam pono pro te. Iohannis 21.¹²⁸ Et nobis Dominus Ihesus dignetur respondere: En ego morior, et Deus erit vobiscum. Genesis 48.¹²⁹ Ecce ego morior, cum nichil horum fecerim, que isti maliciose composuerunt adversum me. Danielis 13.¹³⁰ En ego morior vestra pro salute. Unde Ambrosius libro De bono mortis ait:¹³¹ *Mors vel mortificacio Christi est remissio peccatorum, ablucio criminum, erroris oblivio, assumpcio graciaram. Unde potest nobis dicere Dominus Ihesus illud Trenorum primo:¹³² O vos omnes, qui**

¹¹⁹ Is 53,4.

¹²⁰ **Pseudo-Augustinus**, Liber Soliloquiorum anime ad Deum, Caput 15 (PL 40, 876–877).

¹²¹ Si quid boni unquam habui, a te recepi – ed.

¹²² regebas – ed.

¹²³ Ps 123,7 (v rukopisu chybné číslování).

¹²⁴ Mešní introit Nos autem gloriari. Zpívaná na Zelený čtvrtek.

¹²⁵ Iob 17,3.

¹²⁶ Ier 31,3.

¹²⁷ Io 15,13.

¹²⁸ Io 21,15; 16,17.

¹²⁹ Gn 48,21.

¹³⁰ Dn 13,43.

¹³¹ **Ambrosius**, De bono mortis, Caput 4 (PL 14, 547).

¹³² Lam 1,12.

transitis per viam, attendite, et videte si est dolor similis sicut dolor meus! Ipse enim mortuus est propter delicta nostra, ut ait apostolus Ad Romanos 4.¹³³ Ut nostrum quilibet dicere possit: Domine, paratus sum tecum et in carcerem et in mortem ire. Iohannis.¹³⁴ Unde Augustinus libro De visitacionibus infirmorum ait:¹³⁵ O mors desiderabilis! O mors malorum omnium presencium finis! O mors laboris clausula, quietis principium! Quis cogitare queat tuarum utilitates beatitudinum? Nam male mori, Christianorum non est, bene autem mori est Christo vivere. Et quis ipsius beneficia sufficienter expediat, que hominem Christo conglutinat, que, ut dictum est, finis malorum est, nutrix vel inicium future felicitatis? Valeas, mors mi dilectissima, confiteor quoniam si possem, libenter te complecterer et libenter te gustarem, ultro subirem; et testor, quoniam omnis cogitacio mea, [...] instigat me ad tui dileccionem, tantum ne intempesta venias. Hec ille.

Dixi 2°: Quod in auctoritate ostenditur honor decus servitorum etc. Unde Augustinus libro De vita christiana dicit:¹³⁶ *Duo sunt, quibus boni servire videntur et mali: bonus Deus, cui omnes bene conversantes deserviunt; dyabolus autem malus, cuius quisquis qui male¹³⁷ operatur, famulus est. Non enim a nobis hoc solum poscitur, ut non vivendo male servi dyaboli esse desinamus, sed vivendo bene Deo servire videamur. Nam quisquis nec malum videtur operari nec bonum, cuius servus videatur [12v] esse ignoro. Et quem a Deo vitam poterit sperare perpetuam, quam bene faciendo non meruit. Nemo se, inquam, sensu proprio decipiat et illudat, nemo vana se existimacione seducat. Quisquis bonus non fuerit, vitam non habebit. Quisquis non iusticie et misericordie opera fecerit, non potest regnare cum Christo.*

3°: In auctoritate ostenditur grande opus meritorum etc., *habetis fructum vestrum in sanctificacionem*. Unde Sapiencie 3°:¹³⁸ *Bonorum laborum gloriosus est fructus. Ergo, karissime, habeto pacem, et per hoc habebis fructus optimos. Iob 22.¹³⁹ Unde Ad Galatas 5:¹⁴⁰ Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax, paciencia, longanitas, bonitas benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continencia, caritas. Sitis die hodierna repleti fructu iusticie per Ihesum Christum, in laudem et gloriam Dei. Ad Philippenses primo.¹⁴¹ Non enim vocavit nos Deus in immundiciam, sed in sanctificacionem.¹⁴² Hec est enim voluntas Dei, sanctificacio vestra, usque honore. Prima Ad Tesalonicenses 4.¹⁴³*

Dixi 4: Quod in figura ostenditur largum munus premiorum etc., quia dicitur: *finem vero vitam eternam*. Unde Danielis 9:¹⁴⁴ *finem accipiat peccatum,¹⁴⁵ deleatur iniquitas, et adducatur iusticia sempiterna. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Matthei x, 24.¹⁴⁶ Quibus pulcherrime alludit Augustinus De vita solitaria, insuper qui*

¹³³ Rm 4,25.

¹³⁴ Lc 22,33.

¹³⁵ Pseudo-Augustinus, De visitatione infirmorum, Liber 1, Caput 6 (PL 40, 1152).

¹³⁶ Pseudo-Augustinus (vel Pelagius – dubium), De vita christiana, Caput 10 (PL 40, 1040).

¹³⁷ V rukopisu je chybně zapsáno „qui male“ dvakrát po sobě.

¹³⁸ Sp 3,15.

¹³⁹ Iob 22,21.

¹⁴⁰ Gal 5,22.

¹⁴¹ Phil 1,11.

¹⁴² I Thes 4,7.

¹⁴³ I Thes 4,3–4.

¹⁴⁴ Dn 9,24.

¹⁴⁵ Chybí et.

¹⁴⁶ Mt 10,22 (v rukopisu chybné číslování).

intimat:¹⁴⁷ *Fratres mei, sicut ait apostolus: „Non potest coronari, qui legitime certaverit.“*¹⁴⁸
Sequitur: *Nullus enim legitime certat, nisi qui in campo usque ad finem certat. Et si certat usque in finem, legitime certat, ideo merito coronatur. Et infra: Perseverancia informat meritum, tollerat*¹⁴⁹ *boni propositum, remunerat currentem, coronat pugnantem et ducit ad bravium, conducit cunctos ad portum. Hec est tunica sancti Josep, usque ad finem contingens. Hec est tunica sacerdotalis usque ad finem perveniens. Hec est cauda hostie, quam tenemur Deo reddere et offerre. Hec est calcaneus bone operationis, quo contra serpentis morsum debemus obviare.*¹⁵⁰ *Hec est virtus, que Deum ligat. Hec est que omne bonum informat. Hec est perseverancia, qua laureantur martyres, qua coronatur virgines, qua sacerdotes sublimantur et confessores. Hec est vestis sine ruga, tunica sine macula, bonitas sine malicia. Et paucis interpositis concludit: Laboremus ergo, fratres, et laborantes perseveremus, laboremus, ut perseveranciam habeamus. Laborent monachi omnes, ut retineant, laborent virgines, ut se informet, laborent vidue, ut in ipsa perseverent. Et infra: Igitur si incepisti edificare, perfice. Si non incepisti, incipe. Si obtulisti florem tue juventutis dyabolo, saltem florem senectutis tue ymolare non differas Christo. Ipse enim misericors est, et recipiet te libenter, et dabit tibi stolam candidam, et anulum in manu tua, et calciamenta in pedibus tuis. Autem inveterate olim diebus malis, renovabitur ut aquile iuventus tua durans in eternum. Hec ille. Eapropter, o devote clerice:*

cerne munus erogari nostris sine nunciis, quia dilexit,
vide gregem adiuvari pace Christi monitis, quia eos dilexit,
gaude debes consolari cum Christi sanctis inclitis, quia in finem.

Ad quem eterne felicitatis finem ipse nos perducatur, qui nos pavit et lavit hac die, cui est honor et imperium per infinita secula seculorum. Amen. Laus et gloria sit tibi, Christe!

Feria iii^a ante translacionem beati Wenceslay ducis Bohemie anno domini etc. lxxvi in Luthomisl.

¹⁴⁷ **Pseudo-Augustinus** Belgicus, Sermones ad fratres in eremo, Sermo 8 (PL 40, 1249–1250).

¹⁴⁸ II Tm 2,5 (spíše parafráze).

¹⁴⁹ colorat – ed.

¹⁵⁰ observare – ed.

Henricus de Wildenstein, Sermones latini in diversis locis predicati, no. 3

Sermo de cena et passione Christi, editus anno LXXVI in Luthomisl

BSB München, Clm 14256, fol. 12v–18v

[12v] *Hodie est Rex, et cras morietur.* Ecclesiastici x^o.¹⁵¹ Primo Spiritus sancti inpetrandi gracia interpello thronum divine clementie dicens cum beato Augustino Libro Meditationum capitulo 2°:¹⁵² *Invoco te, Deus meus, invoco te, quia prope es omnibus invocantibus te, in [13r] veritate: tu enim veritas es. Doce me clemenciam tuam, sancta Veritas, doce me te invocare in veritate, quia hoc fieri quomodo oporteat nescio, sed a te doceri, bona Veritas, imploro. Abs te enim sapere est dissipere, te vero nosse est perfectum scire. Erudi me, divina sapiencia, et doce me legem tuam. Credo enim, quia quem tu erudieris, beatus erit, de lege tua docueris eum. Desidero invocare te, quod queso fiat in veritate. Quid est in veritate invocare veritatem, nisi in Filio Patrem? Ergo, sancte Pater, sermo tuus veritas est principiumque verborum tuorum veritas. Hoc quippe est verborum tuorum principium, quod in principio erat verbum. In ipso principio te summum adoro principium. In ipso veritatis verbo te, perfecta, invoco, veritas, quo in ipsa eadem dirigas me veritate et doceas.* Quapropter dico illud Hester 14:¹⁵³ *Domine, rex deorum et universe potestatis, tribue sermonem compositum in ore meo et adiuva me, quod in nullo alio habeo auxilium, nisi in te, Domine, qui habes omnium scienciam.* Ut in prefata dignemur, inpetremus matrem graciae fontem, nunc devote salutemus dicentes: *Ave Maria* etc. Reverendi patres et domini, si clara mentis acie scripturarum abdita velimus perlustrare, patebit evidenter, quod:

- habens gentem defensare inclita potencia,
- habens cetum regulare sua advertencia,
- cibum large ministrare pro vite indigencia,
- equum cunctis iudicare ex legis evidencia,
- sensu purus uniens, clare notus sapiencia,
- regem digne hunc vocare potes in presencia,
- hodie regem hunc vocare potes ex decencia.

Dixi primo: Habens cetum gubernare etc., hodie regem etc. Unde primi Regum 8:¹⁵⁴ *Rex noster egredietur ante nos, et pugnabit bella nostra pro nobis.* Et nos sibi dicamus, Genesis 37:¹⁵⁵ *Rex noster eris, et subiciemur dicioni tue. Domine, factum est, ut imperasti.* Luce 9.¹⁵⁶

Dixi 2: Unde Iob 29:¹⁵⁷ *Cum quasi rex in throno sederem, circumstante me exercitu, eram merencium consolator. Quia misericordia et veritas custodiunt regem, et clemencia roborabitur thronus eius.* Proverbiorum 20.¹⁵⁸ Quapropter Seneca in folia vite honeste

¹⁵¹ Eccli 10,12.

¹⁵² Augustinus, Liber Meditationum, Caput 5 (PL 40, 904–905).

¹⁵³ Est 14,12–14.

¹⁵⁴ I Rg 8,20.

¹⁵⁵ Gn 37,8.

¹⁵⁶ Lc 14,22.

¹⁵⁷ Iob 29,25.

¹⁵⁸ Prv 20,28.

ait:¹⁵⁹ *Esto fugax viciorum tuorum aliorum, vero nec scrutator nec acerbus reprehensor. [...] Clemencie esto cultor, clemens ultor, servicie detestator. [...] Ad iram tardus pronus ad misericordiam. Nec mirum, quod in hilaritate vultus regis vita, et clemencia eius quasi ymber serotinus.*¹⁶⁰

Pro 3°: 2ⁱ Esdre 3°:¹⁶¹ *Rex Darius fecit cenam magnam omnibus vernaculis suis et omnibus magistratibus Medie et Persis et omnibus purpuratis et pretoribus et consulibus et prefectis. Item in ewangelio:*¹⁶² *Homo quidam fecit cenam magnam, [...] et misit servum suum hora cene dicere invitatis ut venirent, quia parata sunt omnia.*

Pro 4°: 3ⁱ Regum x^o:¹⁶³ *Sit Dominus tuus benedictus, cui complacuisti et posuit te super thronum Israel, [...] et constituit te regem, ut faceres iudicium et iusticiam. Item 2ⁱ Paralipomenon 9:*¹⁶⁴ *Idcirco posui te [...] regem, ut faceres iudicium.*¹⁶⁵ Et populus fidelis pro rege Deum interpellans dicere potest, Psalmi 71:¹⁶⁶ *Deus, iudicium tuum regi da, et iusticiam tuam filio regis, usque in iudicio. Quia Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in eternum firmabitur. Proverbiorum 29.*¹⁶⁷ Unde tali regi quilibet dicere potest: *miserencordiam et iudicium cantabo tibi, Domine,*¹⁶⁸ *quia iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum. In Psalmo.*¹⁶⁹ Sed nunc heu res in contrarium est versa, quia, ut dicit Ysaias: *Conversum est retrorsum iudicium, et iusticia longe stetit, et equitas non potuit ingredi, quia corruit in plateis veritas.*¹⁷⁰ Quare hoc, quia omnes diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, et causa vidue non ingreditur ad eos. Ysaie primo.¹⁷¹ Cui alludit Innocencius De vilitate condicionis humane, parte 2^a, capitulo 3° dicens:¹⁷² *Consule prophetam ewangelicum Ysayam: „Omnes, inquit, diligunt munera, secuntur retributiones, pupillo non iudicant, et causa vidue non ingreditur ad eos.“*¹⁷³ *Non ipsi precedunt retributiones, quia non iudicant amore iusticie, sed retribuciones pretendunt eos, quia iudicant amore pecunie. Semper enim secuntur retribuciones, vel promissionem, vel spem, et ideo pupillo non iudicant, a quo nihil largitur, aut promittitur, vel speratur. O principes infideles, socii furum, quicumque diligitis munera, sequimini retribuciones, nunquam excucietis manum a munere, non excludatis prius cupiditatem a pectore. De vobis dicit propheta: „Principes eius quasi lupi rapientes [13v] predam, et avare sectando lucra.“*¹⁷⁴ *„Principes eius in muneribus iudicabant, et sacerdotes eius in mercede docebant, et prophete eius in pecunia diuinabant.“*¹⁷⁵ *Ecce contrarium Dominus [...] precepit in lege: „Iudices et*

¹⁵⁹ **Seneca**, De quattuor virtutibus cardinalibus. (*Les Auctoritates Aristotelis*, 282).

¹⁶⁰ Prv 16,15.

¹⁶¹ III Esr 3,1.

¹⁶² Lc 14,16–17.

¹⁶³ III Rg 10,9.

¹⁶⁴ II Par 9,8.

¹⁶⁵ II Par 9,8.

¹⁶⁶ Ps 71,2.

¹⁶⁷ Prv 29,14.

¹⁶⁸ Ps 100,1.

¹⁶⁹ Ps 118,137.

¹⁷⁰ Is 59,14.

¹⁷¹ Is 1,23.

¹⁷² **Innocencius III.**, De contemptu mundi seu De miseria conditionis humane, Lier II, Caput 3 (PL 217, 717–718).

¹⁷³ Is 1,23.

¹⁷⁴ Ez 22,27.

¹⁷⁵ Mi 3,11.

*magistros constitues in omnibus portis tuis, ut iudicent populum iusto iudicio, nec in alteram patrem declinent. Nec accipiant personam nec munera, quia munera excetant oculos sapientum, et mutant verba iustorum. Sed et iuste quod iustum est prosequeris, ut vivas.*¹⁷⁶ Hec ille. Quia ut dicit Iob:¹⁷⁷ *Ignis devorabit thabernacula eorum qui libenter accipiunt munera. Sed vos, qui gratis accepistis, gratis date,*¹⁷⁸ quod Domini iudicium est.

De 5: 3ⁱ Regum 13:¹⁷⁹ *Timuerunt regem, videntes sapienciam Dei esse cum eo. Eapropter dixit regina Saba ad regem Salomonem: Maior est sapiencia tua et opera tua, quam rumor quem audivi. Beati viri tui, et beati servi tui, qui astant coram te, et audiunt sapienciam tuam.* 3ⁱ Regum x.¹⁸⁰ *Quia melior est sapiencia quam arma bellica,*¹⁸¹ et qui illam habebit, omnia optinebit. Hanc dignis attollit preconiiis beatus Augustinus in sermone, qui incipit *Scriptum est quoniam Moyses serpentem suspendit in heremo dicens:*¹⁸² *Discite sapienciam,*¹⁸³ *quia lenior est oleo, sublimior auro, purior argento. Hec est que precipue [...]* *diligere Deum invitat, corda illuminat, linguam rectificat, conscienciam probat, animam sanctificat, fidem roborat, dyabolum vincit, peccatum spernit, animam frigidam calefacit, lumen sciencie ostendit, tenebras ignorancie expellit, tristitiam seculi extinguit, leticiam Spiritus [...]* *accendit, sicienti potum tribuit. Hec est [...], que de insipientibus sapientes facit, primos de novissimis ponit, magnos de minimis efficit, nobiles de ignobilibus mutat, naturam firmat, levitatem prohibet, temperat dolorem, confert spem, coronat senem, docet iuvenem, [...]* *instruit ignorantes, revocat errantes, sanat egros, roborat infirmos, iuvenes*¹⁸⁴ *facit sensatos, [...]* *somnolentos excitat, otiosos increpat, laborantes letificat,*¹⁸⁵ *credentibus gratiam dat, reges humiliat, humiles exaltat, rectas vias indicat, [...]* *honores multiplicat, peccata diluit, misericordiam prestat, vitam eternam perseverantibus donat. Hec ille. Quapropter, reges populi, diligite sapienciam, ut in perpetuum regnetis. Diligite lumen sapiencie, omnes qui preestis populis. Sapiencie 6.*¹⁸⁶ *Ipsa namque dicit: Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt, per me principes imperant, et potentes decernunt iusticiam. Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilaverint ad me, invenient me. Mecum sunt divicie et gloria, opes et iusticia. Melior est fructus meus auro et lapide precioso. Proverbiorum 8.*¹⁸⁷ *Et sic patet tota propositio singillatim*¹⁸⁸ *probata, quam pro tanto in mei sermonis exordio vestre reverencie probandam premisi, quoniam Dominus noster ille die hodierna faciens memoriam mirabilium suorum:*

- gentem nostram liberavit ab hostis clientela,
- complacenter ordinavit clemencie suadela,
- cuique rectum iudicavit vite pro cautela,

¹⁷⁶ Dt 16,18–20.

¹⁷⁷ Iob 15,34.

¹⁷⁸ Mt 10,8.

¹⁷⁹ III Rg 3,28.

¹⁸⁰ III Rg 10,7–8.

¹⁸¹ Eccl 9,16.

¹⁸² **Pseudo-Augustinus** Belgicus, Sermones ad fratres in eremo, Sermo 38 (PL 40, 1306).

¹⁸³ Discite eam, filioli, saepe eam legite – ed.

¹⁸⁴ brutos – ed.

¹⁸⁵ pignos incitat – ed.

¹⁸⁶ Sp 6,22–23.

¹⁸⁷ Prv 8,15–19.

¹⁸⁸ Písařská chyba, má být „singulatim“.

- sensu mentem radiavit dulci et loquela,
- pane vite saciavit pro anime medela.

Dixi primo: Quod Dominus meus gentem nostram etc. Unde dicit apostolus: *Si filius vos liberavit, vere liberi eritis.*¹⁸⁹ Et quilibet nostrum dicat cum beato Iob:¹⁹⁰ *Libera me, Domine, et pone me iuxta te, et cuiusvis manus pugnet contra me.* Cui alludit Ambrosius in oracione *Summe sacerdos* dicens:¹⁹¹ *Libera me ab inmundis et nephandis, et noxiis cogitationibus. Muni me bonorum angelorum tuorum, fida custodia, et fortissima tutela, ut hostes omnium bonorum confusi discedant.* Hec ille. Cuius rei gracia estote fortes in bello, et pugnate cum antiquo serpente et accipietis regnum eternum.¹⁹² Unde Iudicum 5:¹⁹³ *Nova bella elegit Dominus.* Hoc considerans Bernardus in suis Meditationibus [14r] dicit:¹⁹⁴ *Heu mihi! Quoniam undique sunt mihi bella! Undique tela volant, undique temptamenta etc., usque vincentes coronat.* Hec ille. Vel aliter probatur, quod Dominus noster gentem suam liberavit¹⁹⁵ etc. Unde Ad Romanos 8:¹⁹⁶ *Nunc autem liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam eternam.* Unde Luce primo:¹⁹⁷ *Sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi.* Et apostolus dicit: *Si filius vos liberavit, vere liberi eritis.*¹⁹⁸ Super quo verbo Augustinus in omilia super Iohannem dicit:¹⁹⁹ *Hec spes nostra est, fratres, ut a libero liberemur, et liberando nos servos faciat. Servi enim eramus cupiditatis, liberati servi efficimur caritatis.* Hec ille. Quia anima nostra erepta est etc., usque liberati sumus. Psalmi 122.²⁰⁰ Quapropter nostrum quilibet Domino dicat: *Libera me, Domine, et pone me iuxta te etc., usque contra me.* Iob.²⁰¹ Et quia, karissimi, *caro concupiscit adversus Spiritum, Spiritus adversus carnem.*²⁰² Quod pulchre deducit Bernardus in Meditationes dicens:²⁰³ *Caro mea de luto est, et ideo lutas et voluptuosas cogitationes ab illa habeo; vanas et curiosas de mundo; a dyabolo amaras et maliciosas. Isti tres inimici me inpugnant et persecuntur, immo quidem aperte, nunc vero occulte, semper autem maliciose. Dyabolus vero plus confidit in adiutorio carnis, quoniam magis nocet domesticus hostis. Illa vero ad subversionem meam cum illo fedus iniit, utpote de peccato nata, et in peccato nutrita; nimis²⁰⁴ corrupta ipsa origine, sed multo amplius viciata prava consuetudine. Hinc est quod tam acriter caro concupiscit adversus spiritum, quod assidue murmurat, et impatiens est discipline, quod illicite suggerit, nec contemperat rationi, nec inhibetur ullo timore. Huic accedit, hanc adiuvat, hac utitur tuortuosus ille serpens,*

¹⁸⁹ Io 8,36.

¹⁹⁰ Iob 17,3.

¹⁹¹ (Pseudo-Ambrosius, Oraciones ante Missam, Die Dominica) **Anselmus**, Oraciones, Oratio 29 (PL 158, 921).

¹⁹² Antifona Estote fortes in bello.

¹⁹³ Idc 5,8.

¹⁹⁴ **Bernardus Claraevallensis**, Meditationes piissimae cognitione humanae conditionis, Caput 12 (PL 184, 504).

¹⁹⁵ Eccli 50,4.

¹⁹⁶ Rm 6,22.

¹⁹⁷ Lc 1,74.

¹⁹⁸ Io 8,36.

¹⁹⁹ **Augustinus**, Tractatus CXXIV in Iohannis evangelium, Tractatus 41 (PL 35, 1696).

²⁰⁰ Ps 123,7 (v rukopisu chybné číslóvání).

²⁰¹ Iob 17,3.

²⁰² Gal 5,17.

²⁰³ **Bernardus Claraevallensis**, Meditationes piissimae cognitione humanae conditionis, Caput 13 (PL 184, 504–505).

²⁰⁴ vitiis – ed.

hostis humani generis, cui nullum est aliud desiderium, nullum negotium, nullum studium, nisi perdere animas nostras. Hic est qui iugiter malum machinatur, argute loquitur, artificiose suggerit, calide decipit. Illicitos motus insuffiat, et venenatas cogitationes inflammat, movet bella, nutrit odia, incitat gulam, movet libidinem, desideria carnis instigat, peccati occasiones parat, et mille nocendi artibus corda hominum pulsare non cessat. Hinc est quod baculo nostro nos cedit, et manus nostras proprio cingulo ligat, ut caro, que data est in adiutorum, fiat nobis in ruinam et scandalum. Gravis lucta, et grande periculum adversus domesticum hostem pugnare. Hec ille.

Dixi 2: Quod Salvator noster complacenter etc. Unde Proverbiorum 31:²⁰⁵ *Os suum aperuit sapiencie, et lex clemencie in lingua eius. Pius enim et clemens est Dominus Deus noster.* 2 Paralipomenon 30.²⁰⁶ *Quia Deus miseracionum et clemens tu es.* Nehemias 9.²⁰⁷ De ista materia require in sermone *Accipite et manducate.*

Dixi 3: Quod Dominus noster quod est rectum demonstravit etc. Unde prima Corinthiorum xi:²⁰⁸ *Probeat autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat.* Ut nostrum quilibet utrum digne Domino dicere possit: *probasti cor meum, et visitasti nocte; [...] et non est inverta in me iniquitas.*²⁰⁹ Item: *Proba me, Domine, et tempta me, usque cor meum. Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua.* In Psalmo.²¹⁰ Cui alludit Bernardus in Meditationes dicens:²¹¹ *Si me non inspicio, nescio meipsum. Si autem me inspicio, tollerare me ipsum non possum. Tanta invenio in me, que digna sunt reprehensione et confusione, et quanto sepius et subtilius me discucio, tanto plures abominaciones in angulis cordis mei invenio. Ex quo namque peccare incepi, numquam unum diem sine peccato transire potui, nec adhuc peccare cesso, sed de die in diem peccatis peccata addo, et ea, que pre oculis habeo, nec gemo; erubescenda video, nec [14v] erubesco. Dolenda intueo, nec doleo, quod est mortis signum, et dampnacionis indicium. Quia video nec timeo. Membrum enim, quod dolorem non sentit, mortuum est; et moribus²¹² insensibilis est et incurabilis. Levis sum et dissolutus, nec me corrigo, sed ad peccata, que confessus sum, cottidie redeo; nec caveo foveam, in quam vel ego cecidi, vel alium cadere [...] vidi. Cumque plorare et orare deberem pro malis que feci, et bonis, que facerem, neglexi, proh dolor versum est mihi in contrarium. Nam tepui et frigui a fervore oracionis, sed iam sine sensu frigidus remansi, et ideo flere meipsum non possum, quoniam lacrimarum gracia recessit a me. Hec ille. Ut cum propheta dicere possum: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrimarum?* Ieremie.²¹³ Item: *fuere mihi lacrimae mee panes* etc., usque *Deus tuus.* In Psalmo.²¹⁴ Ut quilibet condigne dicere possit: *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.* In Psalmo.²¹⁵ Ideo karissime, ut ait Bernardus, videtur*

²⁰⁵ Prv 31,26.

²⁰⁶ II Par 30,9.

²⁰⁷ II Esr (Neh) 9,31.

²⁰⁸ I Cor 11,28.

²⁰⁹ Ps 16,3.

²¹⁰ Ps 25,2–3.

²¹¹ **Bernardus Claraevallensis**, Meditationes piissimae cognitione humanae conditionis, Caput 10 (PL 184, 502–503).

²¹² morbus – ed.

²¹³ Ier 9,1.

²¹⁴ Ps 41,4.

²¹⁵ Ps 118,136.

supra.²¹⁶ *Redde ergo te tibi, si non semper, vel sepe; saltem interdum. Rege tuos affectus, dirige actus, corrige excessus, nec in te remaneat indisciplinatum. Pone omnes transgressionem tuas ante oculos tuos. Statue te ante te, tamquam alium, et sic temetipsum plange. Flora iniquitates et peccata, quibus Deum offendisti.* Hec ille.

4°: Dominus noster sensu mentem radiavit etc. Unde dixit: *Ego dabo vobis os et sapientiam.*²¹⁷ Quoniam a Deo repositum nostrum quilibet dicat: *Da mihi sedium tuarum asistricem sapientiam* etc., usque *ancille tue*. Proverbiorum 9.²¹⁸ Sed nos attendamus, quia *sapientia edificavit sibi domum, [...] miscuit vinum, posuit mensam.* Proverbiorum.²¹⁹ Huic alludit Iohannes Lemovicensis epistula 6 ad pharaonem dicens:²²⁰ „*Exurge gloria mea, exurge psalterium!*“ etc.²²¹ *Cythara, converte planctum in gaudium, concide tristitie saccum, circumda tibi leticie vestimentum. Ecce, nox adversitatis recessit, dies prosperitatis accessit. Post experta fortune verbera experieris eiusdem ubera dulciora vino flagrantiora unguento. Qui sustentabar pane tribulationis et aqua angustie, inebriaberis ab ubertate domus nostre, et potaberis voluptatis torrente; qui sedebas in tenebris et umbra mortis, sedebis in pacis pulchritudine, in tabernaculis fidei, in requie opulenta.* Hec ille.

5: Dominus noster pane vite saciavit etc. Unde Sapientie 16:²²² *Panem de celo prestitisti eis* etc. Item Salvator ait: *Ego sum panis vivus, qui de celo descendi, usque in eternum.*²²³ Cui alludit Hugo in Expositione orationis dominice dicens:²²⁴ *O Domine, prius da panem, usque postea da ad gloriam.* Require in Sermone *Accipite*. Et vos, karissimi, *comedetis carnes, et saturabimini panibus. [...] Istem est panis, quem dedit vobis Dominus ad vescendum.* Deuteronomio.²²⁵ Unde Bernardus libro prefato ait:²²⁶ *Cibus enim vite est, qui de celo descendit. Potesne vel estimare quale vel quantum est hoc Sanctum sanctorum, [...] amor amorum, sapor saporum, dulcedo omnium dulcedinum?* Hec est vere celestis indulgentia, *hec sunt festa paschalia, hec sunt deliciae iustorum, hec sunt gaudia et fercula beate anime. Hic bibuntur in loco uberi torrentes lactis, flumina mellis, liquore balsami celestis. Hic efficitur una sponsus cum sponsa, sancta anima cum Christo.* Hec ille. Et sic patet 2^a propositio seriatim probata ex premissis. Thema concludo. Vel si placet maiorem cum minori resume et infer thema concludendo, quod Ille:

[15r]

- quo salvatur grex, benigne qui tuetur,
- quo servatur lex, cuique ut debetur,
- quo purgatur fex, ne insons maculetur,
- quo captatur prex, ut anima salvetur,

²¹⁶ **Bernardus Claraevallensis**, Meditationes piissimae cognitione humanae conditionis, Caput 5 (PL 184, 494–495).

²¹⁷ Lc 21,15.

²¹⁸ Sp 9,4–5.

²¹⁹ Prv 9,1–2.

²²⁰ **Iohannes Lemovicensis** (dílo nebylo dohledáno).

²²¹ Ps 56,9.

²²² Sp 16,20.

²²³ Io 6,41–59.

²²⁴ **Hugo de Sancto Victore**, Expositio orationis Dominicae, Caput 12 (PL 175, 786).

²²⁵ Ex 16,12–15.

²²⁶ **Bernardus Claraevallensis**, Sermo de excellentia ss. sacramenti (PL 184, 987).

– hic *hodie est Rex et cras morietur*.²²⁷

Que fuerunt verba thematis, in quibus videte, karissimi:

- pius, mitis, humilis pro nobis ymolatur, *hodie*,
- iustus, verax, nobilis, quo cetus saciatur, *est rex*,
- sit querela flebilis nam iustus condempnatur, *cras morietur*.

Quapropter conspiciate, karissimi, qualiter nunc:

- large fluunt rivuli graciaram genti, *hodie*,
- epulantur servuli animo gaudenti, *est rex*,
- Salvator fert seculi penalem vim tormenti, *cras morietur*.

Ideo conspiciate, quomodo hac sacra die:

- fidelis nunc plebecula se deo manifestat, *hodie*,
- salutis sacra fercula princeps pacis parat, *rex*,
- amandus est in secula, pro nobis crucem gestat, *cras morietur*.

Cuius rei gracia, karissimi, hac sacra die:

- gratulantes venerantur patrem suum servuli, *hodie*,
- exultantes saturentur sacro pastu seduli, *est rex*,
- contemplantes imitentur, qui dies claudunt seculi, *cras morietur*.

Ob hoc, dilectissimi, devote videte, quomodo:

- clause porte reserantur clementer paradysi, *hodie*,
- fideles Christi epulantur largiter provisi, quia *est rex*,
- Christum regem emulantur, heu cito hunc amisi, *cras morietur*,
- cetus apte agregatur dei ad obsequium, *hodie*,
- cum suis lete conversatur felix dans convivium, *rex*,
- iusti vita presentatur gentis ad remedium, *cras morietur*.
- Primum probat: temporis presencia diu preoptati, *hodie*.
- 2um probat: principis clemencia, quo redimur beati, *est rex*.
- 3um probat: pene sufferencia, qua sumus liberati, *cras morietur*.

Concordancia primi: *Hodie fecit Dominus salutem in Israel*. Primi Regum xi.²²⁸ Pro 2°: *Tu, rex, pone escas et vinum misce et claude hostium et signa anulo tuo*. Danielis 14.²²⁹

Concordancia 3ⁱ: *En ego morior et erit Deus vobiscum*. Genesis 48.²³⁰ Tantum de thematis videatur.

dixi 1°: Quod pius mitis humilis etc., quia large flunnt rivuli etc., quod probat: temporis presencia diu preoptata, quia dicitur in themate: *hodie*. Pro quo accipio illud Psalmi.²³¹ *hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra*. In qua figura, karissimi, devoto intellectis affectum:

- sitis digne preparati Christi ad obsequium, *hodie*,
- aure pia inclinati dulce ad colloquium, *si vocem eius audieritis*,

²²⁷ Eccli 10,12.

²²⁸ I Rg 11,13.

²²⁹ Dn 14,10.

²³⁰ Gn 48,21.

²³¹ Ps 94,8.

- mente Deo alligati, caventis omne noxium, *nolite obdurare*,
- a peccatis expiati crucis per supplicium, *corda vestra*.

Primo: Hac sacra die sitis digne preparati etc., quia dicitur: *hodie*. Unde Ecclesiastici 38:²³² *Hodie in requie mortui requiesce, et fac memoriam eius. Hodie incipiam te exaltare*. Iosue 3:²³³ *Nam Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Usque et omnis lingua. Ad Philippenses 3°*.²³⁴ Unde Ioannes super Ihesu nave omilia prima dicit:²³⁵ *Donavit Deus „nomen, quod est super omne nomen“*²³⁶ *Domino et Salvatore nostro Ihesu Christo. Est autem „nomen, quod est super omne nomen“*²³⁷ *Ihesus. Et quia est nomen istud super omne nomen, idcirco „in nomine Ihesu omne genu flectatur caelestium terrestrium et infernorum.“*²³⁸ Hec ille. Quapropter dicit latro ad Ihesum: *Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum.*²³⁹ Unde Augustinus in sermone De beato latrone dicit:²⁴⁰ *Quantum agit in spe salutis humane magnitudo fidei, et altitudo diviciarum misericordie Dei. Ecce hominem sceleribus involutum pena misit ad innocenciam, et offensa perduxit ad gloriam. Qui salutem perdidit hunc, perditio invenit, cruciatus absolvit, dampnatio consecravit. Sed non sine causa tantum meruit. Videamus quo tempore fidelis apparuit. Ecce inter signa atque virtutes attestantibus miraculis et acclamantibus, aliquociens inimicis, in discipulis mens iam robusta titubavit; et nunc Christi supplicii quodam modo contradicentibus in latrone fides novella convaluit. Sub ipso passionis tempore ab ancilla [15v] interrogatus unus ex discipulis beatus Petrus, peculiarius Cristo cognitus, ita respondit: „Non novi hominem istum.“*²⁴¹ *Et iste, qui ante non noverat, exclamat: „Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum.“*²⁴² *Et subdit: videamus autem qualis fuerit ipsa deprecacio confitentis. „Memento“, inquit, „mei, Domine, dum veneris in regnum tuum.“*²⁴³ *Non dixit: si Deus es, de presenti supplicio eripe me, sed magis: quia Deus es, de futuro iudicio libera me. Quam cito eum replevit Spiritus sancti erudicio, per quam futuri examinis diem cogitans, etsi intollerabile probat esse quod [...] meruit. Predicat seculis iudicem regemque seculorum; nondum vocatus, et iam electus; nondum famulus, et iam amicus; nondum discipulus, et iam magister, atque ex latrone confessor. „Memento“, inquit, „mei.“* *Et subdit: Hodie, inquit, „mecum eris in paradyso.“*²⁴⁴ *Tamquam si diceret: Quid me, o fidelissimus comes et unicus tanti testis triumphi, quid me tantopere exorandum putas, ut in die iudicii mei meminerim tui? Quid me ad presentem retributionem paratum, dissimulas longe? Quid in futura secula fidem in te perfectam frangis? „Hodie mecum eris in*

²³² Eccli 38,24.

²³³ Ios 3,7.

²³⁴ Phil 2,8–11 (v rukopisu chybné číslování).

²³⁵ **Rabanus Maurus**, Commentariorum in librum Iosue libri tres. Commentaria in Ihesu nave, Liber 1, Caput 1 (PL 108, 1001). V textu je jako autor citátu uveden blíže nespecifikovaný Jan. Nelze přesně říci, co tím je myšleno.

²³⁶ Phil 2,9.

²³⁷ Phil 2,9.

²³⁸ Phil 2,10.

²³⁹ Lc 23,42.

²⁴⁰ **Augustinus**, Sermones, Sermo 154 (PL 39, 2044).

²⁴¹ Mt 26,72.

²⁴² Lc 23,42.

²⁴³ Lc 23,42.

²⁴⁴ Lc 23,43.

paradyso.²⁴⁵ *Tamquam hereditaria et paterna sedes, que expulso Adam, quae expulsis duobus, est clausa innumeris populis, te introeunte reserabitur. Ingredere illuc primus. Intra paradysum, nequaquam ultra cum Adam visurus infernum. Nullum illic cibum letalem, nullam iam legem, nullam arborem pertimescas, ego tibi ille [...] vinus cibi²⁴⁶ et vita. Hec ille.*

2°: *Debetis esse aure pia inclinati etc., si vocem eius audieritis. Ut nostrum quilibet a Domino reposcat: Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis, facies tua decora. Canticorum 2°.²⁴⁷ Cui consonat Bernardus in tractatu De corpore Domini dicens:²⁴⁸ Ipse enim Ihesus, qui dulcis est in voce, dulcis in facie, dulcis in nomine, dulcis in opere, dulcior apparebit in Deitatis visione. Vere dulcis in voce, de cuius ore procedit mel et lac. Diffusa est gracia in labiis tuis. Vere dulcis in facie, „sponsus enim forma²⁴⁹ non solum pre filiis hominum“,²⁵⁰ sed etiam pre milibus angelorum. Vere dulcis in nomine. Dulce enim nomen et suave Ihesus, consecratum ab eterno, nunciatum ab angelo, prophetatum Salomonis oraculo, qui ait: „Oleum effusum nomen tuum.“²⁵¹ Non est aliud nomen, in quo salvari oporteat. [...] „Qui salvum facit populum suum a peccatis eorum.“²⁵² Dulcis in opere, in celebratis miraculis, in peccatoribus conversis, in sacramento preciose mortis, quod pre omnibus aliis humane plus blanditur infirmitati. In hoc enim caritas prefulsit, pietas emicuit, gracia plus radiavit. Hec ille.*

3°: *Sitis Deo alligati ex amore cordium. Unde propheta: Michi autem adherere Deo bonum est, et ponere in Domino Deo spem meam. In Psalmo.²⁵³ Unde Anselmus libro De meditatione redemptionis humane ait:²⁵⁴ Ecce, Domine, coram te est cor meum; conatur te amare et diligere, sed per se non potest; fac tu, quod ipsum non potest. Admitte me intra cubiculum amoris tui, en peto, quero, pulso etc. Cui alludit Augustinus libro De substantia dilectionis dicens:²⁵⁵ Ordinatissima dilectione celesti sponso rationalis anima copulatur, atque ad celigenarum thalamum introducta gustum eterne dulcedinis delicionis faucibus suggit. Et infra: Hec sunt due ale, quibus evoles ad celos, transias ad sanctos, interseraris inter angelos, copuleris cum sponso. Hec ille. Ut merito dicere possit: Inveni quem diligit anima mea, tenebo eum, et non dimittam donec dies est. Canticorum.²⁵⁶*

4: *Sitis a peccatis expiati crucis per supplicium. Unde Chrisostomus in sermo:²⁵⁷ Crux [16r] nobis tocius beatitudinis causa est. Hec nos a cecitate liberavit erroris, hec e tenebris reddidit luci, hec debellatos quieti sociavit, hec alienatos Deo coniunxit, [...] hec peregrinos aues²⁵⁸ ostendit. [...] Si nosse desideras virtutem crucis, et quanta ut possum ad*

²⁴⁵ Lc 23,43.

²⁴⁶ victus – ed.

²⁴⁷ Ct 2,14.

²⁴⁸ **Bernardus Claraevallensis**, Sermo de excellentia ss. sacramenti (PL 184, 985–986).

²⁴⁹ speciosus enim est – ed.

²⁵⁰ Ps 44,3.

²⁵¹ Ct 1,2.

²⁵² Mt 1,21.

²⁵³ Ps 72,28.

²⁵⁴ **Anselmus**, Liber meditationum et orationum, Meditatio 11 (PL 158, 769).

²⁵⁵ **Pseudo-Augustinus**, De substantia dilectionis (PL 40, 843–845). Shoda citátu s uvednou edicí je pouze částečná.

²⁵⁶ Ct 3,4.

²⁵⁷ **Chrysostomus**, De cruce et latrone, Homilia 11 (PG 49 409).

²⁵⁸ cives – ed.

eius laudem dicere, audi. Crux spes Christianorum, resurreccio mortuorum, crux decorum²⁵⁹ dux, crux desperatorum vita,²⁶⁰ crux claudorum baculus, crux consolatio pauperum, [...] crux adolescentum pedagogus, crux sustentacio inopum, crux spes desperatorum, crux navigantium gubernator, crux periclitantium portus, crux obsessorum murus, [...] crux insensatorum sapiencia, crux libertas servorum, crux imperitorum²⁶¹ philosophia, crux lex impiorum, crux prophetarum preconacio, crux annunciacio apostolorum, crux martyrum gloriacio, crux mendicantium abstinentia, crux virginum castitas, crux gaudium sacerdotum, crux ecclesie fundamentum. Rabanus dicens laude crucis:²⁶² In cruce insinuatur a morte redemptio, demonstratur sancta morum conversacio, intimatur omnium virtutum perfectio, promittitur ad eternam vitam resurrectio, eterne beatitudinis speratur adeptio et vere felicitatis acquisicio. [...] In te, crux sancta, angeli gaudia sua accumulata conspiciunt, in te homines iura salutis sue cognoscunt, in te inferi iustam retributionem fraudis sue percipiunt. Omnibus es equa, omnibus bona, omnibus iusta, preterita renovas, presenciam illustras, futura premonstras, perdita requiris, quesita invenis, inventa custodis. [...] Cum sancta crux peccatorum es remissio, pietatis exhibitio, et meritorum augmentacio. Infirmorum remedium, laborantium auxilium et lassorum refrigerium; sanorum²⁶³ incolumitas, quietorum serenitas et fortunatorum felicitas. Tu, sancta crux, cura egrotorum medicans, tu gaudium mestos consolans, tu sanitas mestos letificans, tu status credencium rector, tu firmitas operancium bene, tu beatitudo perseverancium rite. Sancta, pia, bona, iusta. Hec ille.

Dixi 2°: Principaliter dicendo, quod Dominus noster est iustus, verax, nobilis, quo cetus saciatur, quia hodie epulantur servuli animo gaudenti, quod probat: principis clemencia, quo redimur beati. Pro quo accipio illud Hester primo:²⁶⁴ *Rex Asuerus fecit grande convivium cunctis principibus, et pueris suis, fortissimis Persarum et Medorum inclitis, et prefectis provinciarum coram se, ut ostenderet divicias glorie regni sui.* In qua figura pro sacra cena ostenditur quomodo:

- status felix prelatore in claro lucet nomine, *rex Asuerus*,
- pastus ritu sub figura²⁶⁵ datur pro cibamine, *fecit grande convivium*,
- cetus simplex vivens pure ponitur in culmine, *cunctis principibus* etc.,
- munus sue dat future finali pro solamine, *ut ostenderet divicias glorie* etc.

Primo: ostenditur status felix prelatore etc., cum dicitur: *rex Asuerus*. Ipse enim est *rex regum et dominus dominancium*. Apocalipsis 19.²⁶⁶ *Potestas eius, potestas eterna, que non auferetur et regnum illius, quod non corrumpetur.* Danielis 7.²⁶⁷ *Ipse enim regnabit in domo Iacob in eternum et regni eius non erit finis.* Luce primo.²⁶⁸ *Super quo verbo*

²⁵⁹ caecorum – ed.

²⁶⁰ errantium via – ed.

²⁶¹ imperatorum – ed.

²⁶² **Rabanus Maurus**, De laude crucis (CC CM 100).

²⁶³ insanorum – ed.

²⁶⁴ Est 1,3–4.

²⁶⁵ Pisařská chyba, má být „sub figura“.

²⁶⁶ Apo 19,16.

²⁶⁷ Dn 7,14.

²⁶⁸ Lc 1,32–33.

Bernardus omilia 4 super Missus est dicit:²⁶⁹ *Quis ex nobis est, qui iuxta interpretacionem nominis Iacob, supplantet dyabolum de corde suo, et luctetur cum viciis et concupiscenciis suis, ut non regnet peccatum in suo mortali corpore, sed regnet in eo Ihesus, et nunc quidem per gratiam, et in eternum per gloriam? Beati, in quibus Ihesus regnabit in eternum, quia et ipsi cum eo regnabunt, „et regni eius non erit finis“.*²⁷⁰ *O quam gloriosum est regnum illud, in quo reges congregati sunt, convenerunt in unum ad laudandum et glorificandum eum, qui super omnes est „Rex regum et Dominus dominancium“,*²⁷¹ *de cuius splendidissima contemplatione „fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum“.*²⁷² *O si et mei peccatoris meminerit Ihesus in beneplacito populi sui, cum venerit in regnum suum! O si me in illa die, quando traditurus est regnum Deo et Patri, visitare [16v] dignabitur in salutari suo, ad videndum scilicet in bonitate electorum suorum, ad letandum in leticia gentis sue, ut laudetur eciam a me cum hereditate sua! Veni interim, Domine Ihesu, aufer de regno tuo scandala, quod est anima mea, ut regnes tu (qui debes) in ea. Venit enim avaricia, et vindicat²⁷³ in me sibi sedem, et iactancia cupit dominari mihi; superbia vult mihi esse rex. Luxuria dicit: ego regnabo; ambicio, detractio, invidia et iracundia certant in me ipso de me ipso, cuius ego potissimus esse videar. Ego, quantum valeo, resisto; renitor quantum vivor.*²⁷⁴ *Dominum meum reclamo Ihesum, ipsi me defendo, quia ipsius iuris me agnosco. Ipsum mihi Deum [...] teneo, et dico: Non habeo regem nisi Ihesum. Veni ergo, Domine, disperge illos in [...] tua et regnabis in me, quia tu es ipse Rex meus, et Deus meus, qui mandas salutes Iacob. Hec ille. Deus autem rex noster ante secula, operatus est salutem in medio terre. In Psalmo.*²⁷⁵

2: In cena Domini igitur pastus ritu sub figure²⁷⁶ datur pro cibamine, quia *fecit grande convivium*. Unde canit ecclesia: *O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, usque pignus datur.*²⁷⁷ Iste autem pastus et refeccio sub nomine cene variis scripture passibus reperitur. Unde Apocalypsis:²⁷⁸ *Venite, et congregamini ad cenam agni, ut manducetis*. Item in ewangelio:²⁷⁹ *Homo quidam fecit cenam magnam etc.* Quod psalens canit sponsa: *comedite, amici, et bibite, et inebriamini, karissimi.*²⁸⁰ Unde Bernardus libro De xii gradibus humilitatis, capitulo primo:²⁸¹ *Vere dulcis et suavis cibus caritas, que fessos allevat, debiles roborat, mestos letificat. Iugum denique Veritatis facit suave, et onus leve. Bonus cibus caritas, que media in ferculo Salomonis consistent, diversarum odore virtutum, velut diversi generis fragrantia²⁸² pigmentorum, esurientes reficit, iocundat reficientes. Ibi siquidem apponitur pax, paciencia, benignitas, longanimitas, gaudium in Spiritu sancto, et si que sunt alie veritatis seu sapiencie generaciones, apponuntur in illa. Habet et humilitas in*

²⁶⁹ **Bernardus Clarevallensis**, Homiliae super „Missus est“ (Homiliae quatuor de laudibus Virginis Matris), Homilia 4 (PL 183, 79–80).

²⁷⁰ Lc 1,33.

²⁷¹ Apo 19,16.

²⁷² Mt 13,43.

²⁷³ vindicat – ed.

²⁷⁴ juvor – ed.

²⁷⁵ Ps 73,12.

²⁷⁶ Písařská chyba, má být „sub figura“.

²⁷⁷ Modlitba O sacrum convivium.

²⁷⁸ Apo 19,17–18.

²⁷⁹ Lc 14,16.

²⁸⁰ Ct 5,1.

²⁸¹ **Bernardus Clarevallensis**, Tractatus de gradibus humilitatis et superbiae, Caput 2 (PL 182, 943–944).

²⁸² fragrantia – ed.

ferculo suas epulas, panem scilicet doloris et vinum compuncionis, quas primo Veritas incipientibus offert, quibus utique dicitur: „Surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.“²⁸³ Habet ibidem contemplacio solidum ex adipe frumenti sapiencie cibum, cum vino quod letificat cor hominis, ad que Veritas invitatur dicens: „Comedite, amici mei, et bibite; et inebriamini, karissimi.“²⁸⁴ Et post pauca: Primus ergo cibus est humilitatis, purgatorius cum amaritudine; secundus caritatis, consolatorius cum dulcedine; tercius contemplacionis, solidus cum fortitudine. Ey mihi, „Domine Deus virtutum, quousque irascaris super oracionem servi tui? Cibabis me pane lacrimarum, et potum dabis mihi in lacrimis in mensura?“²⁸⁵ Quis me invitabit ad illud vel medium ac dulce caritatis convivium, ubi iusti epulantur in conspectu Dei, et delectantur in leticia, ubi iam non loquens in amaritudine anime mee, dicam Deo: Noli me condempnare. Sed epulando in azymis sinceritatis et veritatis, letus cantem in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini? Ad hoc convivium debemus devote et reverenter accedere. Ut ait sapiens: Ad mensam principis accessisti, filii mi, attende diligenter, qui ponuntur tibi.²⁸⁶ Unde Hugo De claustris anime, libro 2, capitulo ultimo dicens:²⁸⁷ Quia me solum inter ceteros in hac parte negligenciosem reperio. Qui licet ablutis manibus, lota facie, albis vestibus indutus accedam ad altare, tamen perversus opere, ore pollutus, immundus corde, Christi corpus manibus meis non protimesco tractare. Accedo elatus ad humilem, iratus ad mitem, crudelis ad misericordem; et tamen patitur humilis elatum, mitis iratum, crudelem misericors. Accedo servus ad Dominum, nec amore, sed timore; non devocione, sed usu. Accedo ad Dominum, cuius percussi servum; ad Patrem accedo, cuius occidi Filium. [17r] Percussi verbo, occidi exemplo, nec tamen pertimesco Dominum, nec revereor Patrem.²⁸⁸ Manens in fratrum turba, turbans aliquos, et ab aliquo turbatus, quandoque accedo ad pacificum. Appropinquo eciam talis ad osculum pacis, qui prius reconsiliatus accedere debuissim ad osculum turbati fratris. In altari illum eundem conspicio, quem suspiciens Simeon manibus gracias agens benedixit Dominum in templo. Bonum est puerum portare in manibus et fructum salutis habere in operibus. Qui enim puerum portat in manibus, id est puritatem in operibus, cum orat exauditur, ut in pace dimittatur. Et subdit: Accedo igitur ad altare vanus, curiosus, voluptati deditus. Sunt eciam multi alii in seculo, qui non tantum vani, curiosi et voluptuosi, sed eciam cum ambitione, non cum devocione diligentes, accedunt ad mensam Christi, qui non accederent, nisi seipsos aliquuid accepturos sperarent. Accesit ad Ihesum Petrus, accesit et Iudas, accesserunt discipuli, accesserunt et milites crucifigentes. Accedunt et cottidie ad corpus Christi religiosi, accedunt et perversi sacerdotes, qui ea, que offeruntur ad mensam Christi, offerunt in mensa dyaboli. Ipsa est alea fati, in illa Deum invocant, in ista periurant, non enim orationibus vacant, sed lusibus exultant, legem Dei nec sciunt, nec discunt, vacantes otio, commessacionibus et ebrietatibus student, terrenis inhiant, terrena sapiunt, assidui in plateis, in ecclesia rari;²⁸⁹ tardi ad investigandam culpam peccatoris, parati ad investiganda vestigia leporis, velociores ad congregandos canes, quam ad convocandos pauperes; libencius

²⁸³ Ps 126,2.

²⁸⁴ Ct 5,1.

²⁸⁵ Ps 79,5–6.

²⁸⁶ Tob 4,13.

²⁸⁷ Hugo de Folieto, De claustris anime, Liber 2, Caput 23 (PL 176, 1082, 1085–1086).

²⁸⁸ Odtud až do dalšího přerušení citátu je text zapsán in margine jinou písarskou rukou.

²⁸⁹ Odtud až do dalšího přerušení citátu je text zapsán in margine jinou písarskou rukou.

*porrigunt panem cani, quam pauperi; plures serviunt eis ad mensam, ad missam nullus; famulas aut famulos secum habere volunt, sed clericos habere non possunt, quia nolunt. Hii sunt, quorum thalamus ornacior est ecclesia, sua mensa paracior est altari, ciphuus calice preciosior, equus carior missali, cappa casula pulchior, camisia delicatior alba. Ecce „quomodo obscuratum est aurum, usque: platearum“.²⁹⁰ Obscuratum est aurum fuligine peccatorum, mutatus est color optimus, id est decor sanctitatis, in feditatem viciorum. Et infra: *Quid est igitur, cum tales ad altare accedunt, qui nihil nisi temporalia querunt? Et que maior aut gravior abusio in claustro vel in seculo potest esse, quam quod ad sacrificium Dominici corporis accedas sine reverencia et sine devocione?* Hec ille.*

3: In cena Domini cetus simplex vivens pure ponitur in culmine, nam *suscitat* Dominus *de pulvere egenum, de strecore erigens pauperem, ut sedeat cum principibus, et solium glorie teneat.* In Psalmo.²⁹¹ Unde Bernardus in tractatu supra fato ait:²⁹² *Audite modo, et obstupescetes admiramini, nulli angelorum, nulli archangelorum, nullis supernis spiritibus, sed hominibus, non omnibus, sed tantum ordini nostro commissam esse celebrationem tanti sacramenti, ut consecratus in sacerdotem prorsus id ipsum conficias in altari, quod Christus manibus suis confecit in cena paschali. In altari quippe sacerdotum ore et manu corpus Christi conficitur, non creatur, non nascitur, sed quod totum est in dextra Patris totum est in manu sacerdotis, totum in ore sumentis.* Quapropter ut dicit Bernardus ibidem: *Felices igitur vos sacerdotes Domini dixerim, si tum sacerdotaliter vivitis, quem vestro ministerio omnis gracia sumitur. O sacrum, o celeste ministerium vestrum, quod per vos Pater, et Filius, et Spiritus sanctus operatur. Credimus, quod non est potestas post Deum, sicut potestas vestra. Certe super potestate vestra, super tam insigni privilegio vestro stupet celum, miratur terra, contremiscit homo, qui scit preferre nova et vetera de thesauro suo, plurimum reveretur angelica celsitudo. Sed unde hoc, piissime Ihesu, ut sacerdotes, qui sunt vermiculi, sicut et nos reptantes super faciem terre sacerdotes, inquam, qui pulvis et cinis sunt, ita specialiter pre omnibus aliis te presentem habere mereantur pre manibus, pre oculis, qui totus et integer sedes ad dextram Patris, qui hore unius momento a solis ortu usque ad occasum, ab aquilone ad austrum presto es omnibus, unus in multis. Idem in diversis unde hoc, inquam, certe non ex debito, non ex merito eorum, sed voluntatis tue beneplacito parasti enim hoc in beneplacito tuo pauperi Deus, id est sacerdoti, hec est vere celestis indulgencia, hec est vere cumulata gloria, hec est vere super excellens gracia sacerdotem Deum suum tenere, et allis dando porrigere. O novam et divinam potestatem cuius ministerio panis angelorum, panis vite mortalium cottidie preparatur.* Hec ille.

4: Dominus noster munus sue dat future salutis pro solamine. Unde Bernardus ubi supra:²⁹³ *Cristus in cena illa fuit munerans et munus, cibans et cibus, conviva et convivium. Ex totidem corporis et sanguinis Domini nostri Ihesu Christi, et nos Ihesu Christo, et Ihesus Christus nobis unitate fedantur, inenarrabili sicut ipse testatur dicens: „Qui manducat carnem meam et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in eo.“²⁹⁴* Hec ille.

²⁹⁰ Lam 4,1.

²⁹¹ I Rg 2,8 (v rukopisu chybně uveden žalm).

²⁹² **Bernardus Claraevallensis**, Sermo de excellentia ss. sacramenti (PL 184, 983) Shoda citátu s uvednou edici je pouze částečná.

²⁹³ **Bernardus Claraevallensis**, Sermo de excellentia ss. sacramenti (PL 184, 984). Shoda citátu s uvednou edici je pouze částečná.

²⁹⁴ Io 6,57.

Dixi 3°: Pincipaliter [17v] dicendo, quod querela flebilis, nam iustus condempnatur, quia Salvator fert seculi penalem vim tormenti, quod probat: pene sufferencia, quia sumus liberati. Unde accipio figuram Danielis 13:²⁹⁵ *En ego morior, cum nichil horum fecerim, que isti maliciose adversum me composuerunt.* In qua figura ostenditur:

- vite terminacio palam demonstrata, *en ego morior,*
- sancta conversacio vite immaculata, *cum nichil horum fecerim,*
- gentis conspiracio nequiter patrata, *que isti maliciose,*
- prava compensacio insonti redonata, *adversum me composuerunt.*

Primo: In figura ostenditur vite terminacio etc., cum dicitur: *En ego morior.* Unde Genesis 48: *En ego morior,*²⁹⁶ *et erit Deus vobiscum.* Quapropter dicit apostolus, Prima Ad Corinthios xi:²⁹⁷ *Quotiescumque manducabitis panem hunc vel calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec veniat.* Cui alludit Bernardus ubi Supra dicens:²⁹⁸ „*Hoc facite*“, ait Dominus, „*in meam commemoracionem.*“²⁹⁹ [...] *Propheta eciam dicit: „Memoriam habundancie suavitatis*³⁰⁰ *tue eructabunt.*“³⁰¹ *O summe pia et vera suavis memoria, annunciare mortem Domini, donec veniat! Mors Christi opus sine exemplo; humilitas sine modo; donum sine precio; gracia sine merito. Et hanc propter nos subire voluit, qui peccata nostra super lignum in corpore suo portavit, [...] cuius livore sanati sumus. Quid facis, ergo homo ingratus? Quid facis, sacerdos indigne?*³⁰² *Adora Deum ocius*³⁰³ *recole frequencius in sacramento altaris salutem mundi pro te passam, vitam pro te mortuam, fortitudinem pro te infirmatam. Si membrum Christi es, compaterere capiti tuo. Si frater Christi es, commovere fratri tuo. Plange, dole cum lacrimis et gemitu super preciosa morte Unigeniti Dei Patris. Alioquin si non plangis, si non doles, si non compaciendo commoreris,*³⁰⁴ *deliras, degeneras, beluam sapis, letargum pateris, hominem omnino diffiteris.* Hec ille. Unde Ysaie liii:³⁰⁵ *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, atritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostre super eum, et livore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit; et Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum. Et infra: Tradidit in morte animam suam, et cum sceleratis reputatus est, et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit,*³⁰⁶ *ut non perirent.*

2°: In figura proponitur sancta conversacio vita immaculata etc. Unde Salvator nos exhortando dicit, Matthei xi:³⁰⁷ *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* etc., usque

²⁹⁵ Dn 13,43.

²⁹⁶ Gn 48,21.

²⁹⁷ I Cor 11,26.

²⁹⁸ **Bernardus Claraevallensis**, Sermo de excellentia ss. sacramenti (PL 184, 984–985).

²⁹⁹ Lc 22,19.

³⁰⁰ V rukopisu je chybně zapsáno „suavitatis“ dvakrát po sobě.

³⁰¹ Ps 144,7.

³⁰² Quid facis, homo indigne? Quid facis, homo ingratus? – ed.

³⁰³ devotius – ed.

³⁰⁴ compateris – ed.

³⁰⁵ Is 53,5–7.

³⁰⁶ Is 53,12.

³⁰⁷ Mt 11,29–30.

onus leve. Cui alludit Bernardus super Missus est, omilia 3 dicens:³⁰⁸ *Discamus ab ipso, quia mitis est et humilis corde, ne magnus videlicet Deus sine causa factus sit homo parvulus, ne gratis mortuus, ne in vacuum crucifixus. Discamus eius humilitatem, imitemur mansuetudinem, amplectamur dilectionem, communicemus passionibus, lavemur in sanguine eius. Ipsum offeramus pro peccatis nostris propiciationem, quoniam ad hoc ipse natus et datus est nobis. Ipsum oculis Patris, ipsum offeramus et suis, quia et Pater „proprio Filio non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum,“³⁰⁹ et ipse semetipsum Filius „exinanivit formam servi accipiens“.³¹⁰ Ipse „tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est, et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit,“³¹¹ ut non perirent. Non possunt perire, pro quibus Filius rogat, ne pereant, pro quibus tradidit Pater Filium in mortem, ut vivant. Equaliter ergo ab utroque speranda est venia, quibus equalis est in pietate misericordia, par in voluntate potencia, una deitate substancia, in qua unus cum eis [18r] Spiritus sanctus vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.*

3°: In figura panditur gentis conspiratio nequiter patrata, cum dicitur: *adversum me*. Unde Psalmi:³¹² *Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta etc.* Unde Sapientie 2: *Dixerunt enim inpii cogitantes apud se non recte.³¹³ [...] Opprimamus pauperem iustum, et non parcamus vidue, nec veterano, nec reveramur canos multi temporis. Sit autem fortitudo nostra lex iusticie. [...] Circumveniamus ergo iustum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius [...] operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata discipline nostre. Promittit se scienciam Dei habere, Filium Dei se nominat. Factus est nobis in condiccionem³¹⁴ cogitationum nostrarum. Gravis est et nobis ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius.³¹⁵ Et in figura: Gloriatur se Deum patrem habere.³¹⁶ Si enim est verus filius Dei, suscipiet illum, et liberabit illum de manibus contrariorum.³¹⁷ Morte turpissima condempnemus eum.³¹⁸ Hec ibi unde Ysidor libro primo Synonymorum huic eleganter consonans dicens:³¹⁹ *Anima mea in angustiis est, spiritus meus estuat, cor meum fluctuat, angustia animi possidet me. Angustia affigit me, circumdatus enim sum malis, circumseptus erumpnis, circumclusus adversis, obsitus miseris, opertus infelicitate, oppressus angustiis, non reperio uspiam tanti mali effugium, tanti doloris non invenio argumentum, evadendi calamitatis iudicia non comprehendo, minuendi doloris argumenta non colligo, effugiendi funeris vestigium non invenio.* Et subdit: *Nulli umquam malum feci, nulli calumpniatus sum, nulli adversus exstiti, nulli molestiam intuli, nulli inquietus fui, nulli molestus sum ulla querela apud homines vixi; vitam meam omnes ledere nituntur, omnes contra me ferendent atque insaniunt, conserta manu in me pericula ingerunt, ad exicium me**

³⁰⁸ **Bernardus Clarevallensis**, Homiliae super „Missus est“ (Homiliae quatuor de laudibus Virginis Matris), Homilia 3 (PL 183, 78).

³⁰⁹ Rm 8,32.

³¹⁰ Phil 2,7.

³¹¹ Is 53,12.

³¹² Ps 68,13.

³¹³ Sp 2,1.

³¹⁴ traductionem – Vlg.

³¹⁵ Sp 2,10–15.

³¹⁶ Sp 2,16.

³¹⁷ Sp 2,18.

³¹⁸ Sp 2,20.

³¹⁹ **Isidorus Hispaniensis**, Synonyma, Liber 1, Caput 5–7 (PL 83, 828–829).

pertrahunt, ad periculum me adducunt, ad discrimen vocant meam salutem. Nullus mihi protectionem prebet, nullus defensionem adhibet, nullus adminiculum tribuit, nullus malis meis succurit, desertus sum ab omnibus, quicumque me aspiciunt, aut fugiunt, aut fortasse me persecuntur. Hec ille.

Ultimo: In figura concluditur prava compensacio insonti redonata, cum dicitur: *que isti maliciose composuerunt. Hoc considerans beatus Augustinus libro Meditationum, capitulo 2 exclamat dicens:³²⁰ Quis commisisti, dulcissime puer, ut sic iudicaveris? Quid commisisti, amantissime iuuenis, ut adeo tractareris? Quod scelus tuum, que noxa tua, que causa mortis, que occasio tue dampnacionis? Ergo enim sum tui plaga doloris, tue culpa occisionis. Ego tue mortis meritum, tue vindicte flagicium. Ego tue passionis livor, tui cruciatus labor. O mirabilis censure condicio, et ineffabilis misterii dispositio! Peccat iniquus, et periuntur³²¹ iustus; delinquit reus, et vapulat innocens; offendit impius, et dampnatur pius; quod meretur malus, patitur bonus; quod perpetrat servus, exsolvit dominus; quod committit homo, sustinet Deus. Quo, Nate Dei, quo tua descendit humilitas? [...] Quo excrevit benignitas? Quo tuus [...] amor? Quo pervenit compassio? Ego enim inique egi, tu pena mulctaris; ego crimen edidi, tu torture subiceris; ego facinus admisi, tu ulcione plecteris; ego superbivi, tu humiliaris; ego timui,³²² tu attenuaris; ego inobediens extiti, tu obediens scelus in obedientie luis; ego gule parui, tu inedia afficeris; me ad illicitam rapuit concupiscenciam arborem, te perfecta caritas duxit ad crucem; ego presumpsi ventum,³²³ tu subisti eculeum; ego delector cibo, tu laboras patibulo; ego fruor deli[18v]ciis, tu laniaris clavis; ego pomi dulcedinem, tu fellis gustas amaritudinem; mihi ridens congaudet Eva, tibi plorans compatitur Maria. Ecce, Rex gloriose, ecce mea impietas, et claret pietas. En mea iniusticia, et tua liquet iusticia. Hec ille. Quamobrem finali pro conclusione sermonis:*

- congregari nunc debemus nostri Regis curia, *hodie*,
- sacras dapes manducemus peccati absque scoria, *est rex*,
- Christum regem adoremus mortis pro victoria, cui honor gloria.

Quam nobis concedat Rex angelorum, cuius regnum et imperium sine fine permanet in secula seculorum. Amen.

Sermo domini Henrici episcopi Croacensis de cena et passione Christi editus, anno etc. lxxvi in Luthomisl.

³²⁰ **Augustinus**, Liber Meditationum, Capul 7 (PL 40, 906).

³²¹ punitur – ed.

³²² tumui – ed.

³²³ vetitum – ed.

Henricus de Wildenstein, Sermones latini in diversis locis predicati, no. 13

Sermo de obitu domini Karloli imperatoris, editus in exsequis imperatoris anno LXXVIII in
Luthomisl
BSB München, Clm 14256, fol. 63r–66v

[63r] *Mortuus est senex plenus dierum.* Iob ultimo.³²⁴ Reverendissimi patres et domini, si scripturarum abdita velimus perlustrare, patebit evidenter, quod ille:

- qui in mundo propagatur vite fruens sorte,
- qui potenter dominatur carus in cohorte,
- qui largus dives nominatur, cuius patent porte,
- qui iniustus adversatur per certamen forte,
- hic a nobis absentatur seviente morte.

De primo: 2 Regum 14:³²⁵ *Omnes morimur et quasi aque dilabimur³²⁶ in eterram, que non revertentur.*³²⁷

Pro 2°: *Hodie est rex et cras morietur.*³²⁸

Pro 3°: *Mortuus est dives.*³²⁹

Pro 4: Nota de Phines, David et Osia. Quapropter dicit [63v] Petrus Blesensis super thematis verbo:³³⁰ *Universas felicitates hominum mors concludit, quia cum predicaveris fidem Abrahe, pietatem Ioseph, caritatem Moysi, fortitudinem Sampsonis, zelum Phinees, virtutem David, Elyzei miracula, prudentiam et divicias [...], semper „extrema luctus accipat“³³¹ finemque hystorie hominum, atque omnium una est conclusio: et mortuus est.* Hec ille Blesensis. Nota probacionem in fine sermonis. Et sic patet maior propositio, quam pro tanto et in mei sermonis exordio premisi, quoniam cesar augustus dominus noster Karolus:

- de hoc mundo iam migravit ad suum creatorem,
- periturum demonstravit hunc seculi honorem,
- opes modo resignavit pecunie et valorem,
- ad mortem usque decertavit, iusti ob amorem.

Scivit namque consilium sapientis, qui ait: Fili, *usque ad mortem certa pro iusticia.*³³² Et ideo dicere potest: *Bonum certamen certavi, cursum consumavi, fidem servavi.* Prima Ad Tymotheum.³³³ Et huic alludit beatus Ambrosius libro De bono mortis dicens:³³⁴ *Ideo legis quia „Abraham mortuus est in bona senectute“,³³⁵ quia in propositi sui bonitate permansit. Mors igitur vite est testimonium. Nam si laudari nam³³⁶ gubernator non potest,*

³²⁴ Iob. 42,16.

³²⁵ II Rg 14,14.

³²⁶ delabimur – Vlg.

³²⁷ revertuntur – Vlg.

³²⁸ Eccli 10,12.

³²⁹ Lc 16, 22.

³³⁰ Pterus Blesensis, Compendium in Iob, Caput 42 (PL 207, 824).

³³¹ Prv 14,13.

³³² Eccli 4,33.

³³³ II Tm 4,7.

³³⁴ Ambrosius, De bono mortis, Caput 8 (PL 14, 556–557).

³³⁵ Gn 25,8.

³³⁶ ante – ed.

quam in portum navem deduxerit, quomodo laudabit hominem, prius quam in stationi mortis successerit? Et ipse sui est gubernator, et ipse vite huius iactatur profundo, quamdiu in solo isto, tamdiu inter naufragium. Dux ipse nisi conferto prelio non sumit lauream, nec miles arma deponit, nec stipendii mercedem adipiscitur, nisi hoste superato. Mors igitur stipendiorum plenitudo, summa mercedis, gracia remissionis. Quantum autem morti dedit sanctus Iob, qui dixit: „Benedicchio morituri in me veniat.“³³⁷ Nam et Ysaac benedixerit filios suos moriens, et Iacob benedixerit patriarchas. Et pos pauca: Cogitemus hunc semper versiculum, et corde teneamus. Aliter revolvamus: Si quem pauperem moriturum sumptum invenimus, et dicat unusquisque nostrum: „Benedicchio morituri in me veniat.“³³⁸ Si quem videmus debilem, non decernamus.³³⁹ Si quem videmus in extremis positum, non relinquamus; occurrat et nobis dicere: „Benedicchio morituri in me veniat.“³⁴⁰ Laudet te unusquisque moriturus, unusquisque depositus evo, unusquisque confectus gravi vulnere, unusquisque morbo absumptus, et morti proximus. Hic versiculum quantos benedici faciat! Quociens mihi pudorem incussit, si moriturum preterii, si non visitavi egrum, si fastidivi inopem, si captivum non redemi, si senem sprevi! Si³⁴¹ ergo in corde [...] semper, ut stimulent duriores, ut admoneat promciores. Resonent te postrema verba morituri, et benedictionem tui egrediens anima corpore secum vehat. Hec ille. Unde ait in quodam sermone:³⁴² Non sunt bona hominis, que secum ferre non potest; sola misericordia comes est defunctorum, quia misericordia et veritas precedent faciem tuam. In Psalmo.³⁴³ Et sic patet minor propositio simul declarata. Quapropter concludo thema:

- qui potenter hic regnavit largus, dives plerum,
- qui cultum Dei ampliavit, sacerdotes clerum,

[64r]

- qui rebelles expugnavit atque hostem ferum,
- qui clementer iudicavit cunctis iustum verum,
- hunc mors seva iam prostravit primum mitem herum,
- iam a nobis emigravit senex plenus dierum.

Tale formans scema:

Hoc sacra pandit lex, cognosco, et est verum:
mortuus est senex plenus nunc dierum.

Que sunt verba thematis nostri, in quibus rogo, conspiciate, quomodo cesar augustus:

- vitam istam consumavit, ut celi iubet rex, *mortuus est*,
- cuique rectum iudicavit, ut Dei mandat lex, *senex*,
- iam a nobis remeavit, quo lacrimatur grex, *plenus dierum*.

Ubi, rogo, videte quomodo:

- princeps pacis et patronus ad celi vadit regem, *mortuus est*,
- orphanorum pater pronus Dei implens legem, *senex*,

³³⁷ Iob 29,13.

³³⁸ Iob 29,13.

³³⁹ deseramus – ed.

³⁴⁰ Iob 29,13.

³⁴¹ Sit – ed.

³⁴² Ambrosius, Expositio evangelii secundum Lucam, Liber 7 (CC SL 14, 255).

³⁴³ Ps 88,15.

– ductor gentis, tutor bonus suum liquit gregem, *plenus dierum*.

Quapropter, karissimi, conspiciate qualiter:

– regum rex hanc vitam terminavit, *mortuus est*,

– legum codex, quod iustum vivens preamavit, *senex*,

– gregum lex a nobis iam migravit, *plenus dierum*.

Aspicite igitur, karissimi, quomodo:

– magnum regem mors prostravit, ut lucet in aspectu, *mortuus est*,

– bona regni ampliavit cordis ex affectu, *senex*,

– gentem digne gubernavit bonorum cum profectu, *plenus dierum*.

Concordancia primi: *Mortuus est, et regnavit filius eius pro eo*.³⁴⁴ Pro 2°: *Iunior etenim senui, et vidi*³⁴⁵ *iustum derelictum, nec semen eius querens panem*. In Psalmo.³⁴⁶ Pro 3°: *Vitam petiit a te, et tribuisti ei*. Psalmi 20.³⁴⁷ Tantum de thematis divisione.

Dixi primo: quod N princeps noster vitam istam consumavit, ut iubet celi rex, quia: *mortuus est. Mortuus est Moyses famulus Domini iubente Deo*. Genesis.³⁴⁸ Et si queras a me: quis est mortuus, dicit mihi, et qualis? Respondeo:

– hic est Dei venerator fidelis, verax, iustus,

– hic est magnus imperator, cesar est augustus,

– hic est Dei adamator a vite innocencia,

– hic reorum castigator, dives in clemencia,

– hic est pacis adamator summo placens regi,

– hic est hostis expugnator iuste subdens legi,

– hic Karolus imperator, cesar, rex prenobilis,

– hic est regum dominator, sed mitis valde humilis,

– hic templorum fabricator pro divina laude,

– hic mestorum consolator, pius absque fraude.

Et quia tot et tanta bona in augusto N amisimus, lamentari et plorare debemus, quia *cecidit [64v] corona capitis nostri*. Heu nobis, *quia peccavimus*. Ieremie.³⁴⁹ De morte conquerentes dicere possumus: *Spoliavit me gloria mea, et abstulit coronam de capite meo; destruxit me undique et pereo*. Iob 19.³⁵⁰ Eapropter hodie in requie mortui requiescite et fac memoriam eius. Ecclesiastici 38.³⁵¹ Fac ergo memoriam eius, quia *in memoria eterna erit iustus; ab audicione mala non timebit*. In Psalmo.³⁵² Nota quod hanc distinctionem precedere debet ista figura: *En ego morior, et erit Deus vobiscum*. Genesis 48.³⁵³ Ubi ostenditur:

– persone demonstracio, genus, parentela, en ego,

– vite terminacio, maiorum sequela, morior,

– bonorum optacio pro statu et tutela, et erit,

³⁴⁴ IV Rg 13,24.

³⁴⁵ non vidi – Vlg.

³⁴⁶ Ps 36,25.

³⁴⁷ Ps 20,5.

³⁴⁸ Dt 34,5.

³⁴⁹ Lam 5,16.

³⁵⁰ Iob 19,9–10.

³⁵¹ Eccli 38,24.

³⁵² Ps 111,7.

³⁵³ Gn 48,21.

– divina gubernacio, salus et medela, *Deus vobiscum*.

De primo: Apocalipsis:³⁵⁴ *Ego sum genus et radix David*. Ego Karolus, filius illutrus regis Iohannis, ego nepos divorum Heinrici et Karoli imperatorum. *Ego sto ad hostium et pulso*.³⁵⁵ *Ego quos amo arguo et castigo*.³⁵⁶ *Ego diligentes me diligo*.³⁵⁷ Apocalipsis.

Pro 2°: *Abraham mortuus est in senectute bona*. Genesis.³⁵⁸ *Prophete et reges mortui sunt, hic communis nascencium est finis. Sed beati mortui, qui in Domino moriuntur, ut requiescant a laboribus suis*. Apocalipsis³⁵⁹ Unde Ambrosius libro prefato ait:³⁶⁰ *Mortis tria sunt genera. Una mors peccatum est, de qua scriptum est: „Anima, que peccavit, ipsa morietur*.³⁶¹ *Alia mors mistica. quando quis peccato morietur, et in Deo vivit, de qua ait idem apostolus: „Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in morte*.³⁶² *Tercia mors, qua cursum vite huius et munus explemus, id est anime corporisque secessio. Advertimus igitur quod una mors sit mala, si propter peccata moriamur. Alia mors bona sit, qua is, qui fuerit mortuus, iustificatus est a peccato. Tercia mors media sit, nam et bona iustis videtur, et pleris metuenda, que cum absolvat omnes, paucos delectat. Hec ille. Sed N dicere potuit cum apostolo: Cupio dissolvi et esse cum Christo*.³⁶³ Quapropter subdit ibidem Ambrosius:³⁶⁴ *Omnifaria igitur mors est bonum; et quia compugnancia dividit, ne se invicem impugnent; et quia portus quidam est eorum qui magne vite istius iactati salo, fide quietis stacionem requirunt; et quia deteriozem statum non efficit, sed qualem invenerit in singulis, talem iudicio futuris reservat, et quiete ipsa fovet, et presencium invidie subducit, et futurorum expectatione componit. Et post pauca: Ideoque mors hec transitus universorum est. Opus est ut constanter transeas. Et autem transitus a corruptione ad incorruptionem, a mortalitate ad immortalitatem, a perturbationibus ad tranquillitatem. Non igitur te nomen mortis offendat, sed boni transitus beneficia delectent. Quid enim est mors, nisi sepultura viciorum, virtutum suscitacio? Unde et ille ait: „Moriatur anima mea in animis iustorum,³⁶⁵ id est, consepeliatur, ut sua vicia deponat, iustorum assumat gratiam. Hec ille.*

Pro iii^o ait: *Nolite timere, cras egrediemini et Dominus erit vobiscum*,³⁶⁶ vel illud erit vobis salus et erit in pace memoria eius. Domino autem nostro cesari dicamus: *Erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Dominus Deus tuus in gloriam tuam*. Ysaie [65r] 60.³⁶⁷

Pro 4: Iudicorum vi:³⁶⁸ *Dominus tecum, virorum fortissime, sibi dicamus, et ipse nobis vice versa: Dominus vobiscum*. Rut 2.³⁶⁹ *Dominus custodiat te ab omni malo. Custodiat animam tuam Dominus*. In Psalmo.³⁷⁰

³⁵⁴ Apo 22,16.

³⁵⁵ Apo 3,20.

³⁵⁶ Apo 3,19.

³⁵⁷ Prv 8,17. V rukopisu je uvedena Apokalypsa, což se zřejmě vztahuje k předešlým citacím.

³⁵⁸ Gn 25,8.

³⁵⁹ Apo 14,13.

³⁶⁰ **Ambrosius**, De bono mortis, Caput 2 (PL 14, 540–541).

³⁶¹ Ez 18,4.

³⁶² Rm 6,4.

³⁶³ Phil 1,23.

³⁶⁴ **Ambrosius**, De bono mortis, Caput 4 (PL 14, 547).

³⁶⁵ Num 23,10.

³⁶⁶ II Par 20,17.

³⁶⁷ Is 60,19.

³⁶⁸ Idc 6,12.

Dixi 2: In themate, quod cesar noster N dum viveret cuique rectum iudicavit, ut Dei mandat lex, quia dicitur: *senex*. Et quis est, dices mihi, vel fuit ille senex? Respondeo: cesar augustus Karolus, Boemoe rex inclitus. Non tantum senex fuit etate, sed eciam canutus sensu et probitate iuxta illud: *Cani sunt sensus hominis et estas*³⁷¹ *senectutis vita immaculata*. Sapientie 4.³⁷² Dico ergo tibi de multis suis virtutibus pauca perstringens, quis vel qualis fuerit ille senex:

hic est magnus imperator, cesar, rex, augustus,
hic est legum moderator, iudex verax iustus,
hic est Dei venerator a vite innocencia,
hic parvorum castigatores, dives in clemencia,
hic est pacis amator, pius rex et nobilis,
hic est regum dominator, sed mitis valde humilis,

Primo: Dico, quod hic est magnus etc. Iste revera fuit titulus eius, quo litteras regie maiestatis signabat: Karolus iii^{us}, divina favente clemencia Romanorum imperator et Boemie rex, semper augustus et descendit a verbo augeo, auges, augere. Ipse namque adauxit rem publicam et terminos regni Boemie longe lateque defixit. Adactus *gloria et honore* diebus vite sue, quibus *coronavit eum*³⁷³ Dominus.

Pro 2°: Nota in sermone *Preciosa fuit anima mea*, ubi ipse commendatur a lege et iusticia, de qua satis ibi.

Pro iii^o: Sitivit namque illud: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*.³⁷⁴ Cuius rei gracia dicebat: *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, quoniam audisti omnia verba oris mei, usque nomini tuo*. In Psalmo.³⁷⁵ Nota Augustini in sermone De 40; item de Presencia; item De vita solitaria.

Pro 4°: Habens in sermone prefato, ubi comendatur a ritu et clemencia etc.

Pro v^o: Ipse N fuit princeps pacificus, pacem propugnavit et dilexit sciens, quoniam beati pacifici, *quoniam filii Dei vocabuntur*.³⁷⁶ Unde hanc laudans aut beatus Augustinus:³⁷⁷ *Pax est serenitas mentis etc.*, usque *observare*. Et quia pacem dilexit, *in pace factus est locus eius et habitatio eius in Syon*. In Psalmo.³⁷⁸

Pro 6: Novit namque bene, quod *superbis resistit Deus, humilibus autem dat gratiam*.³⁷⁹ Quia *ubi superbia, ibi et contumelia; ubi autem humilitas, ibi et sapientia*.³⁸⁰ Unde dixit: *Humiliavi in ieiunio animam meam etc.*³⁸¹ Hinc Dominus per prophetam ait: *Super quem requiescet spiritus meus, nisi super mitem et humilem et paventem verba mea?*

³⁶⁹ Rut 2,4.

³⁷⁰ Ps 120,7.

³⁷¹ etas – Vlg.

³⁷² Sp 4,9.

³⁷³ Ps 8,6.

³⁷⁴ Mt 4,10.

³⁷⁵ Ps 137,1–2.

³⁷⁶ Mt 5,9.

³⁷⁷ **Augustinus**, Sermones supposititios, Sermo 97 (PL 39, 1932).

³⁷⁸ Ps 75,3.

³⁷⁹ Iac 4,6.

³⁸⁰ Prv 11,2.

³⁸¹ Ps 34,13.

Ysaie.³⁸² Et quia non tantum humilis N, sed humillimus fuit, requirit *super eum spiritus sapientie, et intellectus usque timoris Domini*. Ysaie.³⁸³ Admiranda tanti principis humilitas refulsit in Romana curia et in Francia. Duxit namque equum per frenum Romani pontificis seu dextravit papa sedente. Humilis nobilis cesar pedester equum duxit regis. Se inferioribus ingenue humilitatis exemplar ostendebat, quibus sepe byretum, mitram, capellam et capucium salutatis posuit. Multum mirabilis et in omni evo memorabilis tam gloriosi supremi principis humilitas. Noverat namque bene, quod *qui se humiliat, exaltabitur*,³⁸⁴ et *humilem spiritum suscipiet gloria*.³⁸⁵

3°: Principali [65v] in themate ostenditur, quod iam a nobis remeavit,³⁸⁶ quod plenus dierum. Sunt namque, ut divina pandunt eloquia:

- dies pacis condonati regali pro imperio,
- dies vite prolongati in celi sanctuario,
- dies lucis consolati a Ihesu, Dei filio, (Sponse Christi auxilio, vel alme matris auxilio),
- dies vite preparati eundi de exilio.

De primo: *Salomon imperavit in diebus pacis*. 2ⁱ Paralipomenon.³⁸⁷

Pro 2°: *Longitudine dierum adimplebo eum, et ostendam illi salutare meum*. In Psalmo.³⁸⁸ Ipse enim dominus noster N *vitam petiit a te* etc., usque *seculi*.³⁸⁹

Pro 3°: Ait Salvator: *Beati, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*.³⁹⁰ Unde xiii questio 2:³⁹¹ *Quia alii*, et est verbum Ambrosio,³⁹² et capitulo *Tempus*, et De consecratione distinctio 1: *Visum*. Ipse enim dominus noster N dicat: *Consolationes tue letificaverunt animam meam*.³⁹³

Ultimo: Sunt dies vie³⁹⁴ etc. Unde dicere poterat: *Abiciamus opera tenebrarum, usque honeste ambulemus*. Ad Romanos.³⁹⁵ Et Dominus nobis dicat: *Ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt*. Apocalipsis.³⁹⁶ Et princeps noster respondeat: *Letatus sum in hiis, que dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus*, In Psalmo.³⁹⁷ Hanc ob causam dominus noster N dicere potest cum beato Ambrosio libro antefato:³⁹⁸ *His igitur freti, interpide pergamus ad redemptorem nostrum Ihesum; intrepide ad patriarcharum concilium, intrepide ad Abraham, patrem nostrum, cum dies advenerit, proficiscamur; intrepide pergamus ad illum sanctorum cetum, iustorumque conventum. Ibimus enim ad patres nostros, ibimus ad illos nostre fidei*

³⁸² Is 11,2.

³⁸³ Is 11,2.

³⁸⁴ Lc 14,11.

³⁸⁵ Prv 29,23.

³⁸⁶ Pisařská chyba, má být „remeavit“.

³⁸⁷ Eccli 47,15 (V rukopisu chyby údaj).

³⁸⁸ Ps 90,16.

³⁸⁹ Ps 20,5.

³⁹⁰ Mt 5,5.

³⁹¹ Decretum gratiani (CIC, Pars 2, Causa 13, Questio 2, Can. 24,23; Pars 3, Distinctio 1, Can. 72).

³⁹² Pisařská chyba, má být „Ambrosii“.

³⁹³ Ps 93,19.

³⁹⁴ Pisařská chyba, má být „vite“.

³⁹⁵ Rm 13,12–13.

³⁹⁶ Apo 3,4.

³⁹⁷ Ps 121,1.

³⁹⁸ Ambrosius, De bono mortis, Caput 12 (PL 14, 564).

preceptores, ut eciamsi opera desint, fides opituletur, defendatur hereditas. Ibimus eo,³⁹⁹ ubi sinum suum sanctus Abraham expandit, ut suscipiat pauperes, sicut suscepit et Lazarum, in quo sinu requiescunt, qui in hoc seculo gravia atque aspera pertulerunt. Sed nunc, Pater, eciam atque eciam extende ad suscipiendum hunc pauperem manus tuas, aperi gremium tuum, expande sinus tuos, ut plures suscipias, quia plurimi in Christum crediderunt. Sed tamen, quamvis fides creverit, habundat iniquitas, refrigescit caritas. Ibimus ad eos, qui recumbunt in regno Dei cum Abraham, et Ysaac, et Yacob, qui rogati ad cenam non recusaverunt. Ibimus eo ubi paradisi iocunditatis est, ubi Adam qui incidit in latrones, nescit iam vulnera sua flere, ubi et latro ipse regni celestis consorcio gratulatur, ubi nulle nubes, nulla tonitrua, nulle coruscaciones nulla ventorum procella, neque tenebre, neque vesper, neque estas, neque yemps vices variabunt temporum. Non frigus, non grando, non pluvie, non solis istius erit usus, aut lune, neque stellarum globi, sed sola Dei fulgebit claritas. Dominus enim erit lux omnium; et illud lumen, quod illuminat omnem hominem, fulgebit omnibus. Ibimus eo ubi servulis suis Dominus Ihesus mansiones preparavit, et ubi ille est, et nos simus. Sic enim voluit. Que sint ille mansiones audi dicentem: „In domo Patris mei mansiones multe sunt.“⁴⁰⁰ Que sit voluntas: „Iterum, inquit, venio, ac accersio vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis.“⁴⁰¹ Hec ille.

Et quia consuetum est, quod illi, qui de patria nativa pergunt ad extranea regna vel loca parentibus, amicis vel notis valedicunt, quoapropter N rege nostro Wenceslao cum fratribus suis dicere poterat: *Venite, filii, audite me; timorem Domini docebo vos.* In Psalmo.⁴⁰² *Discite a me, quia mitis sum, [66r] et humilis corde, usque onus meum leve.* Matthei xi.⁴⁰³ Rex autem noster dicat: *Omnia quecumque precepisti michi, pater, faciam.* Thobie v.⁴⁰⁴ Amicis autem suis dicat: *Miseremini mei, miseremini mei saltem vos, amici mei, qui manus Domini tetigit te.*⁴⁰⁵ Iob.⁴⁰⁶ Baronibus autem dicit: *Adversamini 12 vicia, collite virtutes, ad rectas spes animum sublevate, humiles preces in excelsa porrigite,* ut ait Boecius in fine ultimi libri De consolacione philosophie.⁴⁰⁷ Et nos sibi dicamus illud Iudith x.⁴⁰⁸ *Deus patrum nostrorum det tibi misericordiam, et omne consilium cordis tui corroboret in virtute sua, et letetur super te Iuda et Ierusalem, et sit nomen tuum in numero sanctorum et iustorum.* Quod anime nostri cesaris N concedere dignetur trinus et unus optimus Deus, qui regnat et imperat per infinita secula seculorum. Amen.

Anno Domini m^o ccc^o 78, feria v^a post nativitatem Christi hunc sermonem compilavi, et in exsequis imperatoris in Luthomisl feci.

Cui alludit Augustinus libro De visitacionibus infirmorum dicens:⁴⁰⁹ *Si de vite istius naufragio, deque compendio mortis comparando comercio cogitares, quam inenarrabiliter vivere fastidires, quam festinanter in Domino mori concupisceres!* „Beati enim mortui, qui in

³⁹⁹ et – ed.

⁴⁰⁰ Io 14,2.

⁴⁰¹ Io 13,3.

⁴⁰² Ps 33,12.

⁴⁰³ Mt 6,29.

⁴⁰⁴ Tob 5,1.

⁴⁰⁵ quia manus Domini tetigit me – Vlg.

⁴⁰⁶ Iob 19,21.

⁴⁰⁷ Boethius, De consolacione philosophiae, Liber 5, Prosa 6 (CC 94, 195).

⁴⁰⁸ Idt 10,8.

⁴⁰⁹ Pseudo-Augustinus, De visitacione infirmorum, Liber 1, Caput 6, (PL 40, 1151).

*Domino moriuntur.*⁴¹⁰ Hec ille. Sed hoc sciens dominus noster N mori in Domino, desideras⁴¹¹ ipsam mortem interpellat his verbis dicens cum Augustino libro prefato:⁴¹² *O mors desiderabilis! O mors omnium malorum principium*⁴¹³ *finis! O mors laboris clausula, quietis principium! Quis cogitare queat tuarum utilitates beatitudinum? Nam male mori, Christianorum non est: bene autem mori, cum Christo vivere est. Et quis ipsius beneficia sufficienter expediat, que hominem Christo conglutinat, que, ut dictum est, finis malorum est, nutrix et inimicum secure felicitatis? Valeas, mors mi dilectissima, confitebor, quoniam si possem, libenter te complectarer, libenter te gustarem, ultro subirem, Et testor, quoniam omnis cogitatio mea, [...] instigat me ad tui dilectionem, tantum ne intempestiva vanitas.*⁴¹⁴ Hec ille. Istud verbum ait Innocencius De virtute condicionis humane. Nota pro sermone valet utroque parte prima:⁴¹⁵ *O quantum dolore turbamur, quanto tremore concutimur, cum amicorum dampna sentimus, dum parentum pericula formidamus! Plus interdum sanus formidine, quam infirmus egritudine turbatur.* Et infra: *Cuius pectus tam ferreum, cuius cor tam lapideum, ut non gemitus exprimat, lacrimas non effundat, cum proximi vel amici [...] vel nuncietur interitus,*⁴¹⁶ *ut patienti non compaciatur dolenti non condoleatur?*⁴¹⁷ *Ipse Ihesus cum vidisset Martham*⁴¹⁸ *et Iudeos, qui cum ea venerant ad monumentum, Lazari plorantes, infremuit spiritu, et turbavit semetipsum, et lacrymatus est, [...] sed eo potius, quia ad mortuum ad vite miserias revocabat. Sciat autem se culpabiliter reum*⁴¹⁹ *et dure culpabilem, qui corporalem amici sui mortem non deplorat, et spiritualem anime sue mortem non deflet.* Hec ille. Nota pro eodem Richardus xi^o libro Excepcionum, capitulo 4, quod incipit *Videns Ihesus turbas:* „*Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.*“⁴²⁰ *Luctus solet esse pro amissione carorum, sicut quando aliquis amitit caros suos, patrem, matrem, filium, aut aliquem propinquum. Heu quam multi lugent caros, qui nequaquam lugent semetipsos! Quam multi lugent dampna corporalia, qui lugere contempnunt dampna spiritualia! Quando aliquis infirmatur aut moritur, lugent amici; quando autem peccat dampnabiliter, quando fornicatur, quando dicit fratri: fatue, quando [66v] videt mulierem ad concupiscendum eam, nemo luget. O sanitas insana, o visio ceca, o vita mortua! De istis, que non lugenda sunt, aut parum lugenda, graviter lugent, et graviter lugenda, spiritualia scilicet dampna, non lugent vel eciam de ipsis rident. De istis, inquam, prophetavit Ysaia dicens*⁴²¹

⁴¹⁰ Apo 14,13.

⁴¹¹ Písařská chyba, má být „desiderans“.

⁴¹² **Pseudo-Augustinus**, De visitatione infirmorum, Liber 1, Caput 6, (PL 40, 1152).

⁴¹³ presencium – ed.

⁴¹⁴ venias – ed.

⁴¹⁵ **Innocentius III.**, De contemptu mundi seu De miseria conditionis humane, Liber I, Caput 26 (PL 217, 714–715).

⁴¹⁶ interitum interitur – ed.

⁴¹⁷ condoleat – ed.

⁴¹⁸ Mariam – ed.

⁴¹⁹ durum – ed.

⁴²⁰ Mt 5,5.

⁴²¹ Text zde končí.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Archivní:

Bautzen, Stadtbibliothek, sign. 4° 25

Knihovna Národního muzea, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XV A 4

München, Bayerische Staatsbibliothek, fond Codices latini monacenses, 14256

Národní knihovna České republiky, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. IV. G. 4

Univerzitní knihovna v Olomouci, sign. M II 15

Vydané:

Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti XCI/2. Ed. E. FRANCESCHINI, 1931–1932

Augsburger Chronik von 1368–1406. Ed. F. FRENSDORF, Die Chroniken der deutschen Städte von 14. bis in 16. Jahrhundert IV. Die Chroniken der schwäbischen Städte, Leipzig 1865

Bibliographie Générale l'Orde Cistercien. Saint Bernard. Ed. E. MANNING – H. ROCHAIS, [Documentation Cisterciennne 21, fasc. Hors série 1–19], Rochefort 1979–1983

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae X. Ed. V. BRANDL, Brünn 1878

Codex Iuris Bohemici II/1, Ed. H. JIREČEK, Pragae 1870

Corpus christianorum, Continuatio mediaevalis 100. Ed. M. PERRIN, Turnhout 1997

Corpus christianorum, Series Latina 14. Ed. L. ADRIAEN, Turnhout 1957

Corpus christianorum, Series Latina 78. Ed. G. MORIN – B. CAPELLE – J. FRAIPONT, Turnhout 1958

Decretum sive Concordia discordantium canonum [= *Corpus Iuris Canonici*, 1]. Ed. E. FRIEDBERG, Leipzig 1879–1881

Fontes rerum Bohemicarum I. Eds. J. EMLER – J. PERWOLF – J. TRUHLÁŘ – J. JIREČEK, Praha 1873

Fontes rerum Bohemicarum III. Eds. J. JIREČEK – J. EMLER – F. TADRA, Praha 1882

Fontes rerum Bohemicarum IV. Eds. J. EMLER, Praha 1882–1884

Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium. Monumenta Germaniae Historica, SS XIV, Hannoverae 1883

Historiae rythmicae. Liturgische Reimofficien des Mittelalters. Ed. G. M. DREVES, Analecta hymnica medii aevi XXVIII, Leipzig 1898

- Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval, étude historique et édition critique, Philosophes Médiévaux XVII.* Ed. J. HAMESSE, Louvain–Paris, 1974
- Ludolfus de Saxonia, Vita Jesu Christi e quatuor Evangeliiis et scriptoribus orthodoxis concinnata.* Ed. M. HAPPACH – F. X. SCHLÜTER, 1728
- Missale Romanorum*, Reimpressio editionis XXVIII, Romae 1962
- Monumenta Vaticana res gesta Bohemicas illustrantia* IV. Ed. K. STLOUKAL, Pragae 1949–1953
- Patrologiae cursus completus. Series Graeca.* Ed. J. P. MIGNE, Parissis 1857–1866
- Patrologiae cursus completus. Series Latina.* Ed. J. P. MIGNE, Parissis 1844–1865
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* IV. Ed. J. EMLER, Praha 1892.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* VI./1–2. Ed. B. MENDEL, Praha 1928–1929.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* VI./3. Ed. B. MENDEL. – M. LINHARTOVÁ, Praha 1954
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* VII. Eds. B. MENDEL, M. LINHARTOVÁ, Praha 1954–1963
- Regesta Imperii* VIII. Die regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378. Ed. J. F. BÖHMER, Innsbruck 1877–Hildesheim 1968

Literatura:

- AKAE, Yuichi: *Between artes praedicandi and Actual Sermons. Robert of Basevorn's Forma praedicandi and the Sermons of John Waldeby*, OESA, in: R. Andersson (ed.), *Constructing the Medieval Sermon*, Turnhout 2007, s. 9–31
- AMOS, Thomas L. – GREEN, Eugene A. – KIENZLE, Beverly M. (eds.): *De ore Domini. Preacher and Word in the Middle Ages*, Kalamazoo 1989
- ANDERSSON, Roger (ed.): *Constructing the Medieval Sermon*, Turnhout 2007
- BANSA, Helmut: *Heinrich von Wildenstein und seine Leichenpredigten auf Kaiser Karl IV.*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 24, 1968, s. 187–223
- BARTOŠ, František Michálek: *Konrád Waldhauser a ohlas jeho díla u nás*, in: F. M. Bartoš, *Knihy a zápisy*, Praha 1948, s. 40–44
- BARTOŠ, František Michálek: *Soupis rukopisů Národního musea v Praze. Díl II.*, Praha 1927
- BATAILLON, Louis-Jacques: *Approaches to the Study of Medieval Sermons*, *Leeds Studies in English* 11, 1980, s. 19–35

- BATAILLON, Louis-Jacques: *Early Scholastic and Mendicant Preaching as Exegesis of Scripture*, in: M. D. Jordan – K. Emery (eds.), *Ad Litteram. Authoritative Texts and Their Medieval Readers*, Notre Dame–London 1992, s. 165–198
- BLÁHOVÁ, Marie: *Die königlichen Begräbniszeremonien im spätmittelalterlichen Böhmen*, in: L. Kolmer (ed.), *Der Tod des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, Paderborn–München–Wien–Zürich 1997, s. 89–111
- BLÁHOVÁ, Marie: *Historická chronologie*, Praha 2001
- BLÁHOVÁ, Marie: *Život a dílo Jana ze Středy*, in: *Studia z dziejów Środy Śląskiej, regionu i prawa Średzkiego*, Acta Universitatis Wratislaviensis. No 980, Historia LXX, Wrocław 1990, s. 77–93
- BOBKOVÁ, Lenka: *Diecézní správa na území Koruny království českého a její úloha v politice Karla IV.*, in: L. Bobková – J. Konvičná (eds.), *Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.–17. století*, Praha 2009, s. 60–73
- BOBKOVÁ, Lenka: *Územní politika prvních Lucemburků na Českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 120–126
- CABRÉ, Lluís – RENEDO PUIG, Xavier: *Et postea aplicetur thema. Forma in the Preaching of St. Vincent Ferrer OP*, Archivum Fratrum Praedicatorum, 66, 1996, s. 245–256
- CRAMER, Carl S.: *Geschichtliche Mittheilungen über das Schloß Wildenfels und das Geschlecht der Wildenstein zum Wildenfels*, Archiv für Geschichte von Oberfranken, 8/1, Bayreuth 1860, s. 78–93
- CURTIUS, Erns R.: *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998
- d'AVRAY, David L.: *Comparative Study of the Memorial Preaching*, in: N. Bériou – D. L. d'Avray (eds.), *Modern Questions about Medieval Sermons. Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*, Spoleto 1994
- d'AVRAY, David L.: *Death and the Prince. Memorial Preaching before 1350*, Oxford 1994
- d'AVRAY, David L.: *The Preaching of the Friars. Sermons diffused from Paris before 1300*, Oxford 1985
- d'AVRAY, David L.: *Sermon on the Dead before 1350*, in: N. Bériou – D. L. d'Avray (eds.), *Modern Questions about Medieval Sermons. Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*, Spoleto 1994, s. 175–193
- DELCORNO, Carlo: *Medieval Preaching in Italy (1200–1500)*, in: B. M. Kienzle (ed.), *The Sermon (Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental 81–83)*, Turnhout 2000, s. 449–559
- DICKHAUT, Eva-Maria (ed.): *Leichenpredigten als Medien der Erinnerungskultur im europäischen Kontext. Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Band 5, Stuttgart 2014
- ELBEL, Petr: *Litomyšlský biskup Petr Jelito (1368–1371)*, Východočeské listy historické, 17–18, 2001, s. 71–87

- ELBEL, Petr: *Osobnost olomouckého biskupa Petra III. řečeného Jelito (1381–1387)*, Střední Morava. Kulturně historická revue, 7/13, 2001, s. 4–26
- ELBEL, Petr: *Petr Bertholdův z Brna řečený Jelito (†1387)*, in: *Krajem koruny země. Vlastivěda Lanškrounska*, 2002, s. 67–72
- ELBEL, Petr: *Petr Jelito, dvořan a diplomat Karla IV.*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 48, 2001, s. 67–87
- EUBEL, Conrad: *Hierarchia Catholica Medii Aevi I (1198–1431)*. Editio altera, Monasterii 1913
- FIALA, Jiří: *Albert ze Šternberka (†16. 1. 1380). Životopisný nástin*, Olomouc 2001
- GENNEP, Arnold van: *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997
- HAMESSE, Jacqueline – KEINZLE, Beverly M – STOUDET, Debra L. – THAYER, Anne T. (eds.): *Medieval Sermons and Society. Closter, City, University*, Louvain-la-Neuve 1998
- HEDLUND, Monica: *The use of Model Sermons at Vadstena. Case study*, in: R. Andersson (ed.), *Constructing the Medieval Sermon*, Turnhout 2007, s. 117–164
- HERTZ, Robert: *A Contribution to the Study of the Collective Representation of Death*, in: R. Hertz, *Death and the Right Hand*, Aberdeen 1960, s. 27–86
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Litomyšlské biskupství*, in: M. Skřivánek (ed.), *Litomyšl. Duchovní tvář českého města*, Litomyšl 1994, s. 29–50
- HLOŠINA, Václav O.: *O „kartouzi“ Trzecké a „růžovém paloučku“ u Morašic v Litomyšlsku*, *Vlast*, 29, 1912, s. 1040–1044, 1094–1097
- HOBERG, Herman: *Taxae pro communibus servitiis ex librisque obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1455 confectis*, Roma 1949
- HRADEČNÝ, Pavel – HLADKÝ, Ladislav (eds.): *Dějiny Albánie*, Praha 2008
- JAN, Libor: *Pohřební obřady za Karla IV. v kostele Panny Marie Na konci mostu*, in: E. Doležalová – P. Sommer – M. Nodl (eds.), *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. Narozeninám*, Praha 2004 s. 189–192
- JELÍNEK, František: *Historie města Litomyšle I*, Litomyšl 1838
- KANTOROWITZ, Ernst H.: *Dvě těla krále*, Praha 2014
- KAVKA, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika. Díl II (1365–1378)*, Praha 1993
- KAVKA, František: *Život na dvoře Karla IV.*, Praha 199
- KELLER, Pius: *Index episcoporum ordinis Eremitarum snacti Augustini Germanorum digestus*, Műnnerstadt 1876
- KIENZLE, Beverly M.: *Medieval Sermon and their Performance. Theory and record*, in: C. Muessig (ed.), *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*, Leiden–Boston–Köln 2002, s. 89–124

- KIENZLE, Beverly M. (ed.): *The Sermon* (Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental 81–83), Turnhout 2000
- KNOLL, Vilém: *Nothaft – základní přehled o dějinách jednoho ministeriálního rodu*, in: Sborník Chebského muzea, Cheb 1999, s. 18–27
- KRIEGER, Karl F.: *Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I (1218–1291) do Fridricha III. (1415–1493)*, Praha 2003
- KUNZELMANN, Adalbero: *Geschichte der deutschen Augustiner-Eremiten*. Band 3, Würzburg 1972
- LENZ, Rudolf: *De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung, der Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte*, Sigmaringen 1990
- LENZ, Rudolf (ed.): *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Band 1–4, Köln–Wien 1975, Marburg 1979, Marburg 1984, Stuttgart 2004
- LERCHENFELD, Maximilian: *Die von Wildenstein und ihr Gericht zu Presseck*, Archiv für Geschichte und Alterthumskunde von Oberfranken, 16/3, Bayreuth 1886
- MEYER, Rudolf J.: *Königs- und Kaiserbegrebnisse im Spätmittelalter. Von Rudolf von Habsburg bis zu Friedrich III.*, Köln–Weimar–Wien 2000
- MAINATI, Giuseppe: *Croniche ossia memorie storiche sacro-profane di Trieste*. Tomo 2, Venezia 1817
- MOLNÁR, Amedeo: *Písmo v rukou scholastiků. Poznámka o předhusitské biblické exegezi*, Křesťanská revue, 20, 1953, s. 175–180
- MUDRA, Aleš (ed.): *V oplatce jsi všecek tajně. Eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620*, Praha 2017
- MUESSIG, Carolyn (ed.): *Medieval monastic Preaching*, Leiden–Boston–Köln 1998
- MUESSIG, Carolyn (ed.): *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages*, Leiden–Boston–Köln 2002
- MUESSIG, Carolyn: *Sermon, Preacher and Society in the Middle Ages*. *Journal of Medieval History*, 28, 2002, s. 73–91
- MURPHY, James J.: *Rhetoric in the Middle Ages. A History of the Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*, Tempe 2001
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl I, Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421)*, Litomyšl 1903
- NESKE, Ingeborg: *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Die Handschriften aus st. Emmeram in Regensburg*, Band 2, Clm 14131–14260, Wiesbaden 2005
- OHLER, Norbert: *Sterben und Tod im Mittelalter*, München–Zürich 1990
- PASCHINI, Pio: *Storia del Friuli*, Udine 2010

- PÄTZOLD, Stefan: *Erzbischof Albert von Sternberg*, in: W. Freitag (ed.), *Mitteldeutsche Lebensbilder. Menschen im späten Mittelalter*, Böhlau-Verlag-Köln-Wiener-Wien 2002, s. 11–26
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, České Budějovice 2008
- PEŠINA, Tomáš: *Prosphorus Septicornis*, Praha 1673
- PETR, Stanislav: *Rukopis kartuziánského kláštera v Tržku ve vatikánské knihovně Palatina a nové poznatky k osobě zakladatele tržecké kartouzy Alberta ze Šternberka*, *Studie o rukopisech*, 41, 2012, s. 19–56
- PIEPER, Josef: *Scholastika*. Praha 1993
- PIRCHAN, Gustav: *Italien und Kaiser Karl IV. in der Zeit seiner zweiten Romfahrt*, Prag 1930
- POWEL, Suzan – FLETCHER, Alan J.: „*In die Sepulture seu Trigintali*“. *The Late Medieval Funeral and Memorial Sermon*, *Leeds Studies in English*, 12, 1981, s. 195–228
- PRUCEK, Josef: *Albert ze Šternberka – raně humanistický mecenáš*, in: *Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1973*, s. 22–27
- QUINTO, Riccardo: *Peter the Chanter and the „Miscellaenea del Codice del Tesoro“ (Etymology as a Way for Constructing a Sermon)*, in: R. Andersson (ed.), *Constructing the Medieval Sermon*, Turnhout 2007, s. 33–81
- RÄDLE, Herbert: *Wildenstein (Stadt Dietfurt)*, in: H. Rädle, *Burgen und Burgställe im Kreis Neumarkt. Ein Führer zu historischen Stätten*, 2001
- REICHERTOVÁ, Květa: *Litomyšl*, Praha 1977
- REICHERTOVÁ, Květa – MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, Anežka: *Počátky monumentální architektury v Litomyšli*, *Umění*, 14, 1966, s. 317–333
- REICHERTOVÁ, Květa: *Vývoj historického jádra města Litomyšle*, in: M. Richter (ed.), *Středověká archeologie a studium počátků měst. Sborník příspěvků přednesených na celostátní konferenci středověkých archeologů v Hradci Králové*, Praha 1977, 164–174
- RENDINA, Claudio: *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství. Životopisy 265 římských papežů*, Praha 2005
- ROUSE, Richard H. – ROUSE, Mary A.: *Biblical Distinction in the Thirteenth Century*, *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age*, 49, 1974, s. 27–37
- RUDOLF, Rajner: *Ars moriendi. Von der Kunst des heilsamen Lebens und Sterbens*, Köln-Graz 1957
- RYBA, Bohumil: *Pravidla pro transkripci latinských literárních rukopisných textů*, nepublikováno
- RYCHLÍK, Jan – PERENČEVIĆ, Milan: *Dějiny Chorvatska*, Praha 2007

- ŘEZANINA, Dušan: *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, Duchovní pastýř. Měsíčník katolického duchovenstva, 29, 1980, s. 134–136, 150–151, 166–167
- ŘEZANINA, Dušan: *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, Přehled 3, 1980. Informační občasník Středočeského sdružení katolického duchovenstva Pacem in Terris
- SAKAŘ, Josef: *Albert ze Šternberka*. Výroční zpráva c. k. české vyšší školy reálné v Pardubicích vydaná za školní rok 1902, Pardubice 1902
- SEDLÁČEK, August: *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty*. Svazek 3: Atlas erbů. Čechy (2. část), Praha 2002
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého I. Chrudimsko*, Praha 1993
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého IX. Domažlicko a Klatovsko*, Praha 1993
- SERVENTI, Silvia: *Did Giordano da Pisa use the Distinctiones of Nicolas Goran?* in: R. Andersson (ed.), *Constructing the Medieval Sermon*, Turnhout 2007, s. 83–116
- SCHEFFCZYK, Leo – ZIEGENAUS, Anton: *Katholische Dogmatik 7. Die Heilsgegenwart in der Kirche. Sakramentenlehre*, Achen 2003
- SCHIPKE, Renate – HEYDECK, Kurt: *Handschriftencensus der Kleineren Sammlungen in den Östlichen Bundesländern Deutschland*, Wiesbaden 2000
- SCHMIDT, Ondřej: *Jan z Moravy. Zapomenutý lucemburk na aquilejském stolci*, Praha 2017
- SCHMUGGE, Ludwig: *Albert von Sternberg*, in: F. Seibt (ed.), *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder*. Band. 3, Karl IV. und sein Kreis, München 1978, s. 43–64
- SCHNEYER, Johannes Baptist: *Die Bibel als wichtiges material- und Formprinzip der Predigt des Hoch- und Spätmittelalters*, Codices manuscripti, 4, 1978, s. 5–9
- SCHNEYER, Johannes Baptist: *Die Unterweisung der Gemeinde über die Predigt bei scholastischen Predigern. Eine Homiletik aus scholastischen Prothemen*, München–Paderborn–Wien 1968
- SCHNEYER, Johannes Baptist: *Geschichte der katholischen Predigt*, Freiburg 1969
- SKŘIVÁNEK, Milan: *Litomyšl 1259–2009. Město kultury a vzdělávání*, Litomyšl 2009
- SLÁDEK, Miloš: *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*, Česká literatura doby baroka (Literární archiv, 27), 1994, s. 191–208
- SMALLEY, Beryl: *The Study of the Bible in the Middle Ages*, Oxford 1952
- SOLDO, Ante: *Takse „servitium commune“ kod nas kroz XIV. i polovicom XV. stojeća*, Archivni vjesnik, 9, Zagreb 1967, s. 305–326
- SOUKUP, Pavel: *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011
- SPĚVÁČEK, Jiří: *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979
- STARK, Harald: *Vom Egerland in die Oberpfalz*, online zde: <http://www.notthafft.de/geschichte/egerland.htm> (30. 4. 2017)

- STRAKA, Tomáš: *Získání Braniborska Karlem IV. – koupě, nebo dobytí?* Historie – otázky – problémy, 7/1, 2015, s. 130–147
- SUYDAM, Mary A. – ZEIGLER, Joanna E. (eds.): *Performance and Transformation. New Approaches to late medieval Spirituality*, New York 1999
- ŠMAHEL, František: *Cesta Karla IV. do Francie (1377–1278)*, Praha 2006
- ŠMAHEL, František: *Kdo pronesl smuteční řeč při pohřbu císaře Karla IV.?* *Studia Mediaevalia Bohemica*, 2/2, 2010, s. 215–220
- ŠMAHEL, František: *Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV.*, in: F. Šmahel, *Mezi středověkem a renesancí*, 2002, s. 133–160
- ŠUFFLAY, Milan: *Die Kirchengestaltung im vortürkischen Albanien. Die orthodoxe Durchbruchszone im katholischen Damme*, *Vjstnik Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga*, 17, Zagreb 1915, s. 1–70
- TAYLOR, Larissa: *French sermon, 1215–1535*, in: B. M. Kienzle (ed.), *The Sermon (Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental 81–83)*, Turnhout 2000, s. 711–758
- TAYLOR, Larissa: *Soldiers of Christ. Preaching in Late Medieval and Reformation France*, New York 1992
- TAVANO, Luigi: *Angelo Canopeo*, in: E. Gatz (ed.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon*, Berlin 2001, s. 816–817
- TAVANO, Luigi: *Heinrich von (Enrico di) Wildenstein*, in: E. Gatz (ed.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon*, Berlin 2001, s. 817
- TOMEK, Václav V.: *Dějepis města Prahy III*, Praha 1893
- TRUHLÁŘ, Josef: *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur. Tomus I*, Pragae 1905
- UHLÍŘ, Zdeněk: *Středověké kazatelství v českých zemích. Nástin problematiky*. *Almanach Historiczny*, 7, 2005, s. 57–93
- UNGHELLI, Ferdinando: *Italia Sacra sive De episcopis Italiae et infularum aedjacentium. Volume 5, Venetiis 1720*
- VEČEŘE, Vojtěch: *Kláster nebo hrad? Rezidence litomyšlských biskupů v letech 1344–1421, její hypotetická rekonstrukce a klasifikace*. *Casellologica Bohemica*, v tisku
- VEČEŘE, Vojtěch: *Litomyšl Alberta ze Šternberka*, *Strojopis bakalářské práce obhájené na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*, Praha 2014
- VEČEŘE, Vojtěch: *Oslava Karla IV. v pohřebních kázáních Jindřicha z Vildštejna jako příklad didaktického dosahu funerální homiletiky*, in: L. Bobková – E. Doležalová (eds.), *Ověnčený slávou, láskou i pohrdáním. Jan Lucemburský a Karel IV. v historické paměti*, v tisku

- VEČEŘE, Vojtěch: *Působení premonstrátů v Litomyšli v době biskupství (1344–1321)*. Pomezí Čech, Moravy a Slezska, 15, 2014, 9–26
- VILIKOVSKÝ, Jan: *Kazatelství a počátky české prózy*, in: J. Vilikovský, *Písemnictví českého středověku*, Praha 1948, s. 109–119
- VLČEK, Pavel – SOMER, Petr – FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997
- WHALEY, Joachim (ed.): *Mirrors of Mortality. Studies in the Social History of Death*, New York 1981
- WITKOWSKI, Rafał: *Fundacija kartuzji Domus Rubi i jej translacja do Dolan pod Ołomuńcem*, in: H. Krmíčková – A. Pumprová – D. Růžičková – L. Švanda (eds.), *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové*, Brno 2006, s. 417–428
- WOLTERSDORF, Theodor: *Zur Geschichte der Leichenreden im Mittelalter*, Zeitschrift für Praktische Theologie, 6, 1884, s. 359–365
- WÜRFEL, Andreas: *Historische, genealogische und diplomatische Nachrichten zur Erläuterung der Nürnberglichen Stadt- und Adelsgeschichte*. Band 2, Nürnberg 1767
- WURZBACH, Constantin: *Wildenstein, die Grafen und Freiherren, Genealogie*, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Band 56, Wien 1888
- WURZBACH, Constantin: *Wildenstein, Heinrich*, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Band 56, Wien 1888
- ŽŮREK, Václav: *"Bůh tě vyzdvihl nad ostatní, a proto musíš být moudřejší než oni". Obraz Karla IV. jako mudrce na trůně*, Dějiny a současnost 38/4, 2016, s. 18–21
- ŽŮREK, Václav: *Der Weise auf dem Thron. Zu einem wichtigen Aspekt des Herrschaftsstil Karls IV*, in: M. Bauch – J. Burkhardt – T. Gaudek – V. Žůrek (eds.), *Heilige, Helden, Wüteriche. Herrschaftsstile der Luxemburger (Regesta Imperii – Beihefte: Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 41)*, Wien–Köln–Weimar 2016, s. 325–339

Seznam zkratek:

CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CIC	Corpus Iuris Canonici
CIB	Codex Iuris Bohemici
CC CM	Corpus Christianorum, Continuatio mediaevalis
CC SL	Corpus Christianorum, Series Latina
CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
KNM	Knihovna Národního muzea
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MBV	Monumenta Vaticana res gesta Bohemicas illustrantia
BSB	München, Bayerische Staatsbibliothek
PG	Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca
PL	Patrologiae Cursus Completus. Series Latina
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RI	Regesta Imperii